

ՄԻՈՆ

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

թիվ 9 - 12

ՄԻՈՒՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

ԿԶ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1992

Սեպտեմբեր - Դեկտեմբեր

Թիւ 9 - 12

1992

September - December

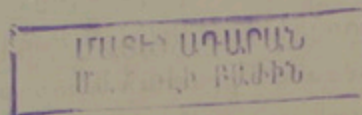
No. 9 - 12

S I O N

VOL. 66

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՓՈՒՍԼ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ , , ԷԶՄԻԱԾԻՆ , , ԱՄՍԱԳՐԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 1992

ՄԻ ԴԺԲԱԽՏ , , ԹՈՒՂԹ ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ , ,

Վերջերս Մայր Աթոռ ստացուեց Յովհաննէս-Պետրոս կաթողիկ հայոց սրբազան Պատրիարքի , , Թուղթ շրջաբերական , , -ը , , Վերադարձ Հայաստան , , վերնագրուած , 7 Յունիս 1992 թուակիր , Պատրիարք Հօր ստորագրութիւնը կրող :

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը և մենք բոլորս այստեղ ծանր յուսալս-բութիւն և անստանք ապրեցինք ընթերցելով վերոյիշեալ փաստաթուղթը , որը նենգափոխումն է մեր Մայր Եկեղեցու մօտ երկհազարամեայ պատմութեան և վիրաւորանք հայ հաւատացեալ մեր ողջ ժողովրդի համար , նաև ժխտումն է արդի միջեկեղեցական էկոմենիկ ոգու ու մի անխիղճ փորձ՝ մեր հայրենի այնքան տաճնապալի այս ծանր օրերին քաղկեդոնական յիմար վէճեր յարու-ցելու Հայաստանում և նոր պառակտումներ ստեղծելու մեր ազգի ծոցում : Մեղք է մեր ժողովրդին :

Զենք ուզում հաւատալ , թէ բուն հեղինակը ինքը Յովհաննէս-Պետրոս Պատրիարքն է : Այո , կարծում ենք , թէ այս , , Թուղթ շրջաբերական , , -ի հեղինակը կամ հեղինակներից մէկը Սեթեան կաթողիկ եպիսկոպոսն է Միացեալ Նահանգներից , որովհետև նա է , որ սրանից շուրջ տասը տարիներ առաջ մի երկարաշունչ յօդուած տպագրեց Վիեննայում գերմաներէն լեզուով , օտար-ներին , , ապացուցելու , , համար , որ Հայ Առաքելական Եկեղեցին իր Սուրբ Էջմիածնի կենտրոնով՝ անվաւեր Եկեղեցի է , և որ պարզապէս անգէտ ժողովուրդն է համարում Սուրբ Էջմիածինը քրիստոնէական եկեղեցական օրինակ կենտրոն :

Մէջբերենք մի պարբերութիւն յիշեալ , , Թուղթ շրջաբերական , , -ից , որը բնորոշում է և ճշտում հեղինակի տեսութիւնն ու նպատակը՝

„ինչպէս պատմութիւնը կը վկայէ , Հայոց Եկեղեցին ծնաւ որպէս անբաժան մէկ մասնիկը Քրիստոսի Տիեզերական Եկեղեցիին : Ան մինչև Ն.-րդ դար , ծլաւ ու ծաղկեցաւ Տիեզերական Եկեղեցիին հովանիին տակ , ուր մշակեց իր ուրոյն ծէսը , Գրականութիւնը եւ կանգնեց իր եկեղեցական կառոյցները : Սակայն Քաղկեդոնական պայքարը պառակտեց Հայոց Եկեղեցին , բաժանեց Քրիստոսի անձեռագործ պարեգօտը : Դաւանական հաւածանքներու սաստկացումով՝ Հայ Կաթողիկէութիւնը տարտղնեցաւ , դարերու ընթացքին փոքրամասնութիւն մը դարձաւ , իր ներկայութիւնը միշտ պահպանելով հայր-հոգին վրայ... , , :

Անշուշտ , , Տիեզերական Եկեղեցի , , ասելով՝ թղթի հեղինակը հասկա-նում է Կաթողիկ Եկեղեցին , որ պատմական և այժմեան իրականութեան չի համապատասխանում :

Պատմականօրէն, առաջին դարերում, Ընդհանրական Եկեղեցի ասելով՝ հասկացւում էր համաքրիստոնէական հաւատի ու սիրոյ եղբայրութիւնը և համեաշխ գործակցութիւնը տարբեր եկեղեցական՝ իրարից անկախ Աթոռների /կենտրոնների/, առաքելական յաջորդականութեան հիման վրայ, ամէն մէկը իր եպիսկոպոս-հայրապետով, ինչպիսին էին, օրինակ՝ Անտիոքի, Ալեքսանդրիայ, Հռոմի, Հայաստանի և այլ պատմական Աթոռներ: Յետագայում, 5-րդ դարից յետոյ է, որ տեղի ունեցան պառակտումները և հակամարտութիւնները եկեղեցական կենտրոնների, որոնց ծանօթ պատմութիւնը տարածւում է աւելի քան հազար հինգ հարիւր տարիների վրայ:

Վերևում մէջքերուած պարբերութեամբ և մի քանի այլ հատուածներով, Յովհաննէս-Պետրոս Պատրիարքը պարզապէս թեթև գրչով անմաւեր և հերետիկոս է համարում Հայաստանեայց Եկեղեցին և աւելին՝ սեփականացնում է Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին, Սուրբ Էջմիածինը և մեր Ոսկեդարը, իբրև Կաթողիկ եկեղեցուն վերաբերող սրբութիւններ և արժէքներ: Եւ ահա, նա այսպէս է հասկանում Կաթողիկ եկեղեցու, Վերադարձը Հայաստան, ՝ Պարզապէս ապշեցուցիչ է:

Մայր Հայրենիքում, ամէն օր, ամէն ժամ մեր պետութեան ու ժողովրդի ապրած այս ծանրածանր պայմաններում, երբեք սիրտ չունենք, ՝ քիզանդակն, սին վէճերով զբաղուելու, սակայն յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան յայտարարում ենք, որ ստիպուած ենք պաշտպանելու մեր Մայր Եկեղեցին, մեր ազգային պատմական եկեղեցին:

Խոր յուսախաբութիւն է ապրում մանաւանդ մեր ծերունագարդ Հայրապետը՝ Վազգէն Ա. Կաթողիկոսը, նա՝ որ իր ողջ կեանքում յարգանք է ունեցել և այժմ էլ ունի Հռոմէական Կաթողիկ մեծ եկեղեցու և Մխիթարեան հայրերի վաստակի նկատմամբ, նա՝ որ անցեալ տարի Հայաստանի խորհրդարանում, խղճի ազատութեան, ՝ օրէնքի քննարկման օրը իր մահում, հայրական սիրով յայտարարեց՝ հայ կաթողիկ եղբայրների կրօնական գործունէութեան իրաւունքը Հայաստանի մի քանի գիւղերում, ուր որոշ թուով հայեր իրենց կաթողիկ են համարում, նա՝ որ յատուկ պաշտօնագրով իր ստորագրութեամբ 1990թ. Դեկտեմբերի 4-ին դիմեց Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութեան մեծաւորին, առաջադրելով, որ Հայաստանում հայ կաթողիկ համայնքները գործեն Մխիթարեան միաբանութեան խնամքի ու իրաւասութեան ներքոյ: Ահա մի հատուած այդ համակից՝ ՝, Այս կերպիւ 2եր երազանքն ալ պիտի իրականանայ ՝, Մխիթարեան Եկեղեցին, մը ունենալու Հայաստանի մէջ: Մեր ջերմ ցանկութիւնն է, որ Հայաստանի հայ կաթողիկ համայնքը օրինաւորապէս և մշտապէս կապուած մնայ Ս. Ղազարի Մխիթարեան ուխտին հետ և յետագային հոգևոր հովիւները ըլլան մեր միաբանութեան շարքերէն, ՝

Այժմ, սակայն, իրօք մեծ է մեր բոլորի հիասթափությունը, որ Պէյրուլիի հայ կաթոլիկ պատրիարքությունը, չենք հասկանում ինչու, փորձում է իր իշխանութեան ենթարկել Հայաստանի յիշեալ գիւղերի կաթոլիկ եկեղեցական համայնքները, առայժմ օգտագործելով երկու Միթրաբեան հոգևորականների, սակայն ինչպէս յստակ երևում է , ,թուղթ շրջաբերական, , -ից, ընդարձակ ծրագրումով կամենում է գրեթէ տէրն ու տիրականը դառնալ Հայաստանի հայութեան, իր , ,տիեզերական եկեղեցու իշխանութեան ներքոյ, , :

, ,Վերադարձ Հայաստան, , նշանաբանով սանձազերծուած այս արշաւի փորձի դէմ, կարծում ենք, որ պէտք է իրենց յստակ խօսքը ասեն նաև Միթրաբեան մեր եղբայրները, որոնց իրաւասութիւնից խլւում է Հայաստանի հայ կաթոլիկ համայնքների հոգևոր հոգածութեան պարտականութիւնը:

Մենք, յանուն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի, սրտագին կոչ ենք ուղղում մեր նորաստեղծ անկախ պետութեան մեզ հարազատ իշխանութիւններին և մեզ նոյնքան հարազատ ազգային քաղաքական կուսակցութիւններին, որոնք անմիջական ղեկավարումով անցեալ տարի Սեպտեմբերի 21-ին անկախութեան պատմական հռչակումով հիմքերը հաստատեցին հայոց ազգային ազատ պետականութեան, որ նոյն ազգային անկախութեան ոգով, պաշտպան կանգնեն մեր բազմաշառչար պատմական ազգային եկեղեցուն, որն իր բազմադարեան առաքելութեամբ ու իրազործումներով, եղել է և մնում է կրօնական մակարդակի վրայ՝ հոգևոր հիմք մեր ազգային անկախութեան գաղափարախօսութեան:

Ինչպէս յայտարարեցին Օգոստոսի 30-ին իրենց հայրական խօսքով՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Ա.-ը և Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Գարեգին Բ.-ը, թող լաւ իմանան բոլորը, որ՝

, ,Հայաստանը նկատելի որպէս քրիստոնէութեան քարոզչութեան համար բաց և խոպան դաշտ՝ ամէն բանից առաջ՝ նշանակում է մեղանշել մշարտութեան և իրականութեան դէմ: Առաւել ևս, սիրոյ, յարգանքի և մանաշման թերացում է Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցու և Լուսաւորչասնունդ հայ ժողովրդի հանդէպ ... Քրիստոս զահակաւում է այստեղ. իր իջման սուրբ Սեղանը որպէս սրբութիւն սրբոց մառազայթում է այստեղից, , :

Եթէ Յովհաննէս-Պետրոս Պատրիարքի դժբախտ , ,թուղթ շրջաբերական, , -ով հռչակուած հակապատմական և հակաէկոմենիկ պարբերութիւնները պաշտօնապէս չեղեալ չհամարուեն, այդ դէպքում մնում է, որ Հայ Առաքել-

եկեղեցին և Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը ժշտեն իրենց վեոաբերմունքը
նախնական եկեղեցու պատրիարքութեան նկատմամբ:

Ուշադիր լսենք մեծ առաքելի պատուէրը՝ ,Քանզի ամենեքին
Աստուծոյ էք՝ հաւատովք ի Յիսուս Քրիստոս: Որք միանգամ ի Քրիստոս
կրօնացարուք զՔրիստոս զգեցեալ էք. չիք խտիր ոչ հրէի և ոչ հեթանոսի,
ծառայի և ոչ ազատի, ոչ արուի և ոչ իգի. զի ամենեքեան դուք մի էք
Քրիստոս,, /Գաղ. Գ. 26-28/: Ամէն:

«Ամենայն խրատ առ ժամանակն ոչ ուրախութեան թուի, այլ՝ տրտմութեան,
բայց յետոյ պտուղ խաղաղութեան նովաւ կրթեցելոցն հատուցանէ յարդարութիւն»:
Երրայեցեոց ԺԲ 11

Նարեկեան Քրիստոսաբանութիւն

«Ըզգուարակդ պարարակի եզինդ երկնայնոյ, որ է միածին Որդիդ քո օրհնեալ,
իսկապէս մարդասիրութեամբ, կարօտելոյս բարեաց նուիրե՛ա. որ մատուցեալ միշտ
եւ անպակաս մնայ ի լրութեան, յարակայ գեներալ ի սպանդարանի անթիւ սեղանոց
անսպառութեամբ բոլոր յամենեսին եւ բնաւ յամենայնում, էութեամբ յերկինս եւ
իսկութեամբ ի ստորինս. աննուազ մարդկութեամբ եւ անթերի աստուածութեամբ.
փշրեալ եւ բաշխի ի մասունս անհատս. զի գհամայնն հաւաքեսցէ առ ի նոյն մարմին
իրումն գլխոյ»:

Նարեկ Խէ.- Գ

Միւռոնի մասին

Ժ.- Քանզի, ինչպէս ցորենին ալիւրը Բու արարչական զօրութեամբդ մարմին
ընդ Քեզի, իրապէս եւ ոչ ձեւապէս, ո՛վ օրհնաբանեալ Որդի Աստուծոյ, ու խաղողին
արիւնը՝ կայլակ կողիդ, եւ չուրը՝ արգանդ հոգեւոր ծննդեան, միեւնոյն կերպով ալ
չոգին, զոր առաքեալներուն վրայ փչեցիր, ասով արդիւնագործեցիր:

Նարեկ ՂԳ
Թրգմ. Թ.Ե.Գ. (ՂԵ.-Ժ)

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

Գրիգոր Նարեկացիի Ուղղափառ Դաւանութիւնը

Բ Ա Ն ԽԴ.

Վերստին յաւելուած կրկին հեծուքեան
նորին հսկողի առ նոյն ազերս
մազքանաց բանի:

Ի խորոց սրտից խօսք ընդ Աստուծոյ:

Ա.— ԱՍՏՈՒԱԾ անսահման, ծը-
նունդ Աստուծոյ հարազատ անթարզ-
մանելի, արարիչ բնաւին եղելոց,
Քրիստոս թաղաւոր, լոյս ի խաւարի
սրտից մթացելոց. ընդ մեզ լրմամբ և
ընդ առաքելի իսկութեամբ, մերայ-
նովս ղըոյինսդ ծանուցանող հրաշա-
պէս: Հայր քո օրհնեալ երկնաւոր ան-
ճառ՝ որ առաքեացդ զքեզ ի վերուստ,
ուժ փառակիցդ ես արարչութեամբ.
այնքան հողացաւ փրկութեան իմոյ
տարազերեալ գերեռոյ, մինչեւ զքեզ իսկ
մատնեաց մարդկան: Իսկ դու կարող
զոլով ի վեր քան զվիշտս, զտնտեսու-
թեանն աւարտեալ խորհուրդ՝ հաճե-
ցար ընդ պարտեցելումս զմահուն ճա-
շակել բաժակ անթերի մարդկութեամբ
և անպակաս աստուածութեամբ: Եւ
Հոգիդ Սուրբ կենդանարար՝ որպէս
քո, և Հօր քոյ իսկակից, և համապա-
տիւ էութեամբ ծնողիդ և ծնիցելոյդ:
Մի Երբորդութիւն կատարեալ ի դի-
մաց երից անորոշելի հատուածոց,
անսկիզբն և անժամանակ, բնաւին բա-
րերար, համայն կենդանարար, բոլո-
րից խաղաղարար, ստեղծիչ գոյից և
յօրինիչ ամենից, անքակութեամբ և
միով բնութեամբ փառաւորեալ:

Բ.— Իսկ եթէ Հայրն զթած երկ-
նաւոր հօր՝ մին յէութենէ վասն մա-
հապարտիս յանցանաց մատոյց միայ-
նակ ծնունդդ յանքնին ծոցոյն, ոչ ան-
խայեալ յՈրդիդ ի համապատիւդ և ի
սիրելիդ, այլ կամաւ նուիրեաց մահու
չարչարողացն զինու, ըստ մարգա-
րէութեանն Զաքարիայ. վասն զի
զարթնուլ սրոյն ի վերայ հովուին, և
հարկանիլ նոյն ինքն հօտապետին և
ցրուիլ ոչխարացն հօտին, որպէս օ-
րինակն նուրբ նախադրին և ուխ-
տադրութիւն խորանին և նուիրումն
արեան սպանդին և առակ խորհրդոյ
աբրահամեան պատարադին, զփրկու-
թիւն թշուառացելոյս ի կամաց կե-
ցուցչիդ յառաջագոյն նկարագրէր. և
արդ հի՞մ տրտմիս անձն իմ կործան-
եալ՝ ոչ յԱստուածուստ հնարաւորու-
թեանց, այլ ի քումդ ինքնազործ հա-
կամխտութեանց. կամ ընդէ՞ր զիս
խոռովես՝ յուսահատութեամբ սատա-
նայականաւ զմիտս հարեալ. յուսա՛
յԱստուած, խոստովան լե՛ր նմա, և
նա հոգայ վասն քո, ըստ դաւթեան
օղմոսին, և այլ մարդարէի կեն-
սախրախոյսն բանի:

Գ.— Իսկ յեղանակ խնամարկելոյ
հաստողին ի վեր է քան զսահման կըշ-
ուութեան մտաց հրեշտակաց և երկրա-
կանաց. և եթէ՛ բիւրս կրկնեացի, ոչ
լինի չափեալ. քանզի անբովանդակե-
լոյն և բարերարելն է անճառելի: Նա
զի ոմն օրհնեալ զոմն օրհնարանեալ
յերբորդական համադոյութենէն ա-

առաջաց. իսկ նա ի հաճութիւն կամաց առաջին մեռաւ. և միւսն ահաւոր՝ ի յերկուցն հաւանութիւն՝ մեծաջան բաղձանօք մաղթէ: Իսկ համարարոյ միակամութեանն ցուցակ՝ առ ի զնոյն բարի ներդործել, որպէս հոգին կենդանւոյն և բանն բանականին, պայծառութիւն փառացն և կերպարան էութեանն: Առ կեանսն փոյթ, առ ո-

ղորմութիւնն սթափ, առ ձեռնկալութիւնն պատրաստ, առ փրկութիւնն կաղմ, առ առատութիւնն յորդ, առ յաճախութիւնն զեղուն, առ անբաւութիւնն լի, առ աննուաղութիւնն փարթամ, առ երկայնմտութիւնն ճոխ, առ անհասութիւնն բարձրեալ. մի Երբորդութիւն կատարեալ ի յանձանց երից, օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն:

Մամօթութիւն

Երուսաղէմի Սրբազամ Պատրիարք, Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մամուկեամ 23 Սեպտեմբերէմ միջեւ 7 Հոկտեմբեր 1992 հիւրմ էր Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետիմ, Նորիմ Ս. Օծութիւմ Տ.Տ. Վազգէմ Առաջիմ Սրբազամագոյմ Կաթողիկոսիմ, եւ մասնակցեցաւ Սուրբ Էջմիածնի մէջ գումարուած Եպիսկոպոսներու խորհրդակցական ժողովներում, ձայնագահութեամբ Վեհափառ Հայրապետիմ, ուր մկատի առնուեցամ Ամկախ Հայաստանի եւ Հայց. Առաքելական Ռեզլափառ Եկեղեցւոյ մերկայ կացութեամ հետ կապուած հրատապ հարցեր:

Ասոմց կարգիմ խռովիչ հարց մըմ էր Հայ Կաթուիկ յարամուամութեամ մեծաւոր Յովհաննէս Պետրոս Պատրիարքի ստորագրած շրջաբերականի մը բովանդակութիւմը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը եւ Եպիսկոպոսաց Ժողովը իրեմց զայրոյթը յայտնեցիմ թէ՛ Ամկախ Հայաստանի Նախագահ Տիար Լեւոմ Տէր Պետրոսեանիմ եւ իր պետական պաշտօնակիցներում, եւ թէ Վատիկանի "Արեւելեամ Եկեղեցիների Միաբանութեամ պրեֆեկտ, Կարդիմալ Ակիլլէ Սիլվեստրիիի եւ Քրիստոմեանների Միաւորմամ Պապական Խորհրդի Նախագահ, Կարդիմալ Էդվարդ Քասիդիի":

Թորգոմ Պատրիարք մոյմ հարցի մասիմ ամդրադարձաւ Երեւանի "Խորամ Լուսոյ" հեռուստացոյցի յայտագրիմ մէջ, մաեւ իր քարոզի ըմթացքիմ Կիւմրիի Ա Եօթվէրք Աստուածածիմ Եկեղեցւոյ մէջ, 4 Հոկտեմբեր 1992-իմ:

Այդ քարոզմ է որ կարգ մը փոփոխութիւններով յարմար մկատեցիմք մերկայացմել մեր ժողովուրդիմ ուշադրութեամ:

Խմբ. "Սիոմի"

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՈԳԻՆ

Քրիստոնեութիւնը թուամորթներու կրօնքն է: Այլ ընդհակառակը, չարին դէմ մարտնչելու ոգի ունեցող անձներու կրօնքն է: Քրիստոնեութիւնը մարտական ոգի կը պահանջէ իր հաւատացեալներէն:

Լսե՛ր է՛ք որ գիտնականներ, ընկերաբաններ, պատմաբաններ կան որոնք կ'ըսեն թէ Հայ Ազգը Քրիստոնեութիւնը ընդունելէն յետոյ տկարացաւ: Մինչդեռ երբ հեթանոս էր աւելի զօրաւոր ազգ էր, աւելի տիրապետող էր: Աշխարհակալ թագաւորներ ունէր: Բանակներ ունէր: Քրիստոնեութիւնը ընդունելէն յետոյ կորսնցուց իր զինուորական ուժը, հզօրութիւնը: Սխալ է այս գաղափարը: Սխալ է այս մօտեցումը եւ մեկնութիւնը պատմութեան:

Պատմութիւնը մեզի ցոյց կու տայ որ մեզմէ շատ աւելի զօրաւոր ժողովուրդներ եւ հզօր կայսրութիւններ եղած են: Բայց անոնք այսօր չկան, կորսուած են, անյայտացել են: Եթէ յիշեմք պատմութեան մէջ հզօր նկատուածները (Ասորեստանացիները, Բաբելացիները, Հռովմէական եւ Բիւզանդական Կայսրութիւնները, Սելևուսները, Մէմփոսները, որոնք Հայաստան աշխարհի վրայ յարձակումներով՝ գրաւել են, աւերել են, մեր երկիրը բաժան-բաժան են ըրել), կ'անդադառնանք թէ անոնք չեն կարողացած իրենց գոյութիւնը պահովել, տեւականացնել. մինչ Հայաստանն ու Հայը տակաւին կան: Նաեւ վերջին դարերու ընթացքին գոյաւորուած մօր հզօր պետութիւններ, կայսրութիւններ կային: Անգլիական, Գերմանական, մինչեւ անգամ Սովետական ամխորտակելի նկատուած բռնակալութիւնը, եւ ուրիշներ, կային եւ կը տիրապետէին: Ո՛րք են այսօր:

Մարդկային ընկերութեան հզօրութիւնը իր ֆիզիքական, զինուորական

ուժեղութեան մէջը չէ: Այլ իր հոգեւոր զօրութեան մէջն է: Իր ստեղծագործ հոգիին մէջն է: Իր հաւատքին ուժին, իր հաւատարմութեան մէջն է: Թէ՛ անհատ մարդուն դիմացկունութիւնը եւ թէ ամբողջ ազգի մը հզօրութիւնը եւ դիմացկունութիւնը: Ասոր ապացոյցը հայ ժողովուրդն է իր պատմութեամբ: Որ Աւետարանին վրայ իր հաւատքը հաստատելէն յետոյ իմացաւ, սորվեցաւ, լսեց եւ գործադրեց որ ինչպէս Աւետարանը կը շնչուէ՝ "Հոգին է Կենդանարար": Մարմնով որչափ կ'ուզես հզօր երեւցիր. եթէ մէջդ հոգի չկայ՝ արդէն մեռած մարդ ես:

Լսե՛ր է՛ք որ մեղադրանքով կը յիշեցնեն նաեւ Յիսուսի թելադրանքը. "Եթէ մէկ երեսիդ ապտակ զարնեն, միւս երեսդ ես դարձուր": Եւ սա տկարութեան նշան է, կ'ըսեն: Եւ այս՝ պատճառ կը համարին մարտնչելու ոգիին տկարացման: Բայց այդպէս ըսողները չեն հասկնար Աւետարանի հոգին: Յիսուս այդ թելադրանքով կը զգուշացնէ մեզ չարին սադրանքներուն դէմ, չիյնալու համար անոր լարած թակարդին մէջ: Չարին դիտումն է քեզ հրապուրել, քաշել իր մէջ, իր չարագործութեանց քեզ մասնակից եւ զոհ դարձնելու համար: Եւ երբ դուն ամուր եւ հաստատ կը մնաս ինչ համոզմունքիդ, հաւատքիդ մէջ, ան իր գայրոյթէն կատղած, իր հզօրութեանը մէջ յուսահատ, կը լարէ իր միւս թակարդը: Ֆիզիքական ուժի, վճռի, կռիւի իրարանցումին մէջ խռովելու ինչ հոգիիդ խաղաղութիւնը, մտքիդ պայծառութիւնը, կամքիդ տոկունութիւնը, եւ հրեւոյ քեզ մէկ չարիքէն միւս չարիքէն առաջնորդող Լափիրինդոսին մէջ: Եւ երեսիդ տրուած ապտակը կրնայ կծիկը քանալ այդ չարիքին:

Բայց երբ դուն կը պահես հանդարտութիւնդ, եւ չարին աչքերուն

նայելով, սիրտդ ամուր գրկած, քու կամքիդ եւ հաւատքիդ շղթային մէջ կ'առնես զինք, եւ երկրորդ երեսդ կ'երկարես իրեն, ան կը շլմորի: Նախ չի հաւատար իր տեսածին: Ձեռքը կը բռնուի, ինչպէս կ'ըսեն, քու ցոյց տուած հոգեկան ուժին առջեւ: Այն ատեն մէկ ընելիք կը մնայ անոր: Կա՛մ քու անձիդ անկեղծութենէն, վեհութենէն, հաւատարմութենէն, ներքին զօրութենէն բռնուիլ, գրաւուիլ, հետեւաբար հիանալ, խոնարհիլ հոգիէն ճառագայթող ամանձնական նուիրումին առջեւ: Եւ կա՛մ՝ իր թնուծ մարդու արժանապատուութիւնը վիրաւորուած, եւ իր քնազդական մղումներէն գազանացած, մոլեգնած, երկրորդ ապտակն ալ պիտի զարնէ, գռհացում տալու համար ինքզինքին:

Քրիստոսի խօսքը ուրեմն ոչ թէ կը թուլացնէ, այլ ընդհակառակն քրիստոնեային կամքը կը զօրացնէ, անոր վերաբերմունքը կ'ազնուացնէ, անոր՝ վերջին արդիւնքը տեսնելու կարողութիւնը կը սրցնէ: Ասոնք են որ կ'առաջնորդեն մարդկութիւնը ազնուական, իտեալապաշտ տեսիլներու:

Յիսուս մարդկային այսպիսի կացութեանց եւ վերաբերմունքներուն մէջ չարը խափանելու կերպը, գաղտնիքը, շնորհը կը փոխանցէ իր խօսքին հաւատացողներուն: Այսպիսի հոգի ունեցող, զօրեղ նկարագիրով Քրիստոնեան, Քրիստոնեայ է: Հշմարտութեան եւ արդարութեան համար մարտնչող զինուոր է, անմահանք, հաստատակամ:

Հշմարիտ Քրիստոնեան, հոգիի զէնքերով շնորհազարդուած, անտեղիտալի մարտական ոգիով գօտեպնդուած անձն է: Եւ իբրեւ այդպիսին՝ ընկերասէր է եւ ընտանեւէր, ազգասէր է եւ հայրենասէր, մարդասէր է եւ աստուածասէր: Յուսահատութիւն չի ճանչնար: Կամքի տէր է եւ վստահելի: Գիտէ թէ ինք ո՞վ է եւ ինչի՞ կը ծառայէ: Գիտէ թէ լաւը ո՞րն

է, ճշմարիտը եւ արդա՛րը որն է: Այսպիսի հոգիներուն Յիսուս կ'ուղղէ իր խօսքը, երբ կ'ըսէ. "Քու Այո՛ւմ՝ Այո՛ւ. եւ Ո՛չդ՝ Ո՛չ, պէտք է լինի":

Որքա՛ն պէտք ունիմք այս գիտակցութեան, մանաւանդ մեր երիտասարդ զաւակներուն մէջ, որպէս զի չը խաբուին չար ընկերներու հրապոյրներէն, եւ զոհ չերթան չարին սաղրամեքներուն, որոգայթներուն: Պարտինք յիշել Յիսուսի վճիռը. "Ձեւ կարող երկու տէրերու ծառայել: Կա՛մ մէկը պիտի ատես, եւ միւսը սիրես, կա՛մ մէկին պիտի մեծարես, եւ միւսին արհամարհես: Ձեւ կարող ծառայել Աստուծոյ եւ Մամոնայի":

Եթէ որոշեր ես իբրեւ Հայ-Քրիստոնեայ ապրիլ, պէտք է Հայ-Քրիստոնեայ մնաս, շուրջդ ինչ ալ պատահի:

Ներկայ Հայաստան աշխարհի մէջ այսպիսի գիտակից եւ զօրեղ հոգիով Հայ-Քրիստոնեաներու ներկայութիւնը անհրաժեշտ է: Հայ-Քրիստոնեաները մեր տուններուն մէջ: Մեր հայրերը եւ մայրերը՝ որոնք իմանան հայուն քրիստոնեական հաւատքը: Եւ այդ հաւատքը կարողանան իրենց զաւակներուն փոխանցել: Մեր երիտասարդները պէտք է Հայ-Քրիստոնեայ երիտասարդներ լինին:

Աշխարհի մէջ ամէն տեսակ հրապուրիչ, քաջողական ուժեր կան, թէ՛ աշխարհիկ իմաստով եւ թէ՛ կրօնական իմաստով: Մեր եկեղեցականները պէտք է շնորհալի, իմաստնացած եւ նուիրեալ եկեղեցականներու փաղանգ կազմեն: Ժողովուրդին իսկապէս հովիւ, առաջնորդող, կազմակերպող, նրանց ցաւին հետ ցաւը կիսող, նրանց ուրախութեան մասնակից:

Մեր դաստիարակները, արուեստագէտները, կառավարողները, մեր պետութեան ղեկավարները, պէտք է քրիստոնեայ հոգի ունենան, եթէ կ'ուզենք որ Հայաստան աշխարհը փրկուի: Ձեռք

կարող երկու տերերու ծառայել:

Եւ այսօր, մեր երկիրը աւերող երկրաշարժէն յետոյ մանաւանդ, մեր ֆրիստոնեայ երեխային, երիտասարդին, հարսնուկին, մայրիկին, հայրիկին, եկեղեցականներուն, գիտնականներուն առջեւ մեծ հարցեր կը դրուին: Անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան յայտարարութեամբ, աշխարհի ամէն կողմերէ հայ ժողովուրդի գլխին թափուեր են ամէն տեսակի խոտորեցնող ուժեր, կրօնական խումբեր, աղանդաւորներ, հերետիկոսներ, մինչեւ անգամ ինքնակոչ հեթանոսներ, որոնք կրօնի անունով, Աստուծոյ անունով կը խօսին: Ունինք մինչեւ անգամ մեր ֆրիստոնեայ Հայ եղբայրները, Հոռովեական Կաթողիկ եկեղեցւոյ անդամ եղող, անոր մաս կազմող:

Ունինք հայ եղբայրներ բողոքական եկեղեցւոյ մաս կազմող:

Այս բոլորը մէկ միտք ունին: Հայաստան աշխարհի չորս միլիոն հայութեան մօտեմալ, զանոնք հրապուրել եւ իրենց մէջ փաշել: Որպէս թէ Հայաստան աշխարհի հայերը կրօնք չունենային: Ո՞ր մնաց Թադէոս եւ Բարթողիմէոս առաքելներուն ֆարոգութիւնը, որոնք առաջին դարուն Հայաստան եկան, եւ Քրիստոսը բերին հեթանոս հայերուն: Ո՞ր մնաց Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչը որ 301 թուականին մեր "խենթեցած" Տրդատ թագաւորը բժշկեց, Քրիստոնեայ մկրտեց, եւ միասին յայտարարեցին ֆրիստոնէութիւնը որպէս պետական կրօնք, եւ կանգնեցին Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարը, որ մինչեւ այսօր կանգուն է որպէս գործօն կեդրոնը Հայց. Առաքելական Ուղղափառ եկեղեցւոյ, իր Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսով եւ եկեղեցական կազմակերպութեամբ:

Հայաստան աշխարհ խուժած այս օտարականները գաղափար չունին թէ

հայը ո՞վ է: Եթէ ունին, աւելի վատ: Զարիք է իրենց մտածածը, որ մեր տանը մէջ մեզ քաժանել կ'ուզեն: Կարելի չէ թոյլ տալ:

Հայ Քրիստոնեան պէտք է կարողանայ այսպիսի անձերու աչքերուն նայիլ եւ իմանալ թէ անոնց նպատակը ինչ է: Անոնք ամէնէն առաջ պարտաւոր են իմանալ թէ Հայը ո՞վ է, հայ ֆրիստոնեան ո՞վ է, հայուն պատմութիւնը ինչ է:

Անոնք պէտք է գիտնային թէ Հայը իբրեւ ֆրիստոնեայ ունի արդէն իր արմատները Աւետարանին մէջ հաստատուած: Նոր Քրիստոս չէ որ պէտք ունինք մենք: Այլ՝ պէտք ունինք զարթնելու՝ այժմ, պէտք ունինք վերադառնալու՝ այժմ, քայց մեր նոյն հաւատքին, նոյն արմատներուն, հաստատուած Աւետարանի վրայ, Քրիստոսի ուսուցման վրայ: Այս պատճառաւ, ով որ կը փորձէ քաժանել մեր տունը, հրապուրել մեր զաւակները, կաշառելու մեր երիտասարդները, հացով, ալիւրով, դրամով, նոր Քրիստոս տալու համար անոնց, անոնք չարագործներ են: Ոչ ոք պէտք է արտօնութիւն ունենայ Հայաստան աշխարհի մէջ հային ֆրիստոնէութիւն բերելու: Ոչ ոք իրաւունք ունի Հայաստան աշխարհի Հայց. Առաքելական եկեղեցին, որ Հայ ժողովուրդին եկեղեցին է, քաժան ընելու: Այստեղ է որ երեսան պիտի գայ, թէ Հայ ֆրիստոնեան այսօր ալ կայ, հակառակ եօթանասուն տարիներու չարիքին: Այսօր ալ պիտի սկսի մանկութենէն իր զաւակներուն տալ նոյն այդ հաւատքը, նոյն պատմութիւնը, նոյն սուրբերը, նոյն հերոսները: Եւ մենք կարիք ունինք փառամարտիկ ֆրիստոնեայ հայերուն:

Ատոր համար կ'ըսենք, ֆրիստոնէութիւնը մեղկ, թուլիկ, կամքէ զուրկ անձերու կրօնքն չէ:

Քրիստոնէութիւնը յաւիտեական նշմարտութիւններ կ'ուսուցանէ: Յաւիտե-

նական նշմարտութիւնը Քրիստոս ինք է: Մէկ անգամ որ անհատապէս ստացեր ես Քրիստոսը, կամ ազգովին ընդուներ ես զայն, Ան յաւիտեանական է: Անփոփոխելի է: Անջնջելի է:

Մենք բացայայտ կերպով պէտք է արտայայտուինք ըսելու համար որ Հայաստանի Անկախութիւնը անիշխանութեան դուռը չէ որ բացեր է հայ ժողովուրդի համար: Քրիստոնեան այն զինուորն է, որ գիտէ թէ ինք ի՛նչ հաւատքի է զինուորագրեալ: Եւ չի խաբուիր այն հրաւերներէն եւ հրապոյրներէն, որոնց աղբիւրը պղտոր է, մինչեւ անգամ ապաւինած ոչ պարկեշտ միջոցներու, որովհետեւ դրամ ունին, որովհետեւ հարուստ են, որովհետեւ գուցէ թիւով շատ են, որովհետեւ գուցէ իրենք աւելի լաւ կրթուած, մարգուած գործիչներ ունին, ուրեմն կ'ուզեն ըսել Հայ Եկեղեցին անբաւարար է, սխալ ճամբու մէջ է, "մեզի եկեք, մենք ձեզ ուղիղ ճանապարհը ցոյց կու տանք":

Պէտք է խաբուիլ չարին սաղարմաներէն:

Կարելոր է հետեւիլ եւ տեսնել թէ ինչ միջոցներ կը գործածեն:

Անոնցմէ մէկը իր ինքնութիւնը կեդրոն կը դիզանի: Օրինակի համար, երբ ես պետք եմ "Հայ Կաթոլիկներու համայնքին" եւ ոչ թէ "Հայ Ուղղափառ համայնքին" որ "Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցիին" գաւակներն են, եւ կը ծրագրեմ, կը զիջանիմ եւ թոյլ կու տամ իմ պաշտօնական յայտարարութեան մէջ ինքզինքս կոչել "Կաթոլիկոս Հայոց Ուղղափառաց", երբ իսկապէս չեմ, բացայայտած կ'ըլլամ նկարագրի գիծ մը, որուն կ'ակնարկէ մեր Տէրը "որումներու առակին" մէջ - "այր Քշնամի արար զայդ": Դիմակներով բեմ բարձրացողները իրենց ինքնութիւնը կրնան ծածկել որոշ ժամանակի մը համար միայն:

Այսօր, Հայաստան աշխարհի մէջ, մարտական ոգիով զինեալ քրիստոնեաներուն ներկայութեան կարիքը աւելի մեծ է, մանաւանդ որպէս զի աղիտաբեր ներկաշարժի ցաւերը կարողանան տանիլ: Միայն քրիստոնեան կրնայ դիմանալ չարչարանքին եւ ցաւին, որովհետեւ գիտէ Քրիստոսի չարչարանքներուն եւ կեանքին մասին:

Ո՞վ աւելի չարչարուած է քան Քրիստոսը, որ յանձն առաւ մինչեւ իսկ խաչ հանուիլ: Եւ Նա որ Աստուած էր եւ կարողն էր ինքնզինքն խաչէն եւս ազատել՝ չըրաւ: Ինք որ հրաշքներ գործեց, մեռելներուն յարութիւն առնել տուաւ, ինքզինքն ինչո՞ւ հոգ չտարաւ, կ'ըսեն մարդիկ: - Պատասխանն է. «Որպէս զի աշխարհը փրկէ, որպէս զի մեզի օրինակ դառնայ»: Եւ մենք է որ իրեն կեանքին պիտի հետեւինք:

Մենք այժմ պարտականութիւնը ունինք մեր ընտանիքները փրկելու, մեր հաստատութիւնները վերականգնելու, մեր նեմարանները հաստատելու: Ամէն ծնող պէտք է կարողանայ իր տղայ զաւակին քաջալերելու, խրատելու, ըսելով. "Տղա՛ս, կ'ուզեմ որ դու հոգեւորական դառնաս, եւ լաւ հոգեւորական դառնաս":

Բոլորիս համար մասնաւոր գոհունակութեան առիթ է իմանալ եւ տեսնել որ Հայաստան աշխարհի զանազան թեմերու մէջ աշխոյժ ջանքեր կը թափուին Հոգեւոր Դպրանոցներ սկսելու, թեմակալ Առաջնորդներու հոգածութեան ներքեւ: Այնտեղ հաւաքուող երիտասարդները պիտի ուսանին, պիտի կրթուին, պիտի չարչարուին եւ գոհուին, որպէս զի մարդ դառնան: Առաջնորդ դառնան: Հովիւ դառնան: Պէտք ունինք այս բոլորին, որովհետեւ մեր ցաւերը շատ են:

Նոյն մարտական ոգիի իբրեւ արտայայտութիւն, եթէ քու հայրենիքդ վտանգի տակ է, քրիստոնեան գիտէ թէ

Աստուած կը պահանջէ որ քու հայրենիքդուն քու ձեռքովդ պաշտպանես: Այս պատճառաւ, անոնք որոնք հայրենիքին համար կը կոռնին, կը զոհուին, անոնք, մեր հասկացողութեամբ, քրիստոնէական մարտական ոգիին հաւատարիմ նուիրեալներ են: Ոչ որպէս որեւէ անձի չարիք ցանկացող, այլ որպէս հայրենի նուիրական հողը, տունը, հաւատքը եւ մշակոյթը չարին աւերիչ ծրագիրներուն դէմ պաշտպանող: Մէկը եթէ քու տունդ քանդել կ'ուզէ, պէտք է պաշտպանես զայն քանդողին դէմ:

Քրիստոնեան իր եւր, իր հոգին միայն փրկելու մտահոգութեամբ գրաւուած անձը չէ: Ոչ ոք ինքզինքը միայնակ կրնայ փրկել: Քրիստոնէութիւնը պատկանելիութիւն է: Միայն Քրիստոսով կրնանք փրկուիլ: Եւ Քրիստոս իր եկեղեցին հաստատեց իր առաքելութեան իրագործման իբրեւ միջոց: Եւ այդ եկեղեցին մենք ենք: Քրիստոսի հաւատացողներու, Քրիստոսի անունով իրարու կապուած հոգիներու խումբը, ժողովը, ընտանիքը, հայրենիքը:

Քրիստոսի անունով կնքուած հայ հոգիներու ժողովին, ընտանիքին, հայրենիքին անունը "Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցի" է: Մենք բոլորս միասին մէկ մարմին ենք, եւ մեզմէ իւրաքանչիւրը "անդամ" է, մէկ մասն է այդ մարմնին: Անդամները մարմինին մէջ կան իւրաքանչիւրը որոշ պարտականութեամբ, իսկ բոլորը միասնաբար՝ իրար օգնելու համար:

Իմ մաղթանքս է որ հայ քրիստոնեայ ժողովուրդը Հայաստան աշխարհի մէջ ամուր կանգնի իր հաւատքի ժայռին վրայ: Մանաւանդ որ քրիստոնեայ եւ ոչ-քրիստոնեայ աղանդաւոր խումբեր շատ կան, հրապարակ իջած իրենց ամբողջ հրապոյրներով, կարծելով որ հայ-քրիստոնեայ ժողովուրդին նոր հաւատք,

նոր Քրիստոս ունին բերելիք:

Կ'աղօթեմ որ բոլոր հայերը, որոնք հայ քրիստոնեայ են, իմանան որ կրօնքի, հաւատքի տեսակետով, իրենք զաւակներն են իրենց Մայր Եկեղեցիին: Եւ Մայր Եկեղեցին՝ Հայաստանեայց Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցին է, մէկ մարմին, այս աշխարհի վրայ, որու գլուխն է Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը: Իսկ Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցին մէկ մասն է այն ընդհանրական, ամբողջ աշխարհի մէջ տարածուած քրիստոնէութեան, որ Քրիստոսի Եկեղեցին է, եւ որուն գլուխը միայն Քրիստոս ինքն է:

Ո՛չ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետն տարբեր գլուխ պէտք է ընդունի որեւէ մէկ հայ, եւ ոչ ալ Քրիստոսն տարբեր ուրիշ որեւէ մէկ գլուխ՝ իբրեւ Քրիստոնեայ մարդ:

Իմ աղօթքն է որ Քրիստոսի այս ուժը, իրական ուժ դառնայ, առաջնորդող լոյս դառնայ: Եւ մեր աշխարհը, մանաւանդ այօրուան նեղ կացութեան, դժուար պայմաններուն մէջ, չը դառնայ որսորդներու նետներուն որս: Այլ դառնայ երկրաշարժին եւ այլ դժուարին կացութեանց դիմաց՝ մաքառող, դիմացկուն, համբերող, յոյսով լեցուն, հաւատով զօրաւոր, եւ ապագայի պայծառ տեսիլով ճշմոտ դայց չմեռնող ժողովուրդ:

Աստուած օրհնէ մեր ազգը, մեր հայրենիքը, մեր զաւակները, որպէս զի ինչ որ ստացեր ենք, Թաղէս եւ Բարթողիմէոս Առաքեալներու եւ Գրիգոր Լուսաւորչի եւ սուրբերու նամբով, նոյնը այսօր լինին մեր գանձը, հարստութիւնը, մեր ուժը, մեր հաւատքը առատացնող անսպառ աղբիւր, այդ բոլորը փոխանցելու համար մեր ապագայ սերունդներուն:

ԹՈՐԳՈՍ ԱՐՔ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՕՐՀՆԵԱԼ ԵՍ, ԱՄԷՆՕՐՀՆԵԱԼԴ Ի ԿԱՆԱՅՍ

Օգոստոս . . . Տօն՝ Վերափոխման Ս. Աստուածածնի: Վերակոչում՝ անոր մահէն ու թաղումէն վերջ, մարմնովը դէպի երկինք փոխադրուելու հրաշագեղ դէպքին. — «Այսօր տեսեալ զսուրբ կոյսն թռուցեալ յօղս. եւ ամպեղէն կառօք ի վեր համբարձեալ յերկինս, մտանելով յերկնային խորանսն ընդ իմաստուն կուսանսն» — Շարական Վերափոխման, Օրհն. ԴԶ. գ. տուն:

Արեւելքի մէջ, Ուղղափառ եկեղեցիները օգոստոս 15-ին վայելչօրէն կը տօնախմբեն տօնը. իսկ արեւմուտքի՝ կաթողիկոսները կը կատարեն յիշատակը հանդիսական պաշտամունքով: Իբրեւ անբաժան անդամ տիեզերական եկեղեցւոյ մեծ ընտանիքին, Հայց. Եկեղեցին օգոստոս 15-ի մերձաւոր կիրակիին, երեքօրեայ արարողութիւններով եւ իւրաքանչեւ շարականներու երգակցութեամբ, կ'ընծայաբերէ իր յարգանքը Աստուածամօր Վերափոխման, որուն կ'ընկերանայ խաղողի օրհնութեան կարգը, թերեւ իբրեւ արձագանգ Հայ հեթանոսական սովորութիւններէն մէկուն:

Աւանդական դարերէն՝ աւանդութիւնը կը հաղորդէ թէ, իր համբարձման նախօրեակին, Յիսուս՝ մայրը կը յանձնէ իր առաքեալներուն հոգածութեան, զոր կը մատակարարեն պատասխանատու խղճմտութեամբ մինչեւ անոր ննջումը տարիներ ետք: Պատշաճ թաղմանական արարողութեամբ Ս. Կոյսին մարմինը կը տեղադրեն Երուսաղէմի դիմաց, Համբարձման լերան ստորոտը՝ Գեթսեմանիի ձորին մէջ. «. . . բախեալ զմարմինն մաքուր աստուածաբեալ սուրբ բազկօք եղին ի դիր հանգստեան, քաղցրաձայնեալ սաղմոսիւք»: Յաջորդական երեք օրերուն, կը վկայէ աւանդութիւնը, երկնքէն հրեշտակներու խումբեր, շուրջը բոլորուած Ս. Կոյսի գերեզմանին, կ'երգէին օրհնութեան երգեր — «Հոյլք վերին զօրացն իջեալ շուրջ գլուսիւն պար առեալ գերգս օրհնութեան եղանակեալ քաղցր ձայնիւ ակումբ առեալ . . .» եւ «ցնծալից բերկրանօք եւ յորդահոս արտասուօք եղանակէին քաղցր երգօք երեքօրեայ խմբեալ պարուք»:

Սրտառուչ է աւանդութեան եզրափակիչ դրուագը: Բարդղիմէոս, մին տասներկուքէն, հաւանաբաժ քարոզչական առաքելութենէ մը վերադարձին, տեղեկանալով Ս. Կոյսի մահուան, կը խնդրէ առաքելակից եղբայրներէն բանալ գերեզմանը, անգամ մը եւս տեսնելու դէմքը իր «տենչալիին»: Եղբոր փափագը գոհացնելու հաճոյակատարութեամբ, կը բանան գերեզմանը . . . բայց կը գտնեն պարապ — «Բարդղիմէ յետոյ եկեալ, եւ գտնչալին իւր ոչ տեսեալ . . . իւսեալ ըստից դասուց սրբոց զղծումն եղբօրն վճարեալ. բացեալ զտապանն ամէնօրհնեալ եւ զրադալին իւր ոչ դտեալ . . .»:

Այն ատեն առաքեալները յիշեցին Քրիստոսի խոստումը թէ՛ պիտի վերադառնար իր մօրը մարմինը փոխադրելու՝ երկինք. «խոստանայի բանիւ քոյին ի կատարումն աստուածածնին, քեզ միայնոյ զօրօք քոյին գալ ի փոխումն միշտ կուսին»: Վերափոխման տօնի երկրորդ օրուան «Արեւելք գերարփին» շարականէն մէջբերուած յարակից վկայութիւնները օժանդակեցին վերակառուցանելու «աւանդութեան» կարգն ու մանրամասնութիւնները:

Ուսանողական գրասեղաններէ՝ ընթերցումներու համբուն ընթացքին, չեմ հանդիպած անձնաւորութեան մը որ յաջողած ըլլայ տարածել համապարփակ ազդեցութեան ամպհովանին, եւ գրոշմել մշտատեւ տպաւորութեան կնիքը բազմամիլիոն հոգիներու ու մտքերու անդաստանին. ըլլայ՝ մատակարար ու ներշնչարան արուեստագէտին ու անոր ստեղծարար գործունէութիւններուն,

— արձանագործին որ, մարմարէ նիւթին վրայ կը կերպանաւորէ Ս. Կոյսը, տաճարներու արտաքին շրջապատի կեդրոններուն ու անկիւններուն, եւ ներքին խորաններու ու կամարներու քովիկը, իր որդւոյն՝ Յիսուսի հետ.

— երաժշտին որ, ձայներու համերգին ընդմէջէն կ'օրհնաբանէ Աստուածածինը՝ երկնքի հրեշտակներուն հետ ձայնակցելով.

— նկարիչին որ, գոյներու համերաշխ միութեան գործակցութեամբ կը վերապրեցնէ տիրամայրը, որդին՝ իր գրկին, խաչափայտի ոտքին, կամ անշնչացած Միածնին մարմինը՝ ծունկերուն, գերեզմանի դրան առջեւ, զարդարելով խորանները, պատերը եւ յարակից սիւները սրբատեղիներուն.

— բանաստեղծին որ, իւրայատուկ զգացումներով թռիչք կու տայ իր ապրումներուն եւ բառերու բանաստեղծական ներդաշնակութեամբ կը բնութագրէ ամէնօրհնեալ մօր՝ կերպարը — կը յիշեմ Մեծարենցին՝ «Աստուածածին ու խաչին մայր» գողտրիկ ոտանաւորը.

— միաթիկ խորհրդածողին եւ հասարակ աղօթողին որոնք, Աստուծոյ հետ իրենց խօսակցութեան ճամբուն, կարիքը կը զգան Աստուածամօր միջամտութեան իր Միածին որդւոյն առջեւ. «բարեխօսեալ՝ վասն անձանց մերոց», «բարեխօսեալ՝ զառ ի քէն զմարմնացեալ Աստուած . . .», «աղաչեմք զքեզ Ս. Աստուածածին . . .»:

— մեր շարականներուն, եւ անոնց «Մեծացուցէ՛ն»ներուն որոնք, համատեղուած բանաստեղծութիւն են ու երաժշտութիւն, պատմութիւն են ու աստուածաբանութիւն միանգամայն. — «Անթաղամ ծաղիկ անդատապարտ շառաւիղ վերաբուսեալ յարմատոյն յնսեայ . . .», «Համեղաճաշակ պտղոյն բանաւոր բարունակ . . .», «Երիս խորհուրդս սոսկալի ի քեզ տեսանի աստուածածին, յղութիւն անսերմական. ծնունդ անարատ. կուսութիւն յետ ծննդեան մնալով անապական . . .»:

Պարզ, անյաւակնոտ, թերեւս անգրագէտ մանկամարդ աղջիկ մը, անտեղեակ զինքը եւ իր ժամանակը զբաղեցնող քաղաքական ու ընկերային անցուղարձերուն, ի լրումն ժամանակներուն՝ նախախնամութեան մէկ հարուածով կ'ըլլայ այն գործն ազգակը որ պատճառ կը հանդիսանայ նոր կրօնքի մը, մարդերու ու Աստուծոյ իրարու հետ նոր յարաբերութեան կերպի մը: Իր նախընթացը չունեցող, մտքի ըմբռնումի սահմանները արհամարհող յանդգնութեամբ, Ս. Աստուածածինը կ'ըլլայ քրիստոնէական կրօնքին ու անոր հաւատքին կեդրոնական առանցքներէն: Կը մայրանայ ու կ'ըլլայ պատճառ՝ Մարդեղութեան խորհուրդին, եւ իր վերափոխման հրաշքին:

Խորհուրդին եւ հրաշքին սեղմ ծալքերը թուլացնելու եւ ի վերջոյ ճշմարտութեան կորիզին հասնելու զժուարագնաց ճամբուն՝ զժուարիմաց բացատրութիւններ, հայեցողական սահմանումներ, երկայրի վկայութիւններ, աստուածաբանական ներբռնութիւններ, իջած են ասպարէզ: Պատմութիւնը վկայ, մինչեւ այսօր, անպակաս եղած են արմկահարումներ, հերքումներ, դատապարտութիւններ, նզովումներ, արտաքսումներ:

Այս տողերը կը մնան հեռու այդ բոլորէն: Չաղօտելու համար մաքրամաքուր կերպարը Աստուածամօր՝ կը դիմեն հաւատքին, կը մտնեն անոր պաշտպանութեան ներքեւ եւ կը խոստովանին

«Աստուածածին անհարսնացեալ, զԲանն անսկիզբն յղացար, եւ զԱստուածն անիմանալի ծնար».

«Օրհնեալ ես, ամէնօրհնեալդ ի կանայս»:

«ՀԱՄՕՐԷՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԱՑ»

Ա. ԲԱՐԵՆՍՈՍՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ

Հովուական պարտականություններէ դադար առնելէս ասդին ես ինծի պարտաւորութիւն ըրած եմ, ամէն առաւօտ, մէկ ժամ տեւողութեամբ, հոգեւոր գրադմունք կատարել: Կը կարդամ օրուան յատուկ Ս. Գրոց ընթերցումները: Կը փաղեմ օրուան շարականները: Կը սերտեմ օրուան Տօնին հանդիպող սրբոց կեանքը: Եւ կը կարդամ գլուխ մը Նարեկէն եւ գլուխ մըն ալ Խալիլ Ճիպրանի «Յիսուս Որդի» անուն գրքէն: Եւ ժամը կը վերջացնեմ Պատարագամատոյցէն մի քանի էջեր կարդալով: Այս մէկ ժամի ամբողջ տեւողութեան կ'ունկնդրեմ անաղմուկ նուագ: Հոգեւոր գրադմանց այս մէկ ժամը կը սահի եւ կ'անցնի անձանձիր: Հոգեւոր եւ մտօք լիացած կը զգամ: Կը միտքարուիմ եւ կը մերձենամ Աստուծոյս:

Այս միջոցաւ է որ մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ ըրի «Համօրէն Մարտիրոսաց» մակդիրի տակ հաւաքուած Շարականները, Մաղթանքները, Աղօթքները, տաղերը եւ ընթերցուածները: Կրկին անգամներ կարդացի, Հայոցս եւ համաքրիստոնէական եկեղեցիներու մէջ յիշատակուած, սրբոց վկայաբանութիւնները: Շատ քաներ ուսայ եւ մոռացութեան տրուած շատ քաներ վերյիշեցի: Մարտիրոսաց կրած չարչարանքները սարսուռ եւ տրտմութիւն պատճառեցին ինծի: Եւ խորհեցայ. — «Այսօր, աշխարհիս չորս ծագերուն կայացող անմարդկային արարքները ամէնֆոյ կ'աւաղենք. հապա հազարաւոր տարիներ առաջ Քրիստոսի սուրբերուն դէմ կատարուած ճիւղային արարքներուն համար ո՞վ ողբաց կամ աւաղեց»: Փափաքս է օր մը՝ «Տանջանք Սրբոց» մակդիրի տակ յօդուած մը շարադրել

եւ Սրբոց մահագործւելը կատարել: Յօդուած մըն ալ նուիրել Սրբոց Սուրբ վարդին եւ կենցաղին:

Ներկայ յօդուածիս նիւթն է սակայն «Բարեխօսութիւն Սրբոց»:

Սոյն գրութեան աղբիւր կը գործածեմ միայն ու միայն այն շարականները եւ տաղերը որոնք կ'երեւին «Համօրէն Մարտիրոսաց» վերնագրին տակ: Համօրէն Մարտիրոսաց նուիրեալ Շարականները զանազան են եւ քաղաքացան եւ կը լեցնեն մեր շարակնոցին մէկ երկար մասին էջերը: Եւ իմ ընկիւփ մէջքերումներս անշուշտ թէ միայն մէկ տասանորդն են այն հարուստ եւ այն քաղում այլ շարադրութեանց որոնք կը պառկին սոյն շարականներուն եւ տաղերուն մէջ:

Ի՞նչ կ'ըսեն ուրեմն Մեր շարականները «Սրբոց Բարեխօսութեան» մասին:

Պարտիմ խոստովանիլ որ, Մարտիրոսաց նուիրեալ Շարականներուն կրկին ու կրկին անգամ ընթերցումը պատճառ եղաւ որ ես շատ քաներ ուսանիմ «Բարեխօսութիւն Սրբոց» նիւթին շուրջ եւ ըլլամ վերահասու այնպիսի իրողութեանց որոնց ոչ մէկ ատեն անդրադարձած էի:

Սրբոց Բարեխօսութեան վարդապետութիւնը անշուշտ թէ Հայերուս աւանդութեան մէկ մասնիկն է եւ մասնիկը բոլոր Ուղղափառ եւ Ընդհանրական եւ Առաքելական Դաւանութեանց: Գիտեմք նաեւ որ Բողոքական ամէն յարանաւանութիւն կը մերժէ «Սրբոց Բարեխօսութիւնը»: Խոստովանիմ նաեւ որ, երբ կրօնական խօսակցութեանց մէջ «սրբոց քարեխօսութեան» չատագովութիւնը կ'ընէի, շատ անգամ անպատասխանի կը մնայի: Եւ այժմ անվարան կրնամ յայտարարել

որ, «Համօրէն Մարտիրոսաց» յիշատակին հիւսուած այս շարականները եւ տաղերը անթերի եւ անհատում աղբիւր են «Սրբոց Բարեխօսութիւնը» ջատագովել ուզող հաւատացելոց:

Ինչե՞ր կ'ըսեն ուրեմն, մեր սրբազան Շարականները «Սրբոց Բարեխօսութեան մասին»: Մենք հայերս, ըստ Շարականներուն, ի՞նչպիսի սրբութիւն կ'ընծայենք սրբոց: Ի՞նչ է նկարագիրը եւ անոնց պաշտօնը եւ ինչպիսի՞ հրաշագործութիւն կը կատարեն անոնք:

Ահա թէ ինչ ըսած են շարականները: Համօրէն Մարտիրոսները «Պարծանք են եկեղեցւոյ . . . Յոյս Հաւատացելոց . . . Կարապետ Տիեզերաց . . . Լուսցողք Մեղաւորաց . . . Նորոգեցին գաշխարհ . . . Փայլին որպէս զարեգակն ի մէջ աստեղաց . . . Աղբիւր են կենաց աշխարհի . . . Մուրեկոց առաջնորդք . . . Լուսաւորիչք աշխարհի . . . Օթեւանք Սուրբ Ներդրութեան . . . Աշտարակ հզօր յերկրի . . . մաքրեցին զտիեզերս . . . Խառնեցին մարդիկ ընդ երկնային գօրութիւնս . . . սոքա են դեղ կենաց ի բժշկութիւն . . . իշխանութիւն ունին առաջնորդել մեզ յերուսաղէմ վերին . . . Վերաւորեցին զԲելիար ի մահ եւ ստացան պարծանս յաւիտեանական: . . . Այսօր փայլին նշխարք սոցա ի մէջ եկեղեցւոյ: . . . Տանար են Սուրբ Հոգւոյն կենդանի . . . Ոսկերք սոցա հիւանդաց բժիշկ:»

Եթէ մենք Հայերս, մեր սրբազան Սուրբերը, այսպիսի բարձր աթոռներու վրայ կը բազմեցնենք, հապա ի՞նչպիսի յարգանք կ'ընծայեն անոնց, երկինք եւ Հրեշտակներ եւ Սուրբն Նրուսաղէմ:

Ահա մեր Շարականներուն ըսածը.—

«Ցնծայ Նրուսաղէմ . . . Ուրախանան Հրեշտակք . . . Անմարմնոց զինուորութիւնք մեծապէս տօնեն . . . Բանակք հրեշտակաց շուրջ են զնոք եւ երգակիցք են միմեանց . . . եւ հայցեն միաբան զխաղաղութիւն

ամենայն աշխարհի: . . . Հեղմամբ արեան սոցա մեծարի մայր սոցա իմանալի Սիոն:»

Քրիստոնեայ հաւատացելոց եւ երկնային գօրութեանց հետ, Սրբոց յարգանք կ'ընծայեն նաեւ Մեր Տէրը Յիսուս Քրիստոս եւ Ամենասուրբ Հոգին եւ Հայր Աստուած:

Նայեցէ՛ք թէ ինչպէս կը նկարագրեն զայս Շարականները.—

«Ով Տէր Յիսուս Քրիստոս Դու սրբոց բնակարան ես եւ ի սուրբս ես հանգուցեալ . . . գաս եւ պսակես զսուրբս . . . Ձայն ի յերկնից վկայեալ ասէ. եկայք օրհնեալք Հօր իմոյ . . . Աջ տեառն ի վերայ սրբոց իւրոց եւ փառք իւր հանգուցեալ է յոսկերս սոցա . . . ի Հօր եւ ի Հոգւոյն երանեալք:»

Ըստ մեր Շարականագիր Հայրապետներուն, ահա այս համօրէն եւ երանեալ Մարտիրոսները, երկնքի մէջ եւ հրեշտակաց հետ բնակելով, հանապազ զՔրիստոս կը փառաբանեն:

Այսպէս.—

«Դունդ ամենայն սրբոց գովեն զքեզ . . . օրհնեն զքեզ . . . օրհնեն զքեզ քաղցր ձայնի . . . եւ հնչմամբ քեզ երգեն . . . Ցնծացեալ բերկրին ընդ առաջ Տեառն . . . երկրպագեն Տէրութեանդ քո:»

Եւ մենք, Քրիստոնեայ եւ հաւատացեալ Հայերս յիշատակելով Համօրէն Մարտիրոսները, կ'աղօթենք առ Աստուած, եւ կը հայցենք անոնց բարեխօսութիւնը ըստ հետեւեալներուն.—

«Բարեխօսութեամբ սոցա ով Տէր մի անտես առնիր զմեզ . . . Յիշեա զմեզ . . . թողութիւն շնորհեա . . . Կեցո . . . Զխաղաղութիւն Քո պարգեւեա . . . արժանաւորեա հասանիլ եւ զմեզ ի յոյս . . . Հաշտեաց ընդ մեզ . . . եւ փրկեա ամենայն փորձութենէ . . . Խնայեա ի ժողովուրդս . . . Փրկեա ի հրոյն յաւիտենից . . . Խնայեա ի Սուրբ եկեղեցի

fn . . . Պարգևեա մեզ օրհնել զքեզ
արժանապէս . . . խաղաղացո զկեանս մեր
. . . Պարգևեա յերկրի մերում քաղցրա-
խառն օդ եւ զգութեանս ի բոյս առ ի լցումն
իկնել ամենայն յարկաւոր պիտոյից մերոց:»

Եւ Սրբոց յիշատակումը իր լրումին
կը հասցնենք, գոչելով առ Աստուած եւ
երգելով:—

«Ընդ սուրբս քո բարեբանեմք զքեզ . . .
Օրհնեմք զքեզ . . . Զքեզ գովեմք
համաձայնեալ ընդ սուրբս քո . . . Ի
ձեռն Մարտիրոսացն առաքեցուք
գոհութեամբ Փառք ի Բարձունս Աստու-
ծոյ:»

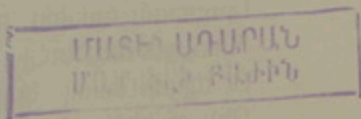
ԿԱՐԷՆ ՔԶՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ

ԿՐՆԱՊԱ ԸՍԵԼ “ՕՐՀՆԵՍՑԻ ԸԶՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ”

“Սիռն”ի ընթերցողներէն յարգելի
անձնաւորութիւն մը իր մտահոգութիւնը
կը յայտնէ, դիտելէ յետոյ կրօնական
արարողութեանց ժապաւեններ, ուր
“օրհնեսցի, պահպանեսցի” կը լսուի, բայց
անմիջապէս ետեւէն կը լսուին նաեւ
“ըզ”երը, անտեղի կերպով փակցուած
կրաւորական (օրհնեսցի, պահպանեսցի,
եւն) բայերուն հետեւող գոյականներուն
սկիզբը (ըզ-Հայրապետութիւն, ըզ-Հանրապետութիւն, ըզ-ջուրս, ըզ-իւղս,
ըզ-միւռոնս, ըզ-խաչս, ըզ-ժողովուրդս,
եւն):

Ուսեալ ընթերցողը դիտել կու տայ. “Հայերէն
գրաբարը ուղիղ գործածելու այս զանցա-
ռութեան մէջ բարձրաստիճան նուիրապետ
մը կար, սակայն ան վախճանած մեկնած
է եւ այլեւս անի կրտսերներու սայթափումն
պատճառ չի կրնար ըլլալ:” Եւ կը թելադրէ.—
«Պարգապէս Մաշտոցի կամ Անդաստանի
“Օրհնեսցի”ներուն ուշադիր ակնարկ մը
պիտի օգնէ անելորդ “ըզ”երը հատանելու
եւ դուրս ձգելու արարքին մէջ:”

“Որ ունիցի ականջս լսելոյ՝ լուիցէ:”

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 25) Չի հեծնելու ջերմ փոյթ, հեծելագունտ
Կազմելու ջոկատ, ճըռընչող կառքեր՝
Առաջ ընթացող արագութեամբ թունդ
Եւ արագ Ռազմի յօրինման կարգեր,
Հեռուէն եկող խորունկ թընդիւներ.
Մօտիկէն ձայնը ահռելի թըմբկին,
Որ, աստղէն առաջ զինուորն արթընցներ.
Յամբը սոսկման մէջ խըռնուած ամբոխին՝
Փըսփըսալ տալով թէ ահա եկա՛ւ, եկաւ թըշնամին:
- 26) Ու վեր կեցան խօլ Գամերունքն ռազմիկ՝
Ռոշի ռազմերգով որ Ալպիոնի բլուրներն
Լըսած էին, լսած եւ սաքսոն թըշնամիք,
Յայգակիսուն երբ փողերն թըրթըռացեր
Էին սուր ճիչով ու շունչով լըցրել
Փողն իրենց լերան, ու լեռնցիներն
Իրենց բնական, բոտն ներագոյումով.
Դարերու շարժիչ յուշի դըրդումով,
Իվան Տոնալտի ցեղակիցները լեցնեն համբաւով:
- 27) Արտինէս կ'շարժէ դալար տերեւներն,
Կաթիլներն ցալի իր ցօղ-արցունքին,
- Թէ ցալի կըրնան անկենդան բաներն -
Վրայ անվերադարձ քաջերու անցքին,
Որ իրկուն չեղած գերթ խոտ տակն ոտքին
Պիտի կոխկըրտուին: Յաջորդ խոտաճին
Սակայն՝ վերն իրենց, պիտ' ծըլին բոյսերն,
Որ քաջութեամբ վրայ թըշնամուն գացին
Մեծ յոյսով, բաց պաղած փոշի միայն մնացին:
- 28) Նախորդ լուսին կըքոտ կեանքնին տեսաւ,
Նախորդ իրկուն խինդն անոնց՝ գեղուիեաց
Շըրջանակին մէջ, կիսացայգին հասաւ
Կըռուի ազդանշան: Առտուն ռազմագնացն
Անոնց, իսկ ցերեկն խիստ կըռուի շարուած,
Որոտումն ամպոց, որ եթէ բանաք
Պիտ' տեսնէք երկիրն ծածկած մարմնակոյտ.
Ու պիտի ծածկէ կուտող կաւածածք
Չին ու հեծեալն, ընկեր, թըշնամին՝ արնոտ հողին տակ:

(Հարունակելի)

LORD BYRON

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

(Հայոց Համայնապատկերը)

ԵՐԿԻՐ ՆԱՅԻՐԻ

1. Հայաստանի ամեն մի լեռ
 Մի քարացած հայ է անմեռ:
 Ամեն մի լեռ մի ճգնաւոր,
 Մի իշխան է, մի թագաւոր:
 Առնոս լեռը հովիւ է քաջ՝
 Բլուրների հօտն իր առաջ:
 Անդոկ լեռը՝ հայ մարգարէ՝
 Միրտը կրակ, դէմքը՝ քարէ:
 Աչքն աղօթող ծովն է Վանա՝
 Նարեկացին՝ սարն է Սասնա:
 Վարազա լեռնն՝ արծուի պէս
 Քարացել է՝ Հայրիկն է, տե՛ս:
 Աշնակ սարն էլ, աշնակցինե՛ր,
 Չեզ Մուշ կանչող Իշխանն է ձեր:
 Վիհ-Շարան է Արագածը,
 Որ տենչում է Կարսա հացը:
 Արարատը՝ Հայկն է վիմուած՝
 Երեւանող յոյսի դիմաց.
 Վար կը նայէ՝ մէկ Երեւան,
 Հազար ու մէկ՝ դէպ Մուշ ու Վան:
 Ազնանց փոքրը Միներն էլ Սիս՝
 Ժայռի մէջ է, վա՛յ աչքերիս:
 Տաւրոս լեռը՝ զիմ Կիլիկիան՝
 Ինքն է հայոց վերջին արքան:
 Ազգ իմ, Գրգուտ, Նեմրութն էլ թո,
 Ծովասարն էլ՝ ամպի ներքո՝
 Վարշաճակուած հայոց վշտով,
 Յօնքը կիտել վեհ ու վողով՝
 Ատրուշանի կրակն ընկած՝
 Շնչում, ինչպէս Թոնդրակն հանգած,
 Խուկ ծխում են՝ ելք են փնտրում,
 Մթնաքողը պահ մի պատռում,
 Այլում, նայում Արարատին՝
 Հուր են ուզում ժայթքել չորս դին
 Անդ շղթայուած լեռներըս վեհ,
 Իմ աշխարհը, որ երբեւէ

Գահ չի դառնայ ժանտ ոսոխին:
Աստուած կ'իջնի դեռ մեր հողին.

Միշտ չենք մնա
Ասպատակուած,

Մի՛ Պարծենա,
Անզգամուած . . .

Հայոց լեզուն՝ թուրն է հայոց,
Թուր կայծակին՝ ընդդէմ վայոց:

.

Հայաստանի ամեն մի լեռ՝
Վաղն հրաբուխ է մի անմեռ . . .

2. Ո՛վ անմեղաց մեջ անթեղուած հայոց անբոյժ վերք ու վիշտ,
Ո՛վ չի երագել մոռանալ ձեզ միշտ,
Բայց ո՛չ, այս անգամ դուրս եմ կանչում ձեզ
Բոլոր խորշերից քուն ու մոռացման,
Թեկուզ ինձ խոցէք չար երագի պէս,
Բայց, ելէ՛ք՝ ձեզ եմ կանչում այս անգամ:
Ըսպին իր վերքը մտքից չի հանի,
Ձեզ չի մոռանա իմ ազգը, սակայն՝
Թեկուզ մի սիրտ էլ մոռացած լինի՝
Ձարթէ՛ք, դառն յուշեր, պէտք էք այս անգամ . . .
Ո՛վ դուք՝ վաւեր յաւերժաւորէժ հայոց եղեռնի,
Ո՛վ դուք՝ որ պատժանքն այս անգոյգ մեղքի կոկորդից բռնի,
Հատուցման արծիւն իր ժեռ վանդակից ի լոյս սլանա,
Որպէս աշխարհում իր միակ թառին՝ Մասիս բարձրանա,
Ելնեն ժեռ բանտից իմ Միւսերն ու ձին,
Որ գէթ աղ բերեն իմ յոյսի հացին:

.

Եւ թող այս գիրքը դասագիրք դառնայ
Մանուկ մարդկության սեղանի վրայ:

ՅՈՒՂԷՆՆԷՍ ՇԻՐԱԶ

ՀԱՅՈՑ ՏԱՆԹԷԱԿԱՆԸ
(Հայ Կոտորածների յաւերժասուգիւմ)

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ

Ով մանուկներ ծիլ ու բողբոջ,
 Յոյսն ու երազ մարդկության ողջ,
 Սիրտըս կըրակ կուլայ ձեր հետ.
 Ձեզ կը լափէ սով, հուր, աղէտ:

Անխիղճ մեծեր՝ արիւնարբու,
 Եւ խելագար, եւ գինարբու,
 Կըրակ կուտան իրենց իսկ տան,
 Յանուն կրօնի, ազատութեան:

Ինչ անիրաւ աշխարհ է այս.
 Սովալըլուկ ձեր աչուկներ,
 Լեցուն՝ կեանքով, հըրապոյրով,
 Կը պաղատին՝ սէր, յոյս, երազ . . .:

Միայն դարձո՛վ՝ Աստուածաշունչ
 Դրախտին, մօր սիրտն զաւկին տայ հունչ,
 Տիեզերքին նորաստեղծեալ
 Բանայ ճամբան երանական
 Դէպ՝ բազմազգեան եղբայրութեան:

Ով մանուկներ ծիլ ու բողբոջ,
 Դո՛ւք ձայնեցէք մարդկության ողջ:

Թ.Ա.Մ.

ԱՐԱՐԻՉ ԵՐԿՐԻ

Արարիչ երկրի
 Պահ մ' իջի՛ր գահեդ
 Ու քալե՛ ինձ հետ
 Մէջէն աշխարհի:
 Կը ճանչնա՞ս երկիրն
 Զոր ստեղծեցիր.
 Մարդերն որոնց մէջ
 Կ'ըսեն թէ դրօշի
 Մաս մը պատկերէ:
 Տես՝ եղբայր եղբօր
 դէմ իժ է դարձեր.
 Մարդուն հոգիին
 Սընունդը ստան է.
 Աշխատանքի տեղ՝
 Կ'ապրի գողութեամբ.
 Իսկ շընութեանց մէջ
 ինչպե՞ս սէրն աճի
 Իր սըրտին մէջ վատ:
 Ո՞ր է գութը այն
 Զոր դրօշի առատ,
 Զարութեամբ հիմա
 Լեցուած իր հոգոյն:
 Ո՞ր է, ցոյց տուր ինձ,
 Կարեկցութիւնն այդ
 Որ զայն ըստիպէ
 Սիրտն իր երկարել
 Մարդերուն տըկար:
 Ոճիրներու ծով
 Աշխարհն է հիմա,
 Որ ատելութեանց,
 նենգ հաշիւներու
 Որկ մըն է զագիր:
 Նախանձը դաւեր
 Կը լարէ անվերջ.
 Հըպարտութիւնն ալ
 Կ'ընէ մարդը սին.
 Հոգիներուն վրայ,
 Հոգիներուն մէջ
 նիւթն է որ կ'իջիս:

Վասըն արծաթի
 Վաճառքի է արդ
 Ամէն բան, ամէն:
 Եւ բընութեան մէջ
 Աղմուկ ու ժղխոր
 ինկած՝ կ'եղծանեն
 Այնքա՞ն բիրտութեամբ
 նուազը կեանքին
 Որ կարելի չէ
 Լսել խեղդուած
 Իր քաղցր մեղեդին:
 Այլամերժութեան
 Մէջ խըրած մարդիկ
 Կ'ապրին միսիայն
 Վասն իրենց եսին.
 Եւ արդարութեան
 Շըպարի ետին
 Կեղեքիչ մարդիկ
 Յարաճուն ժպտով
 Լիրբ ու խաբուսիկ,
 Եւ աղօթքներով
 Կեղծ ու սըրբապիղծ
 Կը դաւեն իրար.
 Կը գործեն ոճիր,
 Ամէ՛ն վատութիւն.
 Եւ ի՞նչ չարախիտդ
 Եւ մեծ աշխուժով
 Լըծուած են սըրցման
 Թէ ո՞վ առաւել
 Կրնայ վերածել
 Միաը փոշիի,
 Եւ ոչընչացնել
 Ամեհի կիրքով
 Աշխարհն այս անճար:

Մըտի՛ր մարդերու
 Զար սիրտերէն ներս
 Եւ ըսե՛ ինձ թէ՛
 Ա՞յս էր ձեռակերտ
 Երկիրը զոր դուն
 Քեզ եւ մեզ համար
 Հրաշքի մը հանգոյն
 Եւ յոյսի սիրոյն
 Զատեցիր լոյսով
 Այդ մեծ խաւարէն,
 Եւ ըստեղծեցիր
 Այս մարդը տըկար
 Որ ինքնակործան
 Մոլուցքով մը խենթ
 Քաշուելով ուժգին,
 Անդիմադրելի
 Մագնիսէն չարի
 Ամէն օր այսպէս
 Կ'երթայ խաւարին:
 Արարիչ երկրի
 Եկո՛ւր վար գահեդ,
 Քալե՛ խեղճ զակիդ
 Զեռքն ամուր բռնած
 Մէջէն անճանաչ
 Այս չար աշխարհին.
 Վըստահութիւն տո՛ւր,
 Եղի՛ր ապաւէն
 Զըզուանքով լեցուն
 Ու սարսափահար
 Անոր հէք հոգոյն:

ԱՆԵԼ

Արարիչ երկրի
 Վար իջի՛ր գահեդ
 Ու քալե՛ ինձ հետ.
 Լուռ դիտէ չորսդին.

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՆՇԱՆԵԱՆԻ

Յիշատակարան 1917 Յունուար 1-էն

1918

Յուն. 4 Եշ.- Թարգմանատան սպասուոր Հմայեակ Բըրէյէրեան 20 տարեկան երիտասարդը (Սեբաստացի) ածուխէ քունաւորուած՝ երէկ առտուն սենեակին մէջ, մեռաւ եւ այսօր քաղուեցաւ:

Յուն. 5 Ուր.- Հանդէսով գացինք Բեթղեհէմ Սուրբ Ծննդեան տօնի առթիւ: Ճրագալոյցի պատարագէն վերջ երբ ժամարարը, սարկաւագները, մոմակալներն ու պահակները կը դառնային, յոյներ սինագարդ գաւիթէն անցքը արգիլել փորձեցին: Մերայինք մտիկ չընելով անցան: Հոն ներկայ եղող Ֆրանչիսկեան միաբաններ ծափահարեցին ի հեռուկս յունաց:

Յուն. 6 Շր.- Գիշերային մեր պատարագի ժամանակ յունաց խնկարկիչ ֆահանան դիմաւորելու եկող զոյգ մը մոմակալներ ուզեցին մեր եկեղեցին իջնել, մերայինք արգիլեցին, որուն վրայ ընդհարում տեղի ունեցաւ: Յոյները շնորհիւ տփոց կերան:

Փետր. 8 Եշ.- Անգլ. բանակը գրաւեց Երիֆովը:

Փետր. 9 Ուր.- Յովհ. Սարկ. Մարկոսեան մեկնեցաւ Դանիէլ Արքեպիսկոպոսին հետ:

Փետր. 13 Գշ.- Տ. Յարութիւն ֆենյ. Թումայեան եւ ուրարակիր Մովսէս դադրեցան ուսուցչական պաշտօնէ. Բորթ Սայիտ մեկնելուն պատճառաւ:

Փետր. 14 Դշ.- Վարժի մեծ սրահին մէջ սգահանդէս կատարուեցաւ ի յարգանս Հայ մարտիկներու յիշատակին:

Փետր. 19 Բշ.- Ուրարակիր Մովսէս եւ Տ. Յարութիւն մեկնեցան Բորթ Սայիտ:

Մարտ 9 Ուր.- Քսան եւ վեց հայ կամաւորներ մեկնեցան դէպի Բորթ Սայիտ: Պր. Ժօրժ Բիֆօ անձամբ եկաւ վանք ողջերէ մաղթելու: Մեկնողներուն մէջ կան

մէկ վարդապետ, երկու ֆահանայ, երկու սարկաւագ, մէկ ուրարակիր ու ֆանի մը աշխատաւոր միաբաններ. մնացեալները գաղթականներ ու ֆանի մը ֆաղաֆացիներ են:

Մարտ 20 Գշ.- Սալթի հայ գաղթականները Անգլիական կառավարութիւնը քերաւ Երուսաղէմ եւ քնակեցուց Պոլիարացուց քաղը:

Մարտ 21 Դշ.- Գաղթականներէն մաս մը փոխադրուեցան քերդի ֆովի դատարկ գօրանոցը:

Մարտ 24 Շր.- Գաղթականներէն 300ը տեղաւորուեցան վանքին մէջ, որոնցմէ մաս մը՝ Զամբաղ:

Ապրիլ 3 Գշ.- Տիկին Վիֆթորիա Արշարունի Եգիպտոսէն ժամանեց Որբանոց կազմակերպելու:

Ապրիլ 6 Ուր.- Եգիպտոսի հայ պատուիրակութիւնը երեկոյին ժամանեց ու իջաւ Կրանտ Օթէլ: Անդամներն են՝ Միհրան Ղազարոսեան Բարեգործական Միութեան կողմէ, Արշակ Ֆերմանեան Նպաստամատոյցի կողմէ, եւ Ստեփան Եսայեան Ազգ. Միութեան կողմէ:

Ապրիլ 13 Ուր.- Եգիպտոսի Առաջնորդ Տ. Թորգոմ Եպս. Գուշակեան երեկոյեան կառախումբով Երուսաղէմ ժամանեց եւ վայելուչ հանդիսաւորութեամբ ու պատուով ընդունուեցաւ Կառավարութեան եւ Միաբանութեան կողմէ:

Ապրիլ 16 Բշ.- Թորգոմ Եպիսկոպոսին հետ գացի Բեթղեհէմ: Նկեղեցին քափօրով Ս. Այրը իջեցուցինք եւ նորիկ ուխտաւորաց համար սահմանեալ արարողութեամբ ուխտ կատարել տուինք: Երեկոյեան ժամը 2ին վերադարձանք:

Ապրիլ 17 Գշ.- Դաւիթ Վրդ., Սիմէոն Վրդ., եւ Ե. Պր. Ղազարոս Մերկերեան գացինք երեկոյին Ս. Յարութիւն, լուսա-

ւորեալի արարողութեանց եղանակը նշտելու: Հոն էին կառավարչի թարգման Հատտատ Պէյ եւ Յունաց Միաբանութենէն քանի մը հոգիներ: Սովորութիւնները նշդելու ժամանակ երբ մտանք Ս. Գերեզման, Յոյները պնդեցին՝ թէ մեր լուսահանը դուրս կը մնայ, եւ միայն իրենց Պատրիարքը Գերեզման կը մտնէ եւ դուրս կ'ելլէ, ու անոր ձեռքի մոմէն կը վառէ մերիներ: Յետոյ գացինք տեսարան (Յունաց), ու հոն շարունակուեցաւ վեճը նոյն խնդրոյն շուրջ:

Ապրիլ 18 Դշ.- Մեր կողմէն եւ եւ Դաւիթ Վարդապետ, Պր. Ղազարոս եւ Պր. Սողոմոն, ֆէրմաններ առած առտուան ժամը 9ին գացինք կառավարական պաշտօնատուն, Հատտատ Պէյի բով: Յոյներէն կային երկու վարդապետներ եւ գրագիրնին ձորնի Դոմսի: Մինչեւ կէսօրէն վերջ վեճը ու բանակցութիւնները տեւեցին: Ժամը 5ին նորէն գացինք նոյն անձերով եւ վեճը շարունակուեցաւ մինչեւ ժամը 8: Թորգոմ Եպիսկոպոս կառավարչին գնաց առտուան ժամը 10ին եւ երեկոյեան 6ին: Գիշերը ժամը 10ին Հատտատ Պէյ Թորգոմ Եպիսկոպոսին եկաւ անգլիացի սպայի մը հետ եւ մինչեւ ժամը 11ին բանակցեցաւ: Հատտատ Պէյ Օրթոտոքս յոյն է եւ յայտնի համարձակ կրօնակիցներուն կողմը կը բռնէ ու անոնց փաստաբանի դերին մէջ մտած է քան արդար ու անաչառ դատաւորի:

Ապրիլ 19 Եշ.- Ոսնկուայի արարողութեան ըստ հրաւերի ներկայ եղան Անկլիկան Եպիսկոպոսը իր տիկնոջ ու երեցին հետ, կառավարիչ Մր. Սթորս եւ հետեւորդներ թիով տասն, եւ ուրիշ ֆրանսացի ու անգլիացի սպաներ: Արարողութեան վերջանալուն Անկլիկան Եպիսկոպոսը բեմ հրաւիրուելով շուրջառ, թագ եւ գաւազան տրուեցաւ եւ անգլիներէն լեզուով վերջին աւետարանը կարդաց եւ օրհնութիւն տուաւ ժողովուրդին:

Թորգոմ Եպիսկոպոս բողոքագիր մը դրկեց կառավարչին լուսաւորեալի խնդրոյն համար ժամը 2ին, ձեռամբ Պր. Արշակ Ֆէրմանեանի: Ժամը 5ին Պր. Ղազարոսի հետ գացի Հատտատ Պէյի: Յոյները հոն էին: Ծանր խօսքեր փոխանակուեցան եւ եւ քարկացած դուրս ելայ: Հատտատ Պէյի կողմնակալ ուղղութիւնը հասկցուցինք զին. կառավարչին եւ յայտնեցինք անոր մասին մեր անվարանդութիւնը:

Ապրիլ 20 Ուր.- Առտու ժամը 10ին կառ. Մր. Սթորս իր բով հրաւիրեց Թորգոմ Եպիսկոպոս եւ Յունաց Սինայի Մետրոպոլիտ Տէր Պարփիրիոս (որ հիւրաբար Երուսաղէմ կը գտնուի, հանդէսներուն նախագահելու համար) ու խոստում ուզեց անոնցմէ խաղաղութիւնը պահպանելու: Երկու Եպիսկոպոսները ապահովուցինք *statu quo*-ն պահպանելու պայմանով, անշուշտ *statu quo*-ն ըսելով իւրաքանչիւրը իր տեսակետը կ'ըմբռնէր:

Երեկոյեան ժամը 4.30ին ըստ հրաւերի Գիւտ Եպս. եւ Դաւիթ վրդ. գացին կառավարչի բով: Վերջինս դարձեալ նոյն ապահովութիւնը պահանջեց ըսելով թէ կառավարութիւնը իր որոշումը տուած է, զոր պիտի հաղորդէ երկու Եպիսկոպոսներուն, միայն սաչափ կ'աւելցնէ. «Վստահ կրնաք ըլլալ որ այդ որոշումը ձեզի նպաստաւոր է»:

Երեկոյեան ժամը 6ին երկու Եպիսկոպոսները նորէն կը հրաւիրուին կառավարչի օթոմոպիլով: Կառավարիչը կը կարդայ զին. հրամանատարի հրահանգը թէ կարգապահութեան հակառակ ընթացք ունեցողները խստօրէն պիտի պատժուին, *statu quo*-ն անխախտ պիտի պահուի, եւ որեւէ կողմի բողոքը յետոյ նկատողութեան պիտի առնուի: Եւ այդ հրամանը լսած ըլլալուն համար երկու Եպիսկոպոսները կը ստորագրեն:

(շարունակելի)

A Son Excellence
Le Gouverneur Militaire
de Jérusalem

Profondément troublé par la question du feu sacré du Samedi Saint-soulevée cette année autour de nos droits nationaux séculaires à Jérusalem, je prends la liberté de présenter à Votre bienveillante attention la suivante.

L'égalité des droits que les arméniens ont avec les Grecs dans la cérémonie du feu sacré, est pour eux un fait irréfutable, constaté par des preuves conservées dans leur histoire et littérature ancienne et moderne et dans les précieux documents des catholicosats et patriarchats arméniens de Jérusalem, d'Etchmiadzine, de Constantinople et de Cilicie.

Elle l'a été aussi toujours pour les nations chrétiens, et l'objection que nos frères, les grecs, soulivent aujourd'hui, est d'autant plus étonnante que regrettable en même temps.

Les droits dont les arméniens jouissent en cette matière, sont l'expression la plus solennelles des droits internationaux, universellement connus, qu'ils ont eu dans le passé et qu'ils ont encors à Jérusalem comme un Patriarcat en même degré que les patriarches grecs et latins.

Et il faut admettre que la situation des arméniens dans la ville sainte n'est une œuvre ni d'aujourd'hui ni d'hier.

Il serait en même temps catégoriquement contre la vérité historique de penser que les arméniens n'ont obtenu cette position que sous les hospices du gouvernement Ottoman.

Elle est un héritage historique, descendu de l'antiquité chrétienne, que les gouvernements européens ont trouvé et constaté pendant les Croisades et que les turcs ont été obligé de conserver ensuite leur domination. Quoiqu'il en soit, ces derniers les arméniens ont été injustement privés de plus d'un de leurs droits secondaires dans la Terre Sainte, et cependant il a été impossible leur refuser l'égalité de droit sur les points les plus importants du christianisme à Jérusalem, c'est à dire sur le Saint Sépulcre, sur le tombeau de la Sainte Vierge et à Bethlehém, etc.

Les plusieurs firmans, que nous avons présenté hier à Votre Excellence, constatent un tel statu quo en faveur des arméniens, qu'il est impossible de le rejeter.

Refuser le droit d'égalité des arméniens, dans la question du feu sacré, signifierait donc de démolir les fondements même de leurs droits ecclésiastiques, une chose, que, comme une question de conscience, de dignité nationale et de privilège ecclésiastique, aucun arménien ne saurait admettre, et que toute notre Nation apprendrait d'une douleur immense, dans les souffrances et de deuil actuels subis au nom même de christianisme.

Nous nous confions donc à la justice du Gouvernement Britannique, et le prions de nous épargner l'amertume de perdre aussi ce droit sacré, après tant d'autres droits injustement arrachés ailleurs, et de maintenir le statu quo, tel qu'il a été consacré par l'usage des siècles et confirmé par les firmans.

Agréez, Excellence, etc.

(sig.) Evêque Thorgom Koushakian

Jérusalem, le 2 Mai 1918

Թարգմանություն.—

Հրազդալոյցի երեկոյեան լուսահանութեան առթիւ Հայոց ունեցած դարաւոր իրաւունքներու մասին յարուցուած խնդիրը խորապէս վրդոված ըլլալով մեզ, պարտականութիւն կը համարեմք 2-երդ վսեմութեան բարեսէր նկատողութեան մատուցանել ներկայս:

Իրաւունքի հաստատութիւնը զոր Հայք ունին յունաց հետ, լուսահանութեան խնդրոյն մէջ, անժխտելի եւ հանրածանօթ իրողութիւն մ'է իրենց համար, հաստատուած ազգային մատենագրական եւ պատմական փաստերով եւ Նրուսադէմի, Էջմիածնի, Կ. Պոլսոյ եւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսական եւ պատրիարքական դիւաններու մէջ պահուած յիշատակարաններով:

Այդ այդպէս եղած է նաեւ միշտ օտարներու համար, եւ այդ մասին այժմ մեր սիրելի յոյն եղբարց յարուցած առարկութիւնը մեզի զարմամբ եւ ցաւ միայն կրնան պատճառել:

Լուսահանութեան խնդրոյն մէջ Հայոց վայելած իրաւունքը ամէնէն հանդիսաւոր արտայայտութիւնն է տիեզերականապէս ճանչցուած այն միջազգային իրաւունքներուն, զոր անոնք ունեցած են եւ ունին Սուրբ Տեղեաց մէջ իրրեւ պատրիարքութիւն, հաւասար յոյն եւ լատին պատրիարքութեանց: Եւ պէտք է ընդունիլ թէ Ս. Տեղեաց մէջ Հայոց վայելած այդ դիրքը ոչ այսօրուան գործ է եւ ոչ երէկի:

Պատմական ճշմարտութեան բոլորովին հակառակ պիտի ըլլար նոյնպէս մտածել թէ հայերը ձեռք բերած են զայն Օսմանեան կառավարութեան օրով միայն: Անկիւս քրիստոնէական հնագոյն անցեալէ մը կտակուած պատմական այն ժառանգութիւնն է, զոր Խաչակրութեան միջոցին գտան, ճանչցան եւ հաստատեցին եւրոպեան քրիստոնեայ պետութիւնները, եւ զոր յետոյ թիւրք կառավարութիւնը եւս պարտաւորուեցաւ ընդունիլ, թէեւ այս վերջինիս օրով հայք անիրաւաբար զրկուեցան Պաղեստինի մէջ ուրիշ մէկէ աւելի երկրորդական իրաւունքներէ: Բայց անկարելի եղաւ հերքել Հայոց հաւասարութեան իրաւունքը Նրուսադէմի քրիստոնէական ամէնէն կարեւոր վայրերուն՝ Քրիստոսի Սուրբ Գերեզմանին, Սուրբ Կուսի Գերեզմանին, Բեթղեհէմի մէջ, եւ այլն:

Բազմաթիւ ֆէրմանները, զորս երէկ ներկայացուցինք ձեր վսեմութեան, կը հաստատեն Հայոց ի նպաստ այնպիսի գոյավիճակ մը (Statu quo), զոր անկարելի է ժխտել:

Լուսահանութեան խնդրոյն մէջ Հայոց իրաւունքը մերժելը պիտի նշանակէր ուրեմն քանդել Նրուսադէմի մէջ Հայոց եկեղեցական իրաւունքներուն հիմը, բան մը, զոր իրրեւ կրօնական խղմտամբի եւ ազգային պատուոյ ու առանձնաշնորհմանց խնդիր, պիտի չկրնայ ընդունիլ ոչ մէկ հայ, եւ զոր Ազգն համօրէն անհուն տրտմութեամբ պիտի լսէ յանուն քրիստոնէութեան կրած իր ներկայ տառապանքի եւ սուգի այս ճգնաժամի օրերուն:

Քրիստոնէական կառավարութեան արդարասէր ոգւոյն կ'ապաւինինք ուրեմն, եւ կը խնդրենք որ խնայուի մեզի այլուր այնքան անարդարօրէն կորզուած իրաւունքներուն վրայ, այստեղ ալ, քրիստոնէական այս նուիրական վայրերուն մէջ, այսքան նուիրական իրաւունք մը կորսնցունելու դառնութիւնը, եւ պահուի գոյավիճակը (statu quo) այնպէս, ինչպէս կը ցուցնեն ֆէրմանները եւ ինչպէս եղած է մինչեւ վերջին տարին:

Հանցեղէ ընդունիլ մեր յարգանաց հաւաստիքը,
Թորգոմ Նպս. Գուշակեան

Նրուսադէմ, 2 Մայիս (19 Ապրիլ) 1918:

ՇԱՐԱԹԱՊԱՀՆԵՐ

Շարաթապահները (seventh-Day Adventist) կը պատկանին բողոքական պահպանողական բնիին: Այս շարժումը մախապէս կոչուած է Millerism, վասն զի անոր հիմնադիրն էր William Miller, որ ծնած էր 1782 թուականին Low Hampton, New Hampshire նահանգին մէջ: Անոր ընտանիքը կը պատկանէր Մկրտչական եկեղեցւոյ: Miller վաղ հասակէն ակնբախ էր իր ընթերցասիրութեամբ: Ի թմէ ուշիմ եւ ժրաջան այս պատանին ունէր փարոգեւու մարմաջ ու խօսելու յատուկ ձիրք:

ԺԹ. դարու սկիզբը ԱՄՆ-ի մէջ հիմնական փոփոխութիւններ կատարուեցան արուեստի, գիտութեան եւ այլ մարզերէն ներս: Այս փոփոխութիւնները իրենց անմիջական անդրադարձը ունեցան նաեւ հաւատքի հետ առնչուող հարցերուն վրայ: Շատեր սկսան հեռանալ իրենց հաւատքէն ու եկեղեցիէն, իսկ ուրիշներ՝ կորսնցուցին իրենց երբեմնի կրօնական հետաքրքրութիւնն ու ջերմեռանդութիւնը: Ամենիս ծանօթ "Great Revival" շարժումն էր, որ շարունակ կոչ ըրաւ տեղացի ժողովուրդին յետդարձ կատարելու դէպի իր հաւատքն ու ոգեղէն արժէքները: Այս առիթով, աշխոյժ գործունէութիւն վարեցին Մեթոտականները, Մկրտչականները եւ Երիցականները: Հակառակ իր անմախքնաբան յաջողութիւններուն, "Great Revival"-ի շրջանը երկար չտեւեց, շուտով խամրեցաւ եւ հորիզոնէն չբացաւ: Անոր անհետացումով սակայն չնուազեցաւ ստեղծուած խանդավառութիւնը ի խնդիր կրօնական ըմբռնումի նորանոր փնտրութիւններու եւ եզրայնագումներուն: Փրկութեան եւ կատարելութեան որոնումներու նաճապարհին, հասարակութիւնը դիմեց այլազան միջոցներու:

Իրրեւ արդիւնք այս նոր ձգտումներուն եւ պահանջներուն, բազմաթիւ մտացածին ու գաղափարապաշտ խումբեր սկսան կազմուիլ եւ սունկի նման անիլ՝ այս աշխարհին պարգեւելու «կատարեալ հասարակութիւն» մը: Այս կրօնական խմբակներուն գաղափարախօսութեան շեշտը դրուած էր սիրոյ եւ «ազատութիւն ի մեղաց»ի վրայ: "Great Revival"-ի շրջանի արդիւնք են, օրինակ, մորմոնները եւ "Shakers" շարժումները:

"Great Revival"-ը ծնունդ տուաւ նաեւ այնպիսի նոր շարժումներու, որոնց նպատակն էր «վանել չարը աշխարհէն»: Այս շարժմանց հետեւորդները կը հաւատային որ քրիստոսի երկրորդ գալուստը մօտալուտ երեւոյթ է: Այս համոզումը խաբսխուած էր սուրբգրական զանազան անցքերու եւ տեղեկութեանց վրայ:

Քրիստոսի մօտալուտ գալստեան մեծ ջատագովներէն մէկն էր ահա William Miller: Հակառակ իր «մկրտչական» ծնունդին, ան շուտով "Deism"-ի անդամագրուեցաւ: "Deism"-ը այն հաւատալիքն էր, որ Աստուած, արարչագործութենէն ետք, ձգեց մարդկութիւնը իր բախտին ու նակատագրին, եւ երբեք միջամուխ չեղաւ անոր կեանքին:

Համաձայն Miller-ի կենսագրութեան, ան մասնակցած է 1812ի պատերազմին, եւ 1815ին, յաղթական վերադարձած է տուն: Իր այս յաղթական վերադարձը, մեծ անդրադարձ ունեցած է իր հաւատքին վրայ (իմա՝ Deism-ի), որովհետեւ տեսած է թէ Աստուած չէր թողլի աշխարհը ամենեւին, եւ թէ կարեւոր բաժին ունէր մարդկութեան նակատագրի տնօրինման մէջ:

Այս եւ այլ մման պատահարներ Miller-ի մէջ խմորեցին այն համոզումը թէ իր միտքը դեռեւս կարօտ է առաւել պրպտումներու եւ ընթերցումներու: Սուրբ Գրքին օգնութեան դիմելով վերստին, ան մեծապէս հետաքրքրուեցաւ Դանիէլ մարգարէի գիրքով: Առանձնապէս ուշադրութեան առարկայ դարձուց Դան. Ը. 13-14 համարները, ուր կ'ըսուի. «Լսեցի որ սուրբ մը կը խօսէր եւ ուրիշ սուրբ մը առաջին խօսողին ըսաւ. Մշտնջենապէս այրուող գոհին ու աւերող ամբարշտութեամբ ու սրբարանին զօրքին կոխկոտուելուն տեսիլքը մինչեւ ե"րբ պիտի տնէ: Առաջինը ինծի ըսաւ. Մինչեւ երկու հազար երեք հարիւր օր, այնուհետեւ սրբարանը պիտի մաքրուի»: 1818ին, այս հատուածը Miller-ին եզրակացնել տուաւ որ Քրիստոս պիտի վերադառնար 1843ին: 457 Ն.Ք. թուականը հիմք ունենալով իբրեւ Դանիէլի Գրքի գրութեան ժամանակը, պակսեցուց 2300 տարիներու թուականէն եւ ստացաւ 1843 թիւը:

1831ին, երբ Miller յիսունմէկ տարեկան էր, կանչուած զգաց ի վերուստ՝ աւետարանելու: 1833ին, Miller Բ. Գալուստը շնչող իր քացառիկ ելոյթներով սկսաւ գրաւել իր ունկնդիրներուն սիրտն ու միտքը: Ան այնուհետեւ ունեցաւ շրեմ հետեւողներու փաղանգ մը, որ եւ կոչուեցան "Millerites":

13 Նոյեմբեր 1833ին, հագիւ թէ նշանաւոր դէպք մը Miller-ի մօտաւոր կանխագուշակումը պիտի իրականացնէր: Պարզուեցաւ որ երեւցածը լոկ ասուպ մըն էր: Պահ մը կարծուեցաւ որ Մատթէոս Աւետարանին ԽԴ. 29-ը իրականացման նանապարհին է: Այս հատուածը կը նկարագրէ Որդի Մարդոյ Գալստեան նշանները. այսպէս, «արեգակը պիտի խաւարի, լուսինը իր լոյսը պիտի չտայ, աստղերը երկինքէն պիտի իյնան ու երկնքի զօրութիւնները պիտի շարժին»:

Արեգակի խաւարումն ու աստղերուն անկումը, իբրեւ արտասովոր անցքեր, առնուած էին իբրեւ լուրջ ազդանշաններ Քրիստոսի Բ. Գալստեան: Անտարակոյս, բնութեան տարերց մէկ բնական շարժումը, թիւրիմացութեամբ մը շփոթուած էր մէկ այլ կարեւոր դէպքի մը հետ:

1843ին, աւանդական եկեղեցական դասը անհանգստութեան նշաններ սկսաւ ցոյց տալ: Նոյն տարին, Մեթոտականները, թարգմանը հանդիսանալով քրիստոնեայ այլ յարանուանութեանց դառն զգացումներուն, խստօրէն դատապարտեցին Millerism-ը եւ անոր անհեթեթ գուշակութիւնները:

1843 թուականը անցաւ լի յոյսով եւ ակնկալութեամբ: Ոչինչ պատահեցաւ: Miller, մինչ այդ, ի տես իր սխալ գուշակութեան եւ ի մխիթարութիւն հաւատացելոց հօտին, երկրորդ թուական մըն ալ առաջարկեց Քրիստոսի գալստեան՝ 1844ի գարունը: Այս եւս սխալ փաստուելէ ետք, Միլլէր դատապարտութեան սինին քամուեցաւ եւ քամաւորութեան հանրութեան կողմէ: Հետաքրքրական է մէջքերել մեծահամբաւ քառարանագիր Noah Webster-ի քննադատութիւնը ուղղուած Miller-ի. «Ձեր քարոզչութիւնը անօգուտ է հասարակութեան, եւ մեծ զգուսնք: Նքէ ձեր քարոզչութիւնը ժողովուրդին յուսահատութեան մատնէ եւ խելագարութեան առաջնորդէ, ապա դուք պատասխանատու էք այդ հետեւանքներուն: Խորհուրդ կուտամ Ձեզի հրաժարիլ Ձեր քարոզչութենէն, վասն զի այն բարիք չի բերեր, այլ՝ մեծ վնաս»:

Մինչ Millerism-ը իր ակնյայտ ճախողութեամբ կը գահավիժէր, երեւան եկաւ հանրութեան քացարձակ անծանօթ դէմք մը, որ քազմիցս ներկայ եղած էր Miller-ի քոցաշունչ քարոզներուն, եւ յափշտակուած էր այնտեղ արծարծուած նիւթերով, ինչպէս նաեւ կատարուած

գուշակութիւններով: Այդ անձը Ellen Gould Harmon-ն էր, որ յետագային, ամուսնանալով, դարձաւ Ellen White: Ան իմնադիրը համդիսացաւ Seventh-Day Adventist եկեղեցւոյ: Ellen ծնած է 26 նոյեմբեր 1827ին, Gorham, Maine նահանգը: Պատկանած է Մեթոտական եկեղեցիին եւ մկրտուած է քնութեան գրկին մէջ՝ Ատլանտեան Ովկիանոսի մէջ:

1844ի Դեկտեմբերին, էլլէն տեսիլք մը ունեցաւ եւ Miller-ի սխալ գուշակութեան պատճառած ծանր յուսախարութենէն դուրս գալով, իր հաւատքը վերստին հաստատեց: 1844ով չփակուեցան իր առջեւ յուսոյ դռները, այլ բացուեցաւ նոր հորիզոն մը աշխատանքի, նուիրումի եւ լաւատեսութեան՝ կրօնական ասպարէզէն ներս: Ellen այնուհետեւ ունեցաւ իրերայաջորդ տեսիլքներ, որոնց մէջ պատգամ ստացաւ արիւնալու, հաւատով գօտեպնդուելու եւ աշխարհ դուրս գալու՝ յատուկ առաքելութեամբ մը:

Ellen-ը ինքզինք հասարակութեան ներկայացուց իբրեւ Աստուծոյ պատգամաբերը: Ան նախ հերքեց Miller-ի գուշակութիւնները եւ զանոնք անուանեց սուտուպատիր: Այնուհետեւ կոչ ըրաւ նախկին անդամներուն վերստին դառնալու դէպի իրենց հաւատքը եւ հաւաստիացուց որ նման դէպքեր կրկնուելու չէին: Շատերուն համար Ellen-ի աղերսանքները մնացին ձայն քարքառոյ յամապատի, վասն զի անոնք ոչ մէկ երաշխիք չունէին որ այդ հոգեցունց տեսարանները անգամ մը եւս պիտի չպարզուէին: Ումանք Ellen-ին խենթ ու խաբեբայ անուանեցին, երբ լսեցին անոր տեսիլքներուն մասին. այլ, սեանշացած տեղի ունեցած քացառիկ պատահարներով, անմիջապէս անդամագրուեցան եւ դարձան անոր օգնական ու լծակից:

Ellen-ը զարկ տուաւ կրօնական գրականութեան անման ու զարգացման:

Ինք անձամբ հեղինակեց 54 գիրք: Այս գիրքերը անդամներուն կը ծառայեն իբրեւ կեանքի ուղեցոյց եւ հոգեւոր ներշնչարան:

Շաբաթապահներուն առաջին կեդրոնը եղած է Battle Creek, Michigan-ը: 1881-ին, աշխարհի զանազան երկիրներուն մէջ կեդրոններ հաստատելու մտադրութեամբ, ան ուղղուեցաւ դէպի եւրոպական երկիրներ, Աւստրալիա, եւ այլուր:

Էլլէն բեղմնաւոր գործունէութիւն վարել է եւս, իր մահկանացուն կմեց 16 Յուլիս 1915ին: Ellen-ի մեծագոյն նորութիւնը այն եղաւ որ ան շնչոնց հաւատք դէպի մարգարէութիւնները:

Կար ժամանակ մը երբ այս շարժումը կը կոչուէր "Sabbathkeepers", եւ կամ՝ «Բ. Գալստեան հաւատացողներ»: Ներկայ "Seventh-Day Adventist" անունը տրուած է 1 Զոկտեմբեր 1860ին, Battle Creek, Michigan-ի մէջ տեղի ունեցած ժողովի մը ընթացքին:

Շաբաթապահները կը հաւատան որ շաբթուայ եօթներորդ օրն է (իմա՝ Շաբաթ) որ Տիրոջը պէտք է վերապահուի: Անոնք կը հաւատան Քրիստոսի Բ. մօտայուտ Գալստեան. քէպէտեւ որեւէ թուական մը չեն նշանակած: Իրենց հաւատքի հարցերուն մէջ պահպանողական են ու աւետարանական: Սբ. Գրքի մարգարէութիւնները մեծ արժէք ունին իրենց համար վասն զի այնտեղ կը գտնեն մատնանշումներ Տիրոջ մօտայուտ վերադարձին:

Շաբաթապահները կտրականապէս կը մերժեն եղափոխութեան (evolution) վարդապետութիւնը կամ ուսմունքը, ինչպէս նաեւ՝ Տարվինի տեսութիւնը: Սբ. Գրքին խիստ կառչած ըլլալով, անոնք, կեանքի մէկ մի երեւոյթին ու հարցին կրօնական տարագ մը կը մատուցեն:

Շաբաթապահներուն հաւատամքը կարելի է ամփոփել հետեւեալ կէտերուն մէջ. անոնք կը հաւատան՝

ա. Աստուածաշունչի Հշմարտացիութեան.

բ. Քրիստոսի աստուածութեան, Կոյս Մննդեան, անարատ կեանքին, փրկարար մահուան, յարութեան, համբարձման եւ Բ. մօտալուտ Դալստեան.

գ. Փրկութեան՝ լոկ Քրիստոսի հաւատալով.

դ. Անմահութեան գաղափարին՝ Քրիստոսի միջոցաւ.

ե. Մարգարեական ոգիի գոյութեան.

զ. Հաւատարմութեան (faith healing).

է. Մարդկութեան Դատաստանին.

ը. Զափահասներու մկրտութեան (ընկղմումով) եւ կրկնամկրտութեան (ի պահանջել հարկին).

թ. Հոգեւոր վերածնունդի անհրաժեշտութեան.

ժ. Համայն մարդկութեան կրօնական ազատութեան.

ժա. Տասանորդի գաղափարին.

ժբ. Աշխարհը դարձի բերելու անյետաճգելի գործին:

ժգ. Եկեղեցիի եւ կառավարութեան (իմա՝ Պետութեան) անջատ գոյութեան.

ժդ. Հազարամեայ իշխանութեան ընդ Քրիստոսի.

Հետաքրքրական է նշել որ Քրիստոսի հետ հազարամեայ իշխանութեան գաղափարը առնուած է Յայտնութեան Դրքի Ի. 4-էն, ուր կ'ըսուի. «Երանի՜ այն սուրբերուն, որոնք քաժին ունին առաջին յարութեան մէջ: Ասոնց վրայ երկրորդ մահը իշխանութիւն չունի. անոնք պիտի ըլլան քահանաներ Աստուծոյ եւ Տէր Յիսուս Քրիստոսի ու անոր հետ պիտի քազաւորեն հազար տարի»:

Շարաքապահները կարեւորութեամբ կը կատարեն ոտնուայի արարողութիւնը որ տեղի կ'ունենայ հաղորդութեան պաշտամունքէն առաջ: Հաւատացեալներ կը լուան իրարու ոտները, ապա կը

մասնակցին հաղորդութեան, որ խորհուրդ մը չէ: Սուրբ Հաղորդութիւնը, որուն բաղկացուցիչ տարրերը խաղողի հիւթն է (ոչ գինին) եւ բեկարիքը (cracker) կամ բաղարջ հացը, կը կատարուի իբրեւ յիշատակ:

Շարաքապահները կը բաշխեն բանջարակերութիւնը: Միսի գործածութիւնը սահմանափակ է, վասն զի կը գատորոշեն մահուր եւ անմահուր կենդանիք: Արտօնուած է մահո՛ւր կենդանիներու զենումը եւ սպառումը, ինչպէս օրինակ, կով, եղնիկ, այծ, գառնուկ եւլն: Անմահուր կը համարուին ձին, նապաստակը, խոզը, եւլն:

Շարաքապահներուն համար արգիւտած է՝

ա. Թմրեցուցիչներու, ծխախոտի, խմիչի, մոյնիսկ թէյի եւ սուրնի գործածութիւնը.

բ. Գոհարեղէնի գործածութիւնը (ներառեալ ամուսնութեան մատանին եւ խաչէ շղթամ).

գ. Թատրոն, պարասրահ, հանդավայրեր (ներառեալ շարժապատկերներ) յանախելը.

դ. Հաւքախաղը (Զատկի).

ե. Մասնակցի պատերազմներու եւլն.

Շարաքապահ եկեղեցւոյ նպատակաւեւորէն մէկը Աստուծոյ դատաստանը ազդարարող երեք հրեշտակներուն պատգամը փոխանցել է մարդկութեան: Այս պատգամը կը գտնուի Յայտնութեան Դրքի ԺԴ. 6-12-ի մէջ:

Առաջին հրեշտակի պատգամն է գգուշացնել որ դատաստանի ժամը եկած է: Շարաքապահները կը բարոզեն որ ժամն է լքել «արուեստական կեանքը» եւ դառնալ Սուրբ Դրքի սերտողութեան:

Երկրորդ հրեշտակի պատգամն է՝ «Ինկա՛ւ, ինկա՛ւ մեծն Բարեւոյնը գինու հարբեցողութենէն, ցասումէն եւ իր պոռնկութենէն, ան, որ գինովցուց բոլոր

հեթանոսներուն» (Յայտ. ԺԴ. 8):
Շարաքապահները կը պատուիրեն հե-
ռանալ բարբերու անկումով լեցուն եւ
ապականեալ կազմակերպութիւններէ եւ
զգուշանալ եկեղեցիներու մէջ
հաւատորացութիւն կատարել:

Երրորդ պատգամը (ՏԵ՛ս Յայտ. ԺԴ.
9-12) յատուկ կոչ մըն է հետեւելու
Աստուծոյ պատուիրաններուն. այս
կենթադրէ նուիրում Աստուծոյ գործին:

Այս երեք պատգամներուն հետեւելու
համար, շարաքապահները ուշի-ուշով կը
սերտեն Աստուածաշունչը, կը հրաժարին
աշխարհիկ վայելքներէ եւ հանգիստներէ, եւ
կը գործադրեն խիստ սննդականոն մը
(diet):

Շարաքապահները կը հաւատան
ուսման անհրաժեշտութեան եւ անկէ բխած
բարիքներուն: Անոնք, այս պատճառով,
ծագման առաջին օրէն իսկ, յետամուտ
եղած են ուսումնական հաստատութիւններ
եւ կանոններ հիմնելու ազնիւ ու օգտակար
գործին: Դեռեւս 1871ին, բացած են
առաջին յարանուանական college-ը՝ Battle
Creek College: 1884ին հիմնուեցաւ
բուժփոքրորդ դպրոցը, 1909ին՝ College
of Medical Evangelists (Հարաւային
Քալիֆորնիոյ մէջ. յետագային՝ Loma
Linda համալսարան). 1941ին՝ Theologi-
cal Seminary at Takoma Park ելլաւ:

1986ի վիճակագրութեանց
համաձայն, Շարաքապահները ունին 152
հիւանդանոց եւ առողջապահական կեդրոն,
ինչպէս նաեւ 292 դարմանատուններ (clinic):

Շարաքապահները ունին 51 հրատա-
րակչատուններ, որոնք լոյս կ'ընծայեն
ծովածաւալ գրականութիւն՝ 189
լեզուներով: Շարաքապահներուն անդամա-
գրութեան թիւը ներկայիս անցած է հինգ
միլիոնը: Անոնք արագօրէն կ'անին ու կը
տարածուին եւ աշխարհը կ'ողողեն իրենց
գաղափարախօսութեամբ եւ կրօնական
սկզբունքներով:

Մեզի հասած ստոյգ տեղեկութեանց
համաձայն, Շարաքապահները ներքափան-
ցած են նաեւ Հայաստան: Անոնք Նրեւանի
մէջ ունին հաւաքատեղ մը: Անոնց մօտաւոր
թիւը 100 է: Կան սակայն նոր կազմուող
ու տարածուող խումբեր Կումայրիի
(Լեւինական), Կիրովականի, Գորիսի,
Ղափանի, Ալավերտիի, Արարատի եւ այլ
շրջաններուն մէջ: Անոնց թիւը ահագանգիչ
չէ, բայց անոնց տրամադրութիւնները՝
անկասկած: Անոնց նպատակն է անջատուիլ
կեդրոնէն եւ ծաւալիլ ինչքան որ հնարաւոր
է:

Մայր Եկեղեցւոյ մեծագոյն
միջիթարութիւնն ու ցնծութիւնը իր
հարազատ զաւակներուն վերադարձն է իր
գիրկը, ուր ծնած ու սնած են հայ
ժողովուրդի բիւրաւոր սերունդներ:

Հակառակ դարերու խստաշունչ
մրրիկներուն եւ ահաւոր վտանգներուն,
Հայ Եկեղեցին պիտի շարունակէ
հանդիսանալ իրրեւ լուսատու փարոս հայ
հոգիներու եւ միտքերու:

ՋԵՆՈՒ ՔԶՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿԱՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

(Հատուած "Գրիգոր Նարեկացի Բանաստեղծական Արուեստը"
անտիպ ուսումնասիրութիւնից)։

"Լինելութիւն է սկիզբն ապականութեան, եւ ապականութիւն
դարձեալ անդրէն է սկիզբն լինելութեան"։

ԱՆԱՆԻԱ ՇԻՐԱԿԱՑԻ

Բ.- Հաւաստին եւ Հաւանականը Նարեկացու Կեանքի մասին

Համեմատաբար քիչ են Նարեկացու կեանքի մասին տեղեկութիւնները։ Դրանք պայմանականօրէն կարելի է քաժանել երկու խմբի՝ մատենագրական եւ քանակական։ Մատենագրական տեղեկութիւններից կարելի է Նարեկացու վկայութիւնները։ Տեղեկութիւններ կան, թէ եւ շատ սուղ, նաեւ առանձին մատենագիրների երկերում, յիշատակարաններում եւ այլն։ Նարեկացին ինքնակենսագրութիւն չէ թողել։ Ժամանակակիցներից ոչ ոք չի աւանդել գոնէ նրա համառոտ վարքը։

Հայ ժողովուրդը Նարեկացու մասին հիւսել է մի շարք աւանդութիւններ, գրոյցներ, երգեր(1)։ Թէեւ դրանք ունեն հրաշապատում բնոյթ, բայց այդ «աւանդութիւններն ու գրոյցները - ինչպէս գրել է Ա. Ղանալանեանը - գերծ չեն պատմական առաջնիք»(2), եւ ժողովուրդը հաւատարիմ մնալով դարաշրջանի ոգուն՝ «նրան դարձրել է սեփական նուիրական յոյգերի ու ապրումների մարմնացումը, իր երազանքների եւ ակնկալութիւնների իրականացնողը, նրա միջոցով մերկացրել ու դատապարտել է չարիքն ու անարդարութիւնը, հաստատել ու փառաբանել բարին ու արդարը»(3)։

Բանահիւսական այդ աղբիւրները ժողովրդական յիշողութեան ուրոյն վաւ-

րականներ են Նարեկացու մասին։ Առանձին կէտեր կարող են շփման եզրեր ունենալ պատմական փաստերի հետ։ Դրանցից կարելի է արտածել հաւանական, բայց ոչ հաւաստի կենսագրութիւն։ Նարեկացու վարքը, որ ստեղծուել է մատենագրական տուեալների հիման վրայ, յետագայում ընդարձակուել է ժողովրդական աւանդութիւնների հաշուին։ Դա յարիր է վարժագրութեան ժանրին։

Նարեկացու մասին առաջին սեղմ ակնարկը գրել է յայտնի մատենագիր եւ հասարակական-եկեղեցական գործիչ Ներսէս Լամբրոնացին /1153-1198/։ Ակնարկը Լամբրոնացու ինքնագիրն է՝ գրուած 1173 թ. /ՄՄ, ձեռ. նո. 1568, էջ 119 ա-բ / եւ վերնագրուած է այսպէս. «Վարք սրբոյ առնն աստուծոյ Գրիգորի Նարեկացւոյ»։ Վերնագիրը սակայն աստիճանաբար ընդունել է միջնադարի համար պատշաճ տարագ. «Վարք երանելոյն սրբոյ առն աստուծոյ Գրիգորի Նարեկացոյ, զոր արարեալ է սուրբ արքեպիսկոպոսին տէր Ներսէսի՝ առաջնորդի սուրբ ուխտիս Սկեռայի / ՄՄ, ձեռ. նո. 5135, էջ 259ր/։

Ի՞նչ կարելի է ասել այս վարքի մասին։ Առաջին, Լամբրոնացին իր տուեալները քաղել է Նարեկացու բուն յիշատակարաններից։ Նրկրորդ, նա իմացել

է, որ Անանիա Նարեկացին եղել է Նարեկավանքի առաջնորդը, Նարեկացու մօր հօրեղբայրը: Նրորորդ, Գրիգոր Ե Յովհաննէս Նարեկացի եղբայրները սնունդ ու դաստիարակուել են Նարեկավանքում: Զորորդ, Նարեկացին գրել է մեկնութիւն, ներբողներ Ե Մատեանը՝ բաղկացած 95 գլխից, Եւայլն: Հինգերորդ, Նարեկացին ապրել Ե ստեղծագործել է Նարեկավանքում՝ բիզանդական Վասիլ 2րդ /976-1025/ Ե Կոստանդին /976-1028/ կայսրների ժամանակ: Վեցերորդ, Նարեկացին մահացել է այրութեան հասակում:

Փոքր-ինչ անցնշտութիւն կայ Լամբրոնացու այն հաղորդման մէջ, թէ Նարեկացին ապրել է Վահան Սինեցի կաթողիկոսի /968-969/ Ե Վասպուրականի թագաւոր Սենեքերիմ Արծրունու (1003-1021) ժամանակ: Կաթողիկոսն ու թագաւորը ժամանակակիցներ չեն, ինչպէս նկատուած է բանասիրութեան մէջ(4): ձիշտ չէ նաեւ, թէ իբր Յովհաննէսը մահացած է եղել, Ե Նարեկացին Մատեանը գրել է նրա մահից յետոյ:

Զնայած այս վրիպումներին, Լամբրոնացու երախայրիքն ունի ուրոյն արժէք: Նախ՝ նա ցանկացել է սրտի խօսք աւել Նարեկացու մասին, որ իր համար բարձրագոյն հեղինակութիւն էր, Ե ապա յետագայում ոչ մի կենսագիր չի շրջանցել այդ վարքը Ե, վերջապէս, դա հետաքրքրութիւն է յարուցել գրելու պատմական նշանաւոր անձերի վարքեր(5):

Այս վարքից ծագում է մէկ այլ խմբագրութիւն /ՄՄ, ձեռ. նո. 5135, էջ 259բ-261/, որի հնագոյն օրինակը յայտնի է 1286թ.(6):

Յայտնի փաստերին այստեղ աւելացուել է մէկ փաստ Եւ. Նարեկացու հօր՝ Խոսրով Անճեւացու անունը: Իսկ վարքի Յայսմաւորային տարբերակներում արդէն նշուած է Նարեկացու մահուան տարեթիւը՝ 1003թ(7): Օգտագործուած

են աւանդագրոյցներ, պատմական փաստեր, որոնցից կարեւոր է Սենեքերիմ Արծրունու կողմից Վասպուրականը բիզանդական Վասիլ կայսրին տալու Ե փոխարէնը Սեբաստիան ստանալու մասին փաստը, Ե այլն: Վարքի վերջնական խմբագրութիւնը պատկանում է Յարութիւն Աւգերեանի գրչին(8):

Յայտնի չէ Նարեկացու ծննդեան ստոյգ թուականը: Այդ տարեթիւն ընկնում է 940-951թթ. միջեւ: Բացառութիւն է կազմում Յակոբ Նալբանի կարծիքը, որը կարելի էր թիւրիմացութիւն համարել, եթէ դա համոզմունք չլիներ: Ըստ Նալբանի՝ «Ծնաւ սուրբն Գրիգոր ի ԴՃԼԵ /435+551=986/ թուականիս Հայոց, ի ժամանակս Վասիլ Ե Կոստանդինայ». Ե ապա՝ «որոյ ամբ կենաց հասակին՝ հաւասար փրկչին մերոյ ամաց ԼԳ /33/ յարդարեցան (9):

Գիտական ֆննտեան առաջին փորձն արել է Միքայէլ Զամչեանը: Ըստ Զամչեանի՝ Նարեկացին «Ծնաւ ի թուին Հայոց իբր Ն /400/, այսինքն է յամի տեառն 951»(10): Նարեկացու ծննդեան այս թուականը Զամչեանը նշել է նաեւ Խոսրով Անճեւացու մասին խօսելիս(11): Զամչեանը մերժում է Նալբանի վարկածը, թէ Նարեկացին մահացել է 30 կամ 33 տարեկան հասակում. «կեանք նորա տեւաց ոչ պակաս, քան գլխուն ամ»(12):

Գիտական աւելի նիշտ մօտեցում ունի Գաբրիէլ Աւետիքեանը (13): Նա մերժում է 951 թ. Նարեկացու ծնուած լինելու վարկածը: Ըստ Աւետիքեանի՝ Նարեկացին պէտք է ծնուած լինի դրանից առաջ: Որպէս ապացոյց նա յեռնում է Խոսրով Անճեւացու Պատարագի Խորհրդի մեկնութեան յիշատակարանի վրայ, որը գրել է Գրիգոր Նարեկացին: Ցաւօք, յայտնի չէ ընդօրինակութեան տարբերքը: Յիշատակարանում Նարեկացին ասում է, որ իր հօր երկի առաջին «գծագրութիւնը»

արել է իր եղբայր Սահակը «ՅՂԹ քուականութեան Հայոց»՝ այսինքն 950 քուականին: Եւ որովհետեւ Անձեւացին թէ՛ Պատարագի խորհրդի եւ թէ Ժամակարգութեան մեկնութիւնները գրել է եպիսկոպոս ձեռնադրուելուց յետոյ, նշանակում է՝ Գրիգորը պէտք է ծնուած լինէր այդ քուականից առաջ: Ըստ Աւետիքեանի՝ 943/944թթ.: Այնուհետեւ, գտնելով, որ Երգ Երգոցի մեկնութիւնը Նարեկացին գրել է 977թ. եւ պէտք է լինէր «գերեսամեայ եւ աւելի եւս», իսկ Մատեանն աւարտել է 1002/1003թթ., Աւետիքեանն ընդունում է, որ այդ Ժամանակ Նարեկացին պէտք է լինէր վաթսունն անց: Պարզ է, որ այս հաշուարկների համար հիմք է հանդիսացել այն փաստը, որ Նարեկացու հայրը 950թ. արդէն եպիսկոպոս էր: Սա նշանակում է, որ ոչ միայն մինչ այդ պէտք է ծնուած լինէր Գրիգորը, որ Անձեւացու կրտսեր զաւակն էր, այլեւ այն, որ Նարեկացու մայրը պէտք է արդէն վախճանուած լինէր, որովհետեւ Անձեւացին եպիսկոպոս կարող էր դառնալ կնոջ մահից յետոյ: Դժբախտաբար, ոչ մի յիշատակութիւն չկայ, թէ երբ է մահացել Նարեկացու մայրը: Յայտնի չէ նաեւ նրա անունը:

Արդ, երբ է եպիսկոպոս ձեռնադրուել Անձեւացին: Այս հարցին անդրադարձել է Գալուստ Տէր-Մկրտչեանը(14): Անձեւացուն եպիսկոպոս է ձեռնադրել Ամանիա Մոկացին որը կաթողիկոս է դարձել 941թ.: Եւ որովհետեւ Անձեւացին 950թ. արդէն եպիսկոպոս էր, ուստի ըստ Տէր-Մկրտչեանի Անձեւացու ձեռնադրութիւնն ընկնում է 941-949թթ. միջեւ, հետեւաբար, այդ տարեթուերի միջեւ է ընկնում նաեւ Նարեկացու ծննդեան քուականը(15):

Մ. Արեղեանն ընդունում է Տէր-Մկրտչեանի այս վարկածը: «940 թուից շատ առաջ չի կարելի դնել Գրիգորի ծնունդը - գրում է Արեղեանը - որովհետեւ

Ողբերգութեան մատեանի մէջ ինքն իրեն 1001-1003 թթ. թելադրուած հասակն առած, բայց ծեր չի համարում»: Հետեւաբար, ըստ Արեղեանի, Նարեկացին պէտք է ծնուած լինի «940ական քուականներին, աւելի շուտ՝ այդ քուականների երկրորդ հնգամեակին»(16):

Մ. Մկրեանը հաւաստի է համարում Նարեկացու ծննդեան եւ մահուան աւանդական տարեթուերը. «Նարեկացին ծնուել է 951 քուականին, վախճանուել է 1003 քուականին»(17): Մկրեանին համոզիչ չեն թւում ոչ Տէր-Մկրտչեանի եւ ոչ էլ Արեղեանի առաջարկած մօտաւոր տարեթուերը: «Նախ՝ ըստ Օրմանեանի, Ամանիան կաթողիկոս է դարձել ոչ թէ 941թ. այլ 946 թ.- գրում է նա - այնուհետեւ՝ թելադրուած 950թ. գրուած Պատարագի խորհրդի յիշատակարանում Խոսրովը եպիսկոպոս է յիշուում, բայց դա բոլորովին էլ չի ապացուցում, թէ 950 թուին նա անպայման եպիսկոպոս էր, որովհետեւ յիշատակարանը 950թ. չի գրուած, այլ յետագայում, երբ Խոսրովը կարող էր արդէն եպիսկոպոս դարձած լինել»(18):

Ճիշտ է, որ Օրմանեանը Ամանիա Մոկացու կաթողիկոսութեան տարիները դնում է 946-968թ.(19): Բայց Օրմանեանը սխալում է, եւ իրաւացի է Գ. Տէր-Մկրտչեանը: Յայտնի է, որ Մոկացին Անձեւացուն մեղադրել է աղանդաւորութեան մէջ: Իր թղթերից մէկում նա գրել է. «Ի ՆԳ / 403+551=954 - Ա. Ղ. / քուականիս եւ ԴԺ-ան / 14 / ամի մերոյ դիտապետութեանս յարեաւ ոմն յեպիսկոպոսաց մերոց Խոսրով անուն, որում հաւատացեալ էր մեր նմա զվիճակն Անձեւացեացն, այր համեստ եւ գիտնաւոր եւ այեօք ծերութեամբ զարգացեալ»(20): Պարզ է, որ Ամանիան 941թ. կաթողիկոս էր: Մկրեանի առարկութիւնը կորցնում է իր ուժը:

Քննադատութեան չի դիմանում նաեւ Մկրեանի այն փաստարկը, թէ Պատարագի խորհրդի մեկնութիւնը, եթէ անգամ գրուել է 950թ., ապա դա չի նշանակում, թէ Անձեւացիւն այդ թուին անպայման եպիսկոպոս էր: Հաւաստի է սակայն, որ Անձեւացիւն իր մեկնութիւնը գրել է եպիսկոպոս դառնալուց յետոյ եւ, ինչպէս ինքն է ասում, գրել է եկեղեցու խախտուած կարգերը վերականգնելու համար. «Համարձակեցայ առ այս յանդգնաբար ի հարկէ, ոչ զի անձին փառս ստացայ, այլ զի զեպիսկոպոսութիւն վիճակեցայ»(21):

Այսպիսով, Գրիգոր Նարեկացու ծննդեան հաւանական տարեթիւը մնում է շուրջ 945 թուականը:

Յայտնի չէ նաեւ Նարեկացու ծննդավայրը: Հաւանական է համարուում, որ նա ծնուել է Վասպուրականի Ռշտունիք գաւառի Նարեկ գիւղում: Հաւաստի է սակայն, որ վաղ մանկութիւնից Նարեկացիւն իր անդրանիկ եղբոր՝ Յովհաննէսի հետ ուսանել է Նարեկավանքում, որի առաջնորդն էր, ինչպէս ասուեց, Անանիա Նարեկացիւն՝ Գրիգոր Նարեկացու մօր հօրեղբայրը: Այստեղ էլ նա ստացել է ժամանակի համար փայլուն կրթութիւն, ձեռնադրուել է նախ քան հաւանայ եւ ապա վարդապետ, զբաղուել է գրական գործունէութեամբ, մանկավարժութեամբ, գրչութեամբ: Նարեկացիւն բազմաշնորհ անհատականութիւն էր եւ ճանաչուած հեղինակութիւն: «Հրաշալի էր եւ յաստուածաբանական վարդապետութեան եւ յատենախօս քաղաքութեան, պերճ եւ առատ քանիւք եւ քաղցրաբոլոյ շրթամբք, նոյն եւ յաջողակ ի գիր եւ զօրաւոր, որով զարմացուցանէր զմերձաւորս եւ զհեռաւորս, եւ քաղաքեալ լինէր համբաւ սրբութեան եւ իմաստութեան նորա ընդ ամենայն աշխարհս Հայոց առաջի քաղաւորաց եւ կաթողիկոսաց ժամանակին»(22), կարդում ենք նրա թեո

վարքի խմբագրութիւններից մէկում: «Նարեկացիւն՝ գրել է երաժշտագէտ Ն. Թահմիզեանը՝ իր տաղերը ինքն է յղացել որպէս երաժշտական քանաստեղծական ստեղծագործութիւններ»(23):

Նարեկացիւն եղել է բուն ընթերցասէր. «Յարաժամ դեգերիմ յըննուլն»(24), գրել է ինքը: Իմացե՞լ է արդեօք օտար լեզուներ: Այս մասին չկայ ուղղակի վկայութիւն: Բայց չպէտք է տարակուսել, որ նա տիրապետել է գոնէ Յունարէնին: Հաւաստի է, որ Յունարէն իմացել են Խոսրով Անձեւացիւն, Անանիա Նարեկացիւն եւ Նարեկավանքի այլ վանականներ: 10-րդ դարի կրօնաւորներից շատերը հայրենադարձուել էին Բիւզանդիայից: Ռոմանոս Լեկապենոս կայսրը /920-944/ իր գահակալութեան առաջին իսկ տարիներից, «հալածեաց զամենայն կրօնաւորս եւ զհաւանայս հայոց - գրում է Կիրակոս Գանձակեցիւն - որք էին յաշխարհին Հռոմոց, զի ոչ հաւանեցան դաւանութեանն Քաղկեդոնի»(25): Սրանք էլ հիմնադրում են Կամբջաճորի եւ Կապուտֆարի վանքերը Արշարունիքում, Հռոմոց վանքը եւ Դպրեվանքը Շիրակում, եւ այլն: Նարեկավանքը եւս կառուցուել է այդ ժամանակ: Շուտով այստեղ են շտապում «եւս եւ ուսելոց ոմանց յաշխարհին Յունաց եւ վարժելոց յիմաստս փիլիսոփայութեան, յորոց միջի անուանի երեւեցաւ Անանիա վարդապետ փիլիսոփայ հօր»(26): Նշանակում է՝ Նարեկավանքի միաբաններից ոմանք կրթութիւն էին ստացել Բիւզանդիայում: Եւ առհասարակ «Նարեկավանքը քարի դրացիական յարաբերութիւններ է ունեցել Բիւզանդական եկեղեցու հետ»(27): Գրական-մշակութային սերտ կապերը ենթադրում են նաեւ լեզուի իմացութիւն: «Ինձ համար որոշակի է, որ Նարեկացիւն իմացել է Յունարէն»(28), - գրել է Ժ. Մսերեանը: Եւ եւս ընդունում եմ այս կարծիքը:

Նարեկացիին եղբայրական ընկալում սիրով է կապում եղբի Յովհաննէս Նարեկացու հետ: Գրիգորը խոնարհ մեծարանքով է խօսում նրա մասին, իրեն և նրան համարելով իբրեւ մէկ բանական մարմին «ոչ միայն հարազատ, այլ և միաշունչ, միակրանք, համապատիւ, գուգահաւանք, ի քաղց աչաց առ մի և նոյն շաւիղ խորհրդոյ տեսալք»(29): Մէկ այլ յիշատակարանում նա խնդրում է յիշել իրեն և «գեղբայրն իմ զանդրանիկ Յովհաննէս ցանկալի անուն ի մերում կարգի, որ գիտնականն է և հանճարեղ իմաստասէր, քան զիս առաւել յամենայնի»(30): Անանիայի մահից յետոյ Յովհաննէսը ստանձնել է Նարեկավանքի առաջնորդի պաշտօնը: Ըստ էութեան նա եղել է Նարեկացու առաջին գրաֆնադատն ու խորհրդատուն, թերեւս նաեւ առաջին գրիչն ու խմբագիրը:

Նարեկացու թուակիր առաջին երկը՝ Երգ Երգոցի մեկնութիւնը, գրուած է 977թ., վերջինը՝ Մատեանը, աւարտել է 1002թ.: Ստոյգ տարեթուերի այս սահմանագիծն ընդգրկում է ստեղծագործական կեանքի ուղիղ քառորդ դար:

Վիճելի է նաեւ Գրիգոր Նարեկացու մահուան թուականը: Սովորաբար այդ տարեթիւը դնում են 1003-1010թթ. միջեւ՝ Նարեկացու կեանքի տեւողութիւնը հաշուելով 50-60 տարի: Լամբրոնացիին տարեթիւ չի նշել. «չեւ եւս կատարեալ զընթացս աստի կենացս - գրել է նա - այլ երիտասարդական աստիս վախճանեալ»(31): Վարքի յայսմաւորքային տարեթիւն ունի մահուան որոշակի տարեթիւ՝ 1003/ ՄՄ, ձեռ. 1511, էջ 349ր/:

«Բայց չեւ եւս կատարեալ զընթացս աստի կենացս, այլ երիտասարդական տիս վախճանեալ ի թուականիս մերում ԴՃԾԲ /452+551=1003/ ամին»(32) - ասուած է տպագիր Յայսմաւորքում: Նարեկացու

լիակատար վարքում նշուած է նաեւ մահուան օրը. «յամի տեառն 1003 եւ ի թուին Հայոց ՆԾԲ, ի մեհեկի ԻԱ /21/, որ յայն ժամանակս հոկտեմբերի 6 կամ ըստ Յայսմաւորաց՝ փետրուրի 27, ի կաթողիկոսութեան տեառն Սարգսի»(33):

Այս թուականը յայտնի է նաեւ մի քանի ժամանակագրութիւններէ. «թուականին ՆԾԲ /1003/ վախճանեալ Գրիգոր Նարեկացիին»(34): «...թվին Հայոց ՆԾԱ /1002/ փայլէր իբրեւ զարեգակն սուրբն Գրիգոր Նարեկացիին, որդի Խոսրովու Անձնացեաց եպիսկոպոսին. եւ յայսմ ամի աւարտեաց գեղեկեցոյց բանս իւր, զոր այժմ ունի եկեղեցի սուրբ. եւ ոմանք ասեն, թէ յայսմ ամի փոխեցաւ ի Քրիստոս աստուած»(35):

Ասացի, որ Նալեանը Նարեկացու կեանքի տեւողութիւնը համարել է 30 կամ 33 տարի: «Ամենայն որ սիրէ զիր ինչ - գրում է նա - փութով ընթանայ եւ արագ ժամանէ. իսկ սուրբս Գրիգոր՝ ըստ ամաց փրկչին ԼԳ /33/ - ամեայ ննջեաց» «ի ԴՃԾԳ /1004/ ամին՝ յաւարտման աղօթից գրոյս»(36): Աւետիքեանը Նարեկացու մահուան տարեթիւ չի նշել. «Լիներ Գրիգոր աւելի զվաթսմամեայ ի յօրինել աղօթիցն»(37): Նարեկացուն վաթսուամեայ են համարել Գ. Զարքիանալեանը, Թ. Գուշակեանը եւ ուրիշներ: Արեղեանը Նարեկացու տարիքի եւ մահուան այդ թուերը համարում է ենթադրական(38): Մ. Օրմանեանը Նարեկացու մահուան թուականը համարում է 1003 թիւը: Յայսմաւորքում նշուած մահուան օրը՝ մեհեկի 21, ըստ Օրմանեանի տոմարական հաշուարկի, համապատասխանում է Հոկտեմբերի 7ին: Ըստ Օրմանեանի՝ Նարեկացիին մահացել է 1003թ. Հոկտեմբերի 7ին(39): Ըստ իս՝ սա պէտք է համարել ստոյգ:

Նարեկացու անիւնն ամփոփուել է Նարեկավանքում՝ Սանդուխտ կոյսի

եկեղեցու մօտ: 1021թ. վասպուրականի Սենեֆերիմ Արծրունի թագաւորը իր տիրոյթները տուեց Բիւզանդիայի կոստանդին կայսրին եւ փոխարէնը ստացաւ Սերաստիան: Վասպուրականից գաղթեցին շուրջ չորս հարիւր հազար հոգի: «Ի չուել Սենեֆերիմայ - գրում է Մ. Զամչեանը - քազում կրօնաւորք եւս գնացին ընդ մաւ. ընդ որս եւ քազում ի միաքանից Նարեկայ վանիցն, առեալ ընդ իւրեանս զմարմին սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյ. եւ շինեցին սոքա անդ վանս մօտ Ակնայ, զոր եւ կոչեցին Նարեկ. եւ անդ հանգուցին զմարմին սրբոյն»(40): Ըստ երեւոյթին, խօսքը վերաբերում է մասունքներ տեղափոխելուն:

Նարեկացու գերեզմանը եղել է սրբատեղի: Հայերը դարեր շարունակ ուխտի են գնացել նրա շիրիմին: «Նարեկացիի շիրիմը - գրել է մի ուխտաւոր - մինչեւ 1867 թ. ունեցել է միայն անյիշատակագիր եւ պարզ ու անպանդն քար մը: Բայց նոյն թուին Նարեկայ վանքի վանահայրը, Յովսէփ վարդապետ, շինել կու տայ մարմարեայ շիրմաքար մը, որու սնար քարին քարձրաբանականութեամբ է Նարեկացու տեսիլը՝ Աստուածածինն Յիսուս գիրկը, իսկ Նարեկացին վեղարաւոր եւ փիլոնով ծունկի եկած անոր առջեւ՝ կ'երկրպագէ»(41): Շիրմաքարին եղել է տապանագիր: Ակնարկագիրը այնուհետեւ հաւաստում է, թէ աւերակ ու ամայի են այժմ Նարեկայ վանքն ու Նարեկ գիւղը: Աւերակ ու ամայի: Գուցէ այլեւս չկայ նաեւ Նարեկացու շիրմաքարը, չկայ նաեւ շիրիմը: Այնտեղ եղեռն է եղել, գլխատուել է մի հին ու ազնիւ ժողովուրդ: Բայց քանի դեռ կայ մի հայ՝ Նարեկացու հանճարի ոգին կենդանի է նրա մէջ: Նրա խօսքը պիտի մնայ յավերժ՝ իբրեւ «Արձան փորագրեալ՝ ամենեւին անեղծանելի»/Բան կը, ա/, ինչպէս մարգարէաբար ասել է ինքը:

Ամփոփելով՝ կարող ենք ասել, որ յայտնի չէ Նարեկացու ծննդեան ստույգ տարեթիւը: Ենթադրում է, որ նա ծնուել է շուրջ 945 թուականին: Նարեկացու հայրը եղել է յայտնի մատենագիր եւ եպիսկոպոս Խոսրով Անճեւացին: Նարեկացին ունեցել է երկու եղբայր՝ Յովհաննէսը եւ Սահակը: Գրիգորը եղել է ընտանիքի կրտսերը: Նարեկացու մայրը մահացել է երիտասարդ: Յայտնի չէ նրա անունը: Հաւանական է համարում, որ Նարեկացին ծնուել է Վասպուրական աշխարհի Ռշտունիք գաւառի Նարեկ գիւղում, եւ ստույգ է, որ նա ուսանել է Նարեկավանքի դպրոցում՝ վանքի հիմնադիր եւ առաջնորդ Անանիա Նարեկացու մօտ, որն իր մօր հօրեղբայրն էր: Նարեկացու անդրանիկ եղբայր Յովհաննէսը եղել է Գրիգորի ուսումնակիցը: Ուսումնաւարտելուց յետոյ Նարեկացին ձեռնադրուել է նախ քանահայ եւ ապա վարդապետ: Նարեկացին ապրել եւ ստեղծագործել է Նարեկավանքում: Նա թողել է գրական հարուստ ժառանգութիւն: Նարեկացու թուակիր առաջին գործը երգ երգոցի մեկնութիւնն է՝ գրուած 977 թ., վերջինը՝ Մատեանը, որն աւարտել է 1002 թուականին: Գրիգոր Նարեկացին մահացել է 1003 թուականի Հոկտեմբերի 7ին:

ԱՂԻՏԻՄՆԵՐ՝ ՄԱՆՈՔԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Տե՛ս՝ Ա. Ղանալանեան, Աւանդապատում, Երեւան, 1969, էջ 306-320:
2. Նոյն տեղում, էջ 30Ա:
3. Նոյն տեղում, էջ 30Բ:
4. Գրիգոր Նարեկացի. Մատեան Ողբերգութեան. աշխատասիրութեամբ Պ. Մ. Խաչատրեանի եւ Ա.Ա. Ղազինեանի, Երեւան, 1985 էջ 171 (այսուհետեւ Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան Ողբերգութեան):
5. Դեռեւս Ներսէս Լամբրոնացու կենդանութեան

Ժամանակ՝ 1190 թ. Սամուել Սկեռացին, ընդօրինակելով նրա «Մեկնութիւն Սաղմոսաց» երկը, հեղինակի մասին գրել է այսպէս. «Վոք-իմէ թողի ձեզ զպատմութիւն կենաց սորին քննողի ովմ եւ ուստն եւ զհարդմ, որպէս եւ մեք այսաւր ունիմք զբազում հարց մերոց եւ վարդապետաց, այսինքն՝ զԴաւիթ Ներգիծեցի եւ զԴրիգոր Նարեկացի եւ զՄովսէս Խորենացի եւ զայլս, որոց ի րանիցս պարարտութենէ զուարճանամք եւ զհարդ կենաց եւ վարուց փափագելով գիտել՝ ոչ ունիմք եւ ոչ մի բան վասն երանելեացն պատմութիւն» / Դարեգին Յովսէփեան, Յիշատակարանք ձեռագրաց, հ. Ա., Ամբիլիաս, 1951, էջ 549 /:

6. Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան Ողբերգութեան, էջ 172-174:

7. Գիրք որ կոչի Այսմաւուրք, Կ. Պոլիս, 1730, էջ ԳՃԴԳ-ԳՃԴԴ:

8. Լիակատար Վարք եւ Վկայաբանութիւն սրբոց, հ. Ե. Վենետիկ, 1813, էջ 321-329:

9. Յ. Նալեան, Գիրք Մեկնութեան Աղօթից Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացւոյ, Կ. Պոլիս, 1745, էջ 3:

10. Մ. Չամչեան, Պատմութիւն Հայոց, հ. Բ. Վենետիկ, 1785, էջ 852:

11. Նոյն տեղում, էջ 839:

12. Նոյն տեղում, էջ 857:

13. Տես՝ Նարեկ Աղօթից. համառոտ եւ զգուշաւոր լուծմամբ բացայայտեալ միանգամ եւ այժմ երկրորդ անգամ յաւելուածով, աշխատասիրութեամբ նորին տեսան Շ. Գաբրիէլի Աւետիքեան աթոռակալ վարդապետի, Վենետիկ, 1827, էջ 543-544, / այսուհետեւ՝ Նարեկ-լուծ /:

14. «Արարատ», 1897, էջ 91:

15. Նոյն տեղում, էջ 92:

16. Մ. Արեղեան, հ. Գ., էջ 576:

17. Մ. Մկրեան, Գրիգոր Նարեկացու «Մատեան Ողբերգութեան» պոեմը / տես՝ Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան Ողբերգութեան, գրաքարից թարգմանեց Մ. Խերանեան, Երեւան, 1960, էջ Գ /:

18. Մ. Մկրեան, Գրիգոր Նարեկացի, Երեւան, 1955, էջ 114:

19. Մ. Օրմանեան, Ազգապատում, Ա., Կ. Պոլիս, 1912, էջ 1085:

20. «Արարատ», 1897, էջ 275:

21. Խոսրովու Ամձեւացեաց Եպիսկոպոսի Մեկնութիւն Սրբոյ Պատարագին, Վենետիկ, 1869, էջ 66-67:

22. Լիակատար Վարք եւ Վկայաբանութիւն սրբոց, հ. Ե. էջ 322-323:

23. Ն. Թահմիզեան, Կոմիտասը եւ Նարեկացու տաղերը, Բանբեր Երեւանի Համալսարանի, Երեւան, 1969, նո. 3, էջ 48:

24. Գրիգոր Նարեկացի Մատեանագրութիւնք, էջ 423:

25. Կիրակոս Գամձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, աշխատասիրութեամբ Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանեանի, Երեւան 1961, էջ 84:

26. Մ. Չամչեան, Պատմութիւն Հայոց, հ. Բ. էջ 824:

27. Gre'goire de Narek, Le Livre de Pre'res, introduction, traduction de l'armenien et notes par I. Ke'chichian, Paris, 1961. p. 34.

28. Նոյն տեղում, էջ 24:

29. Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան Ողբերգութեան, էջ 642:

30. Գրիգոր Նարեկացի, Մատեանագրութիւնք, էջ 422:

31. Գրիգոր Նարեկացի, Մատեան Ողբերգութեան, էջ 170:

32. Գիրք որ կոչի Այսմաւուրք, էջ ԳՃԴԴ:

33. Լիակատար Վարք եւ Վկայաբանութիւն սրբոց, հ. Ե. էջ 327-328:

34. Մանր ժամանակագրութիւններ, 13-18րդ դդ., հ. Ա. կազմեց Վ. Ա. Յակոբեան, Երեւան, 1951, էջ 208:

35. Մանր ժամանակագրութիւններ, 13-18րդ դդ., հ. Բ. կազմեց Վ. Ա. Յակոբեան, Երեւան, 1956, էջ 338:

36. Յ. Նալեան, Մեկնութիւն աղօթից, էջ 742:

37. Նարեկլուծ, էջ 544:

38. Մ. Արեղեան, Երկեր, հ. Գ. էջ 580:

39. Մ. Օրմանեան, Ազգապատում, Ա. էջ 1181:

40. Մ. Չամչեան, Պատմութիւն Հայոց, հ. Բ. էջ 903:

41. «Արարատ», 1918, Ա-Գ, էջ 145:

(շարունակելի)

ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԱԻՈՐԸ ԻՔՐԵՒ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻ ՄԱՐԴ

Շ. Ռ. Պ.

Կայ տարբերություն մը բանաստեղծին, արուեստագետին, գիտունին, չափով մըն ալ ուսուցչին, ասոնց՝ եւ կրօնաւորին միջեւ: Անոնք կը գործածեն ոգին, միտքը, բանականութիւնը, եւ այդ ոգւով կը մտածեն: Կրօնաւորը ոչ միայն կը գործածէ իր մէջ ներկայ այդ ոգեկանը, այլ անոր ուղղակի պատճառին մէջ կը թափանցէ: Այդ պատճառը՝ Աստուած, իր դիմացը կ'ունենայ, անոր ստուգութիւնը, յայտնութիւնը կը կրէ իր մէջ եւ ըստ այնմ կը գտնէ, կ'ապրի ու կ'ապրեցնէ:

Կրօնաւորը՝ անով որ գերազանցապէս թանձրացեալ ոգեկանին մարդն է, պէտք է մշտապէս յարաբերութեան մէջ ըլլայ այն անձին հետ զոր կ'ապրի: Ուրեմն պէտք է աղօթէ, սիրէ, փառաւորէ, պաշտէ: Անկիւս իր բոլոր տկարութիւններով, խեղճութիւններով պէտք է գիտնայ բացուիլ Անոր՝ որուն մէջ պիտի գործէ թարմացում, զօրացում աղօթքի միջոցաւ: Ու պիտի աղօթէ աղաչելով:

Կրօնաւորը իբրեւ եկեղեցական պիտի աղօթէ եկեղեցիին, այսինքն ամէնուն կողմէ: Այստեղ կը տարբերի ինք սովորաբար աղօթողներէն: Եւ այստեղ պէտք չունի անպայման խօսքերու. կը բաւէ որ կարենայ սեւեռել իր հոգին աղաչանքով մը: Ան մարմնացումն է եկեղեցին կազմող մարդերուն: Ուրեմն եկեղեցւոյ մէջ կայ անհատական եւ ընդհանրական աղօթք: Եկեղեցիին աղօթքը իր մէջ ունի տառապանքը բոլոր մարդերուն, եւ այդ ցաւերը բանալով Աստուծոյ, կը բերէ անոնց բալասանը: Ընդհանրական ըլլալով՝ իր աղօթքը, իր արտայայտութիւնը պէտք է ստանայ միաւորող ձեւ մը՝ միտքերուն եւ հոգիներուն մէջ: Մինչ անհատական աղօթքը մեր տրամադրու-

թիւններուն, տարիքին, անձերուն հետ կը փոխուի, եկեղեցին կ'աղօթէ յաւերժական կերպով: Իր ձեւերը սեւեռեալ են եւ հաստատուն, անցնելով բոլոր ժամանակներուն եւ տեւողութեան ընդմէջէն: Ան իր շեշտերը երբեմն կը դնէ երգի թեւերուն վրայ: Ու եկեղեցիին աղօթքը առաջին դարերէն եղած է քերթուած ու երաժշտութիւն:

Բայց եկեղեցականը ոչ միայն աղօթողը այլ փառաբանողը, պաշտողն է:

Այն մարդերը որոնք կեանքը կ'ըմբռնեն գործնական կերպով, որոնք օգտակար բաներ միայն գիտեն, պիտի չկարենան հասկնալ թէ ինչո՞ւ՝ համար կան եկեղեցական պաշտամունքի, արարողութեան այդ շքեղանքները: Սակայն երբ նայինք մեր շուրջը, տիեզերքին, կը տեսնենք որ Աստուած իսկ մէկ կողմ դրած է այդ ըմբռնումը իր ստեղծագործութեան մէջ, ու չէ շինած միօրինակ բնութիւն մը: Ահաւասիկ հոս է որ կը յայտնուի Անոր զօրութիւնը. կեանքը աւելի հզօր եւ հրաշալի բան է քան այդ տնտեսող գործը: Կեանքը երբ լեցուն է՝ այն ատեն կը գեղու, ինչպէս բանաստեղծին, արուեստագետին, խորհրդածողին մէջ: Տեսակ մը խաղ է խոր իմաստով: Երբ կրօնաւորը կը դառնայ պաշտող՝ այն ատեն կը ստեղծէ այն լիայորդ բանը որ արարողութիւն կը կոչուի: Հրեշտակներու խաղ է եկեղեցիին արարողութիւնը: Անոնք ոչ մէկ օգտակար բան կ'ընեն: Կ'երթան ուր որ կը փչէ Հոգին. Աստուածաշունչի բացատրութեան համաձայն - կ'երգեն, կը յորդին:

Ու եկեղեցին ամէն տեղ շինած է իր քարացած աղօթքները, պաշտամունքները, որոնք իր շէնքերն են: Անհուն տիեզերքին

մէջ, տեղ մը ապահոված է, իր նարտարապետութիւնը ապահոված է: Իր տանարները ծաղկեցուցած է ֆանդակներով, նկարներով: Եւ եկեղեցին զանոնք մնայուն պատկերաւոր տեղ ըրած է, հոն դնելով իր մտքին եւ հոգիին կողմէ ըմբռնուած տիեզերք մը: Հոն ամէն ձեւ իր նշանակութիւնը ունի եւ ամէն ինչ իրար քոնած են կարգի մը, գաղափարի մը մէջ:

Տակաւին՝ եկեղեցիին արարողութիւններուն տակ իր վարդապետութիւնները կան, որոնք չեն չոր, այլ հարուստ, կենդանի ու ծաղկած հրաշալի պատկերներու մէջ: Եւ երբ աղօթքները թռիչք կ'առնեն երգերու մէջ, անոնք կ'ըլլան թեւաւոր ըղձամբներ, հրեշտակային զեղումներ:

Հետեւաբար կրօնաւորը իբրեւ պաշտող՝ կը դառնայ արուեստագէտ. իսկ արարողութիւնը՝ շատ մը արուեստներու համակարգում: Բայց կրնան ումանք ըսել թէ ո՞ր կ'երթանք այդպէս: Ասանկով եկեղեցին թատերաբեմի կը վերածուի, ուր կրօնաւորը կ'իլլէ իր բաժինը խաղալ, հոգ տանելով լաւ կատարել իր դերը. իսկ ներկաներն ալ կու գան պարզապէս աղուոր բաներ տեսնալու եւ լսելու, մոռնալով որ աղօթելու համար եկած են եւ ոչ թէ

արուեստներու ներկայացման. սակայն այս ըմբռնումը արուեստ չէ, այլ արուեստակութիւն. եւ մահն է եկեղեցիին: Հշմարիտ արուեստը չէ կարելի գատել իր հոգիէն: Երբ կ'ըմբռնենք ատոնք իբրեւ զուտ ձեւ, ոչ միայն հոգին այլ նաեւ գեղեցկութիւնը կորսնցուցած կ'ըլլանք: Գեղեցկութիւնը փայլն է նշմարտութեան: Առանց լուսաւորուած նշմարտութեան գեղեցկութիւն չկայ:

Զֆաշուիմք ըսելու որ այսօրուան մարդերս կորսնցուցած ենք եկեղեցական պաշտամունքի այդ զգացումը: Այդ զգացումին ո՞նը չեն՝ ո՞չ "համբարային շփեղանքներ" եւ ոչ ալ խանձնտիական կոյկոյները. այդ ո՞նը հասկնալու համար մտնելու է մեր տանարներէն ներս, որոնց մէջ արտայայտուած են ուժեղ, զանգուածային, ներամփոփ նկարագիրները: Կոմիտաս Վրդ. միայն կրցած է նանչնալ զայն:

Ուրեմն գտնել ու իւրացնել զգացումը նշմարիտ հայկական եկեղեցական արուեստին, եւ խիզախօրէն ձեռնարկել անոր բարեկարգութեան՝ ըլլալով նշմարտապէս եւ անկեղծօրէն պաշտամունքի մարդեր, պարտքն է այդ ասպարէզը մտնողներուն:

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

3 Դեկտ. 1938

ՎԱՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ՀՈԳԵԻՈՐ ՏԵՍԱԿԵՏԷՆ

Ոգեկան արժէքները պայմանաւորող ազդակներու կարգին պէտք չէ մոռնալ անոնցմէ գլխաւոր եւ խորհրդաւոր այն ազդակը որ մղիչ ոյժն է ստեղծագործութեան: Եւ այս ոգեկան ստեղծագործ ոյժը կիրք մըն է ինքնին: Այդ կիրքին խորացումը՝ կրօնական ոգեկանն է, ուրիշ խօսքով՝ հոգեւորը:

Դարձեալ մարդ կը գտնէ իր մէջ հոգեւորը երբ խորասուզուի իր գոյութեան

խորը, ինչ որ տառապանք մըն է իր համար եւ գերագոյն տագնապի մը պահը, ու կը ջանայ ելի ճամբայ մը գտնել այդ տագնապալից վիճակէն, որ կարելի կ'ըլլայ միայն Աստուծոյ կապուելով: Ահաւասիկ այդ կապն է որ հաւատք կը կոչենք՝ ամենէն կարեւոր ազդակը հոգեւոր կեանքին:

Արդ՝ վանականութիւնը այն ապրելակերպն է որ իրեն պայման ունի

Շ. Ռ. Պ.

խոսքի բոլոր կապերը աշխարհին հետ, որոնք մեծագույն արգելքներն են զգալու այդ հոգեւոր կապը: Վանականներ՝ իրենց կեանքին օրինագիծով, միշտ դեմ յանդիման կը գտնուին Աստուծոյ, այսինքն միշտ կը պահեն կապը Աստուծոյ եւ իրենց միջեւ: Իրենց օրերը կը բանան յարաբերութեան մէջ մտնելով Աստուծոյ հետ եւ կը փակեն իրենց աղօթքներով: Իսկ կեանքի հանդէպ ինքն թեթեւութեամբ՝ նման մանուկներու կամ սուրբերու: Վանականը ուրախ է միշտ, ինչպէս արուեստագէտը՝ ստեղծման, կամ գիտունը՝ գիտի պարագային:

Մինչեւ այստեղ, վանքը ինք իր մէջ եւ իրենցներուն համար է: Բայց վանքը աշխարհէն բաժնուած է պարիսպներով: Բայց ի վերջոյ կը գտնուի աշխարհի մէջ: Լեռներու կատարներուն վրայ վանքերու գոյութիւնը, լոկ իբր իրողութիւն, բաւ է աշխարհի մէջ գտնուող մարդոց վրայ ազդելու: Այն իրողութիւնը թէ մարդիկ կան այդ վանքերուն մէջ որոնք կրցած են արհամարհել իրենց հասկացողութեամբ կեանքը (մարմնի կեանք), լոկ այս իրողութիւնը բաւ է որ աշխարհի մէջ գտնուող մարդիկ հմայուէին այդ կեանքէն: Ահա թէ ինչո՞ւ մարդիկ յաճախ խումբերով

վանքեր կ'երթան որոշ ժամանակաշրջան մը հոն մնալու: Ահա թէ ուր է գաղտնիքը ուխտաւորութեան: Մեր նրուսադէմի վանքը եղած է մէկը այդ տարօրինակ հմայքով ուխտավայրերէն:

Վերջապէս, վանքը կ'ազդէ աշխարհի վրայ, ինք իջնելով անոր մէջ իր փարոզիչներուն միջոցաւ, որոնք շատ աւելի լեցուն են հոգեկան կեանքի կենսունակութեամբ, քան աշխարհիկ եկեղեցականները: Վայրի ծաղիկը միշտ բոլորովին տարբեր գեղեցկութիւն մը ունի ընտանի ծաղիկէն:

Կրնանք յիշել պատանի Parsifal-ը որ զօրացած ներքին հոգեկան ուժերով, հաւատքով ու խանդավառութեամբ իջաւ աշխարհ ու սատանային յաղթել յետոյ իր սրբութեամբն ու փառութեամբը, յաղթական վերադարձաւ: Նման պատանիներ իրապէս երանելի պատանիներ են ու բախտաւոր: Անոնք միշտ փառ են եւ ուրախ:

Հայոց աշխարհէն շատ Parsifal-ներ իջած են, եւ պէտք է որ իջնեն:

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԵՊԷՐԵԱՆ

29 Յուլիս 1940

Մեր պատմութիւնը մեզ վարժեցրել է մնացորդացով գոհանալուն: Գողթան ասքերից մնացած երկտող պատանիկի մէջ տեսնում ենք Հայոց Արտաշէս թագաւորի ու Ալանաց Սաթենիկ արքայադստեր հարսանեաց շքեղաշուք հանդէսը, որի ժամանակ ոսկի ու մարգարիտ էր տեղում: Աւելին պէտք չէ, կարծես, ու մենք մխիթարուած ենք: Ահա, Ս. Գէորգ եկեղեցու սրբատաշ որմնամոյթերին գտնելով խունացած, գունաթափ որմնանկարները, ցնծութիւն ենք ապրում: Թո՛ղ որ վանքի փառաւոր գրմբէթների տեղում երկնքի լաջուարթ շրջանակն է: Կարեւորը նրանց եղելութեան փաստն է: Կարեւորը այս սրբատաշ, յաղթականամար սիւներն են, որ ժամանակին կանգնած են եղել անթերի կեցուածքով, իրենցից վեր պահելով ութանիստ թմբուկը՝ ամպերի մէջ մխրճուող գմբէթով: Որմնանկարներում տակաւին յստակ ու պարզորոշ են Գաբրիէլ հրեշտակը, սուրբ կոյս Գայեանէն, Հայոց Արգար թագաւորը, Հռոմի Թէոդոս կայսրը...

Թո՛ղ որ չենք գտնում Վարազավանքի մեծահամբաւ ժառանգաւորաց դպրոցը: Բայց այն եղել է: Թո՛ղ որ լռել է վանքի տպարանի եռուղեւոր, եւ Վարագի երկնահուպ արծուարնից այլեւս չի յայտնուում «Արծուի Վասպուրական»ին, բայց անմահ է նրանց մեծ արարողի՝ Մկրտիչ Խրիմեանի ոգին: Ուրեմն նրանք կա՛ն: Մենք ուխտի ենք եկել նրա՛նց:

Վարազավանքի համալիրը կազմող եկեղեցիները եղել են իրար կից, բացուել իրար մէջ: Ս. Գէորգի գաւթից նախշազարդ, կամարակապ մուտքը տարել է Ս. Նշան: Գնում եմ այդ մուտքով մի քանի քայլ ու յայտնուում... դրսում:

Վարազավանքը Անիից փոքր է ընդամենը երկու դարով: Որքան էլ իրարից որոշակիօրէն տարբեր, բայց եւ նոյնքան էլ որոշակիօրէն իրար յիշեցնող ճարտարապետական ձեռագրեր կան երկուստեք: Միեւնոյն արեան, միեւնոյն հանճարի շողարձակումներն են հաստաբետ պատերը, լոյսի հետ խաղի բռնուած խոյակները, զարդերն ու քանդակները: Մշտապէս բացարձակ ինքնատիպ, ինքնօրինակ, ինքնահաստատ, մշտապէս աւանդապահ, մշտապէս նոր եւ մշտապէս դասական:

Աւերակ հասկացութիւնը պայմանական է: Զարդուած աղամանդի բեկորներն էլ աղամանդ են:

Ս. Գէորգի սիւներից մէկին զարմանահրաշ նախշերով մի մեծ շրջան կայ: Կենտրոնում, փոքրիկ շրջանի մէջ, յաւերժութեան նշանն է՝ մշտահոլով անիւի կամ թերեւս, արեգակի տեսքով: Նախասրահի մուտքի դրսի աջ պատին քանդակուած է խաչերի մի ամբողջ շարք: Քսանմէկ խաչ, ամէն մէկն՝ ուղղանկիւն շրջանակի մէջ: Ուղղանկեան յատակը երկգլիծ է. քսանմէկ ուղ-

ղանկիւն նստած են նոյն երկգիծ տողանի վրայ: Իւրաքանչիւր ուղղանկեան աջ եւ ձախ կողմերը իրենցից ներկայացնում են համեմատաբար հաստ, պարոյրակապ սիւններ: Խաչի վերելում սիւններն իրար են միանում գմբեթաձեւ, ճկուն երկգիծ աղեղկամարով: Կողք-կողքի շարուած այս քսանմէկ խաչերից ոչ մէկը միւսին չի կրկնում: Տարբեր է իւրաքանչիւր խաչի թէ՛ ձեւը, թէ՛ նախշագարդումը: Խաչերի մի ամբողջ պատկերասրահ, քարակերտ ոսկերչութիւն...

Բակում աղբիւր կայ: Վանի միջնաբերդի ջուրը խմելիս մտովին համեմատում էի Գեղարդավանքի ջրի հետ: Վարագավանքի ջուրը մրցակից չունի:

Լուսացաւ Վանի երկրորդ առաւօտը:

Բոլորս լի ենք նորից Վարագ բարձրանալու անհամբերութեամբ: Այս անգամ գնալու ենք Թոփրախ Կալէ՝ տեսնելու Շամիրամի կատարած հրաշապատում շինութիւնները, նշանաւոր Զըմզըմ Մաղարան, Մհերի Դուռը...

Անցորդները մեր վարորդին պատրաստակամ բացատրեցին ճանապարհը: Մի տարիքաւոր անցորդ հարցրեց, թէ ի՞նչ նպատակով ենք գնում այնտեղ: Իմանալով, որ զբօսաշրջիկներ ենք, ասաց.

— Զբօսաշրջիկներին Թոփրախ Կալէ մտնել չի կարելի:

Զուգեցինք հաւատալ: Դիմեցինք առաջին իսկ հանդիպած ոստիկանին: Նա քաղաքավարի բացատրեց.

— Ճանապարհն ահա այսպէս-այսպէս է, բայց ինչո՞ւ գընաք, աւելորդ ժամանակ ու բենզին վատնէք: Թոփրախ Կալէն արգելեալ գօտի է:

Խեղճ Մհեր, քեզ ու քո ձիուն Ագոաւաքարը քի՛չ էր, այս «գօտի»ն էլ վրան աւելացաւ...

... Քայլում, ո՛չ, ներողութի՛ւն, ճեմում ենք Վանի փողոցներում:

Ամբողջ կեանքում մեզանից ամէն մէկը սնուել է Վանի ի՛ր պատկերացումով: Մայրական կաթի հետ Վանը մտել է մեր էութեան մէջ, սնուցել մեր բոլոր բջիջները, դարձել մեր մեծագոյն կարօտն ու հպարտութիւնը, երազանքների երազանքը, իղձերի իղձը: Եւ հիմա լո՛ւռ, անխօս նայում ենք իրար, ու բոլորիս ուղեղը մրճահարում է միեւնոյն հարցը՝ նմա՞ն է մեր տեսածը մեր երեւակայածին:

Ե՛ւ այո, ե՛ւ ոչ...

Եկած լինէինք երկու տասնամեակ առաջ, մեր յիշատակներից անհամեմատ աւելի շատ բան կը գտնէինք: Վերջին տարիներին Վանն սկսել է ու շարունակում է վերակառուցուել:

Նորեկի համար, այն էլ՝ մէկ-երկու օրում, շատ դժուար է գրտնել այս կամ այն հին թաղը, ո՛ւր մնաց՝ փողոցն ու տունը, եթէ նոյնիսկ դրանք, աւելի ճիշդ՝ դրանց հետքերը, մնացել են:

Հանգիստ, անշտապ, տեղացու քայլուածքով չափօգտւած ենք մեծ ու փոքր խանութներով, բանկերով, ռեստորաններով, ամէն տիպի շինութիւններով յագեցած մայթերը: Նոր Վանը կառուցւում է՝ հին Վանի քաղաքաշինական աւանդները գոնէ որոշ դէպքերում պահելով: Փողոցների ու պողոտաների մայթեզրերով ձգւում են բետոնապատ առուակներ, որպիսիք առաջ հոսում էին Երեւանի փողոցներում նոյնպէս: Վանի մայթեզրեայ առուակները վերելից բետոնէ նեղլիկ շերտերով պատած են եւ աչք են շոյում, միաժամանակ օդն էլ մաքրելով: Հնարաւոր չափով խնայւում են այգիներն ու կանաչ տարածութիւնները: Իմ տպաւորութեամբ, տիրապետողը հին քաղաքի ընդհանուր շունչն է, որի պարտադրող ոճի մէջ առանձնապէս ընդգծուած չեն արեւելքն ու եւրոպականը: Քաղաքում հարազատ անկիւններ մնացել են: Սիրտ խոցողը մեր եկեղեցիների անաստուած բացակայութիւնն է:

Այո, փողոցները չափօգտւած ենք տեղացիների անփութութեամբ, այն երջանիկ գիտակցութեամբ, որ երբ յոգնենք, կը գնանք տուն, երբ արթնանանք, դարձեալ այս քաղաքում կը լինենք: Խօսում ենք բարձրաձայն: Տեղ-տեղ կանգնում, տպաւորութիւններ ենք փոխանակում: Կատակներ ենք անում ու ծիծաղում:

— Դուք հասկանո՞ւմ էք, Վանի փողոցներում հնչում է վանեցու ծիծաղը:

Սա ասում է քչախօս, միշտ ինչ-որ մտքի վրայ սեւեռուած Աճեմեան Գրիգորը՝ որդին Գուրգէն Մահարու:

— Մենք Վանը վայելում ենք նաեւ նրանց փոխարէն, ովքեր... — Այստեղ ձայնը դողում է, եւ Սարմէնի դուստր, հոգու խորքում միշտ յուզումնակոծ էլմիրա Սարգսեանը շարունակել չի կարողանում:

— Դուք ձեր տունը գտա՞ք, — Գրիգորին հարցնում է լրագրող Նորա Մելիքեանը:

— Դժբախտաբար, մեր տունը գտնել ես չկարողացայ: Կայ նկարագրութիւնը, կայ Վարդան Աճեմեանի նկարած պատկերը՝ տափակ տանիքով երկու տնակներ՝ մէկը երկու, միւսը մէկ-յարկանի, իրար միացած փայտեայ սանդուղքով: Այդպիսի տներ ես մի քանի տեղ տեսայ, բայց դրանք այն փողոցում չէին...

Գրիգորի չրթունքներն իրար են սեղմւում, աչքերը՝ ԼԵԾ-ւում...

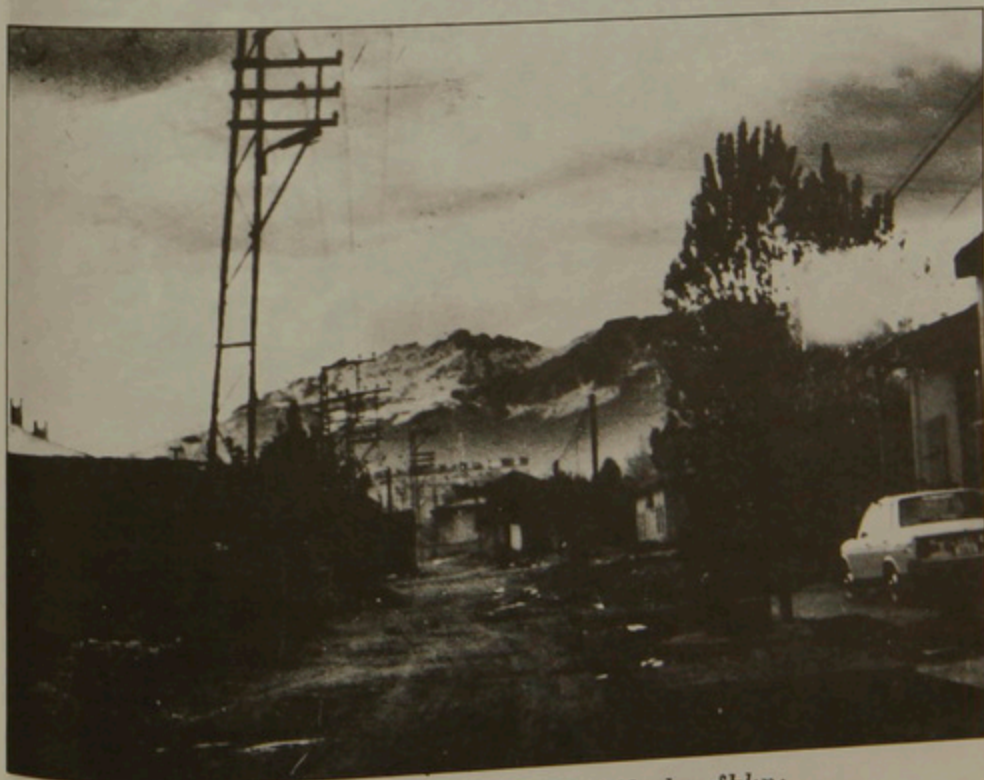

Վան, Չաղլի փողան:
 Չախից աջ՝ Ժորես Մկրտչեան, Վարազդատ Յարութիւնեան,
 Լեւոն Միրիջանեան եւ Քենան:

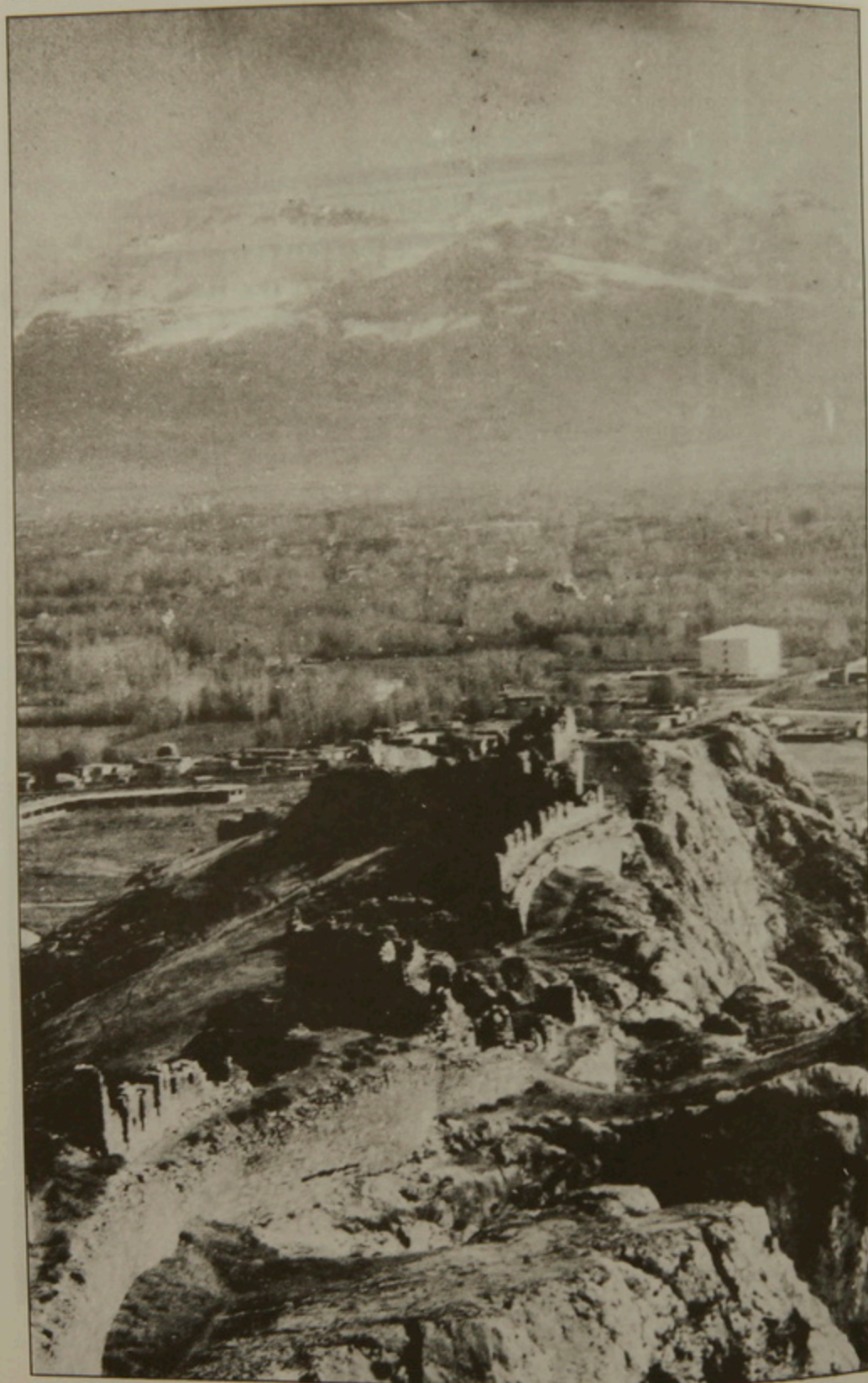
Վանի Քաղաքապետարանի շէնքը:

Լուսանկար Վարազդատ Յարութիւնեանի:

Վան: Այգեստանի փողոցներից մէկը:

Լուսանկար Վարազդատ Յարութիւնեանի:

Վանի Միջնաբերդի կառուարին:

Լուսանկար՝ Վարդգես Բոթորյանցի:

Վան, Կեդրոնական շուկան:
Լուսանկար Վարդուհայ Զարուհյանի:

Հիւրանոցում ինձ անակնկալ էր սպասում: Ժորես Մկրտչեանը, Արծրուն Շահինեանն ու Վարդան Հիւսեանը, սրահում նստած զրուցում են տեղացի երկու անձնաւորութիւնների հետ, որոնք, բանից պարզւում է, խոստանում են մեզ առաջնորդել քաղաքի հին թաղերը: Ես ասում եմ, որ հօրս գերդաստանն ապրել է Կլոր Դարում ու Նախրի Փողանում, մօրս գերդաստանը՝ Նորաշէնայ թաղում, կարող են ինձ այդ տեղերը ցոյց տալ:

— Կը տանենք ցոյց կը տանք:

Կռահելով տարակուսանքս, Շահինեանը յայտնում է.

— Զեր աջ կողմում նստածի տատը հայուհի է եղել:

— Ազգանունն էլ՝ իմ ազգանունից, — աւելացնում է Ժորեսը:

Հոգով տակնուվրայ եղած, ինձ գցում եմ երրորդ յարկ ու թակում Յարութիւնեանի սենեակի դուռը.

— Երկու տեղացիներ են յայտնուել, մէկի տատը հայուհի է եղել, բոլոր հին թաղերի տեղը գիտեն...

Պրոֆեսորն արագ զինւում է իր գծած քարտէզներով, ինձ հետ իջնում սրահ՝ «քննութիւն» ընդունելու:

— Որտե՞ղ է Արարքի մէյդանը, ցոյց տուէ՛ք այս քարտէզի վրայ, — եւ պրոֆեսորը սեղանին է փռում իր ինքնագիր քարտէզը:

— Արարո՛ւց մէյդան, — ուղղում է Մկրտչեան տատի թոռ պարոն Եաշարը՝ քարտէզի վրայ իսկոյն գտնելով: Յետոյ բացատրում է.

— Տատս բոլոր անունները մեզ սովորեցնում էր:

Եաշարն էլ, նրա գործընկեր, պարոն Քենանն էլ գերազանց գիտեն անուններն ու տեղերը հին թաղերի ու վայրերի, որոնց մի մասը դեռ մնում է: Շատ բան գիտեն:

Ուշ գիշեր է արդէն: Մեր հիւրերը վեր են կենում՝ ասելով.

— Դուք գնացէ՛ք քնէ՛ք, մենք առաւօտեան ժամը 6-ին կը գանք ձեր յետեւից:

Աղօթարանը նոր էր դռները բացում, երբ Վարազդատ Յարութիւնեանը, Ժորես Մկրտչեանը, Գրիգոր Աճեմեանը՝ եւ ես Քենանի մեքենայով մտնում ենք Արարք, որտեղ Եաշարն արդէն մեզ է սպասում: Մեր ոգեւորութեանը սահման չկայ: Միայն Յարութիւնեանն սկսում է երկմտել.

— Ես տեսել եմ Արարքի հրապարակի լուսանկարը: Հսկայ հրապարակ է եղել: Սա, որ դուք Արարուց մէյդան էք համարում, շատ փոքր է...

— Սա է Արարուց մէյդանը, — արդէն վիրաւորուած տեսք է ընդունում Եաշարը, — ահա այն էլ իմ տունն է, համեցէ՛ք գնանք մեր տուն: digitised by A.R.A.R.®

— Շնորհակալութիւն, պարոն Եաշար, — թարգմանում է պարոն Ժորեսը, — մեր վայրկեաններն էլ են հաշուած:

— Մարդը պատրաստութիւն է տեսել, — ասում է Քենանը:

— Խնդրում ենք ներողամիտ լինել, խմբին սպասել տալ չենք կարող: Համարէ՛ք, թէ ձեր տանը եղանք: Շատ շնորհակալ ենք հրաւերի համար...

— Էհ, դո՛ւք գիտէք... Գնանք, եկեղեցու տեղը ցոյց տամ:

Արարքի եկեղեցու ՏԵՂԸ... Արդէն ինչ-որ մէկի պարտէզին կցուած մի կանաչ տափարակ...

— Այս քարը եկեղեցուց է մնացել, — Եաշարը ցոյց է տալիս մի մեծ ուղղանկիւն սպիտակ մարմար, հաւանաբար՝ երբեմնի շիրմաքար, տաշած-տաշտշած, վրայի գրերը հանած...

Քիչ յետոյ մենք Չաղլի փողանում ենք: Այն տպաւորութիւնն ունեմ, թէ էջմիածնի գիւղերից մէկում եմ: Միայն թէ, բար-դիներով երիզուած փողոցի ծայրին, Արագածի փոխարէն, մեզ է նայում Վարագայ լեռան ձիւնեղէն զանգուածը:

Վարագդատ Յարութիւնեանն անմիջապէս ճանաչում է իրենց փողոցը.

— Ա՛յ, սա իրօք Չաղլի փողանն է...

Մի քանի հին տներ պահպանուել են. շինարարութեան ալիքը դեռ նրանց չի հասել: Բայց Յարութիւնեանենց տունն այնպէս էլ չի գտնուում:

— Մեր տունն աւելի մեծ էր, — ամենահաւանական թուացող տան առաջ բարձրաձայն մտորում է պրոֆեսորը, — ճիշդ այսպիսի մի դարպաս ունէր՝ ներս գնացող: Բայց մեր տունը ձախ կողմի վրայ երկյարկանի էր, աջ կողմի վրայ մէկյարկանի...

Չիկչիսկում են պրոֆեսորի կրծքին թառած երեք լուսանկարչական ապարատները: Իբրեւ թէ շարունակ նրանցով զբաղուելով, նա աշխատում է մեզանից թաքցնել իր խոնաւացող աչքերը...

Արարքի հրապարակը կտրելով՝ իջնում ենք ցած, դէպի Կլոր Դար: Կլոր Դարում ապրել են հօրս՝ Վարդան Միրիջանեանի քեռիները: Նրանց տան մասին հօրս կենսագրութեան մէջ եղած նկարագրութիւնը բաւականին որոշակի է. «Իմ քեռանց տունը գտնուում էր Կլոր Դարում, գետի միւս ափին. Արարուց եկեղեցիից դէպի ձախ, Կանգոյենց արտից այն կողմ, Դիլանչի քահնէզի մօտ, Ճանիկեան Տէր Մեսրոպ քահանայենց տան դիմաց: Քեռանցս տունն ունէր գեղեցիկ այգի եւ բակ»: Այս տողերը հետո էին եւ ես ակնդէտ հետեւում էի Եաշարի ընթացքին՝ նկարահանելով փոքր-ինչ հեռուից:

Բնականաբար Արարուց եկեղեցին նայել է դէպի հրապարակ: Հետեւապէս, հիմա մենք գտնուում ենք նրանից ձախ: Ուրեմն, ուր որ է, Եաշարը պիտի ցոյց տայ Դիլանչի Քահրէզը (աղբիւրը): Այո՛, ահա Եաշարն ու Ժորես Մկրտչեանը կանգ են առնում մի առուի մօտ: Եաշարը ցոյց է տալիս առուի կամ գետակի (իր ժամանակին գուցէ գետի) եզրին հազիւ երեւացող մի հողաշրջան:

— Ահա՛ ձեր ասած քահրէզի տեղը:

— Իսկ ո՞ւր է Կլոր Դարը, — պրոֆեսորից ընդօրինակած տոնով հարցնում եմ ես:

— Մենք Կլոր Դարում ենք, — պատասխանում է Եաշարը եւ բացատրում, — այս փոքրիկ, Կլոր բլուրից է առաջացել Կլոր Դար անունը:

Քահրէզի մօտի տունը միյարկանի է, գետնից կէս մետր բարձրութեան հիմքով: Մուտքը ներս ընկած է, գտնուում է տան երկու թեւերի կենտրոնում: Երկու թեւերն էլ ունեն գետակին նայող մէկական քառակուսի լուսամուտ՝ մետաղեայ սեւաներկ վանդակաճաղով: Տունն ակնյայտօրէն վերածեւում է եւ թարմ, նորասուաղ տեսք ունի: Այլեւս չես իմանայ, թէ ինչպիսին է եղել նրա բուն տեսքը: Բայց, տուեալ դէպքում, կարեւորն այն է, որ բակից մի հատուած եւ «գեղեցիկ այգի»ն պահպանուած են:

Բոլոր հիմքերն ունեւմ հաւաստիանալու, որ սա է իմ հօր քեռանց տունը: Հիմքերից մէկն էլ այն է, որ տան դէմ-դիմաց, գետակի միւս կողմում, երկու փողոցների հատման կէտում, միյարկանի մի տուն կայ, որն, անկասկած, Ճանիկեան Տէր Մեսրոպ քահանայի տունն է: Այս տունն էլ է վերածեւում: Բայց պատմութիւնն անվերածեւելի է...

— Ո՞ւր է Նախրի Փողանը:

— Մեր դիմաց...

Բլրակի եզրով բարձրանում, մտնում ենք Նախրի Փողան: Այս անունը փողոցը ստացել է այն պատճառով, որ այստեղով էին անցնում կովերը՝ արօտատեղեր դուրս գալու համար:

— Սա հայի տուն է եղել, — փողոցի սկզբում Եաշարը ցոյց է տալիս միյարկանի մի տուն՝ մետաղեայ նեղ դարպասով:

«Սա հայի տուն է եղել» արտայայտութիւնը պէտք է հասկանանք «Սա հայի պահպանուած տուն է» իմաստով:

— Էլ հայի տուն չկա՞յ Նախրի Փողանում:

Եաշարը բացասաբար տարուբերում է գլուխը:

Իմ հօրենական տունը քեռանց տնից բաւականին հեռու է եղել: Բայց ես նրա որոշակի նկարագրութիւնը մօտս չունեմ...

Վանում հայի խօսքն անմիջապէս հասնում է Արարչին: Եւ նա, որ եօթանասունվեց տարի մեր ձայնը չի լսել, այնպէս է տնօրինում էր, որ, մէկ ժամ էլ չանցած, դէպի Դատվան ճանապարհին, մեր ակտորուսն անցնում է Արարքով...

Այս անգամ ես նկատում եմ, որ Արարքի ու Կլոր Դարի հրապարակներից աստղաձեւ սկիզբ են առնում հինգ փողոցներ: Է՛, Փարի՛զ, Փարի՛զ, դու ընդամէնը մէկ Աստղի հրապարակ ունես: Ո՞վ գիտէ՝ Վանում քանի՞ այդպիսի հրապարակներ են եղել... Մի՞թէ իզուր են ասել. «Վա՛ն, Անգլիա՛, Ամերիկա՛, ապա՝ հըմէն աշխարհ»: Ֆրանսիան իսկի չեն էլ յիշել...

Կարծես ի լրումն իմ մտորումների, Ժիրայր Ասլանեանը սկսում է օրուայ առաջին ուրախ էջը.

— Վանեցի վարժապետը մտնում է դասարան: Երեխանե՛ր, ասում է, այսօրուանից մենք անցնելու ենք համաշխարհային պատմութիւն: Այդ առարկայի համար մեզ տրուած է հարիւր ժամ: Այդ հարիւր ժամից ութսունը մենք կը յատկացնենք Վանի պատմութեան: Եթէ չբաւարարեց, մնացած քսան ժամն էլ Վանի պատմութեան կը նուիրենք...

Վանի երրորդ օրուայ արեւը մեզ բարի լոյս է աւետում, երբ մենք ծովափնեայ խճուղով սլանում ենք դէպի հարաւ: Ի՛նչ երանութիւն, այսօր մինչեւ երեկոյ մեր ծովի հետ ենք լինելու: Ծովական օր ո՛չ միայն «Ծովի կարօտ» գրքի հեղինակիս համար:

Տրամադրող է ասֆալտապատ խճուղին: Նրա մէջտեղով, եղեւնիներով զարդարուն հողաշերտի վրայ, ձգւում է ճայի թեւերով վերջացող էլեկտրասիւնների շարքը: Քաղաքի սահմաններից դուրս գալուց յետոյ էլ երկար ժամանակ եղեւնիների շուրջպարն ուղեկցում է մեզ:

Հորիզոնին իր ամբողջ վեհութեամբ միանգամից յայտնւում է Արտոս լեռը: Այս տարուայ առաջին ձիւները հասցրել են նստել գագաթի յաւերժական ձիւներին, մինչդեռ լանջերը կանաչ են, ինչպէս միշտ: Փառահեղ Արտոսը, ինքնըստինքեան հասկանալի է, մեզ ողջունում է Հայկական Տաւրոսի բոլոր լեռների անունից: Աստուած՝ իմ, այս լեռան թիկունքում եւ մեր չորսբոլոր ինչքա՛ն յիշատակներ կան, որոնց այցելելու իրաւունք այս պահին մենք ունենք, բայց... ժամանակ չկայ: Յետոյ, երբ ժամանակ լինի, իրաւունքը չի լինի: Ե՞րբ պիտի մեր ժամանակն ու իրաւունքը համատեղուեն...

Չեմ յիշում, թէ ինչ անուն էր գրուած գիւղի սահմանաւանին: Չեմ էլ ուզում յիշել: Այդ գիւղը մեզ համար Ծլատան էր, երբեմնի գիւղաքաղաք:

Հսկայական նաւահանգստում կատարեալ հանգիստ էր: Մեզ ոչ միայն զարմանք, այլև հպարտութիւն պատճառեց ավին կառանուած վիթխարի շոգենաւը, որ կարող է պատիւ բերել

digitised by A.R.A.R.®

ծովերից ամենամեծերին էլ: Նրանով ոչ միայն ուղեւորներ, այլև գնացքի ծանրաբեռ վագոններ են փոխադրւում վան: Իսկ վանն այստեղից վաթսունհինգ կիլոմետրի վրայ է, ծովի հանդիպակաց՝ արեւելեան ափին, Դատվանի հետ գրաւելով միեւնոյն հորիզոնականը:

Պատահմունք չէ, որ մենք ծովի կարօտ ժողովուրդ ենք: Ունեցածի՝ կարօտն է դա:

... Դատվանի շոգենաւը տեսնելուց յետոյ, Ալիի ճապոնական զբօսանաւակն աւելի անշուք ու նեղլիկ է թւում: Բայց դա մեզ համար աշխարհի ամենափառաւոր նաւն է. չէ՞ որ նա մեզ տանում է Աղթամար: Բարձրահասակ, նիհարաւուն, լուրջ ու հաճոյակատար նաւապետ Ալին չի հակառակում, եւ նաւի վրայ ծածանւում է մի ուրիշ դրօշ՝ «Վասպուրական» Հայրենակցական Միութեան կապոյտ մետաքսէ դրօշը՝ Վասպուրականի Արծուի ոսկեզօծ պատկերով:

Ընդհանուր ոգեւորութեան մէջ բարձրանում է ժորես Մկրտչեանի բոլոնցքուող ձեռքը, եւ կապտակոհակ ջրերի վրայ հընչում է ամենախորհրդանշական բառը՝ «Միացում»:

Աղթամարն է գալիս մեզ ընդառաջ, թէ՞ մենք ենք շտապում հասնել նրան:

Արդէն տարբերակւում են Սուրբ Խաչի քարերի երանգները:

Ալին սիրով համաձայնուեց իմ խնդրանքին՝ նախքան նաւահանգիստ մտնելը կղզու շուրջ պատուոյ պտոյտ կատարել: Ոչ միայն համաձայնեց, այլեւ հարցրեց.

— Կղզու ափերից նաւակն ի՞նչ հեռաւորութեան վրայ պահել:

Կղզին սկսում է դանդաղ պտտուել ժամացոյցի սլաքի հակառակ ուղղութեամբ: Տաճարն անցնում է բարձրաբերձ ժայռերի յետեւ: Հեռուից անհնար էր պատկերացնել, որ կղզու ժայռազանգուածը կարող է այսքան, մի պատկառելի լերան չափ, բարձր լինել: Պղնձակոփ ժայռերը հողմահար են, արեւակէզ, ինչպէս Սեւանայ կղզու ժայռերը, միայն թէ՛ անհամեմատ բարձր ու վիթխարի: Ալիի սուլոցի վրայ, ժայռերի ծերպերից օդ են նետւում հազարաւոր աղաւնիներ՝ կղզու արդար ժառանգորդները:

Չուր չէ, որ Թովմա Արծրունին այս կղզին անուանում է քաղաք: Նոյնիսկ իր ներկայ դրութեամբ, երբ պատմիչի տեսած մեծ պարիսպն ու նաւահանգիստը ջրամոյն են, կղզին դարձեալ աչքի է ընկնում ընդարձակութեամբ, տեղանքի բազմազանութեամբ, պահպանած լինելով քաղաք-ամրոցի համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանները: Ներկայումս կղզին յարմարեցուած

է հովեկներին եւ զքօսաշրջիկներին պէտքերին: Նաւամատոյցի հակառակ ափին իրար կողքի բարձրանում են քարէ աղբիւրներ՝ լողից յետոյ ջրի աղից մաքրուելու համար:

Նաւակը վարում է Ալիի օգնականը, իսկ Ալին ստանձնել է հսկուրսավարի պարտականութիւն:

— Վանայ լճի երկարութիւնն է հարիւր քսանհինգ կիլոմետր, լայնութիւնը՝ մինչեւ վաթսուհինգ կիլոմետր, խորութիւնը՝ մինչեւ վեց հարիւր մետր:

— Վեց հարիւր, — ճշալով զարմանում եւ ուրախանում ենք մենք:

— Ինչո՞ւ զարմացաք, վեց հարիւր մետր:

Ալին ի՞նչ իմանայ, որ Հայկական Հանրապետականում «Համեստօրէն» գրել են 145: Նա մեր զարմանքն ընկալում է իւրովի եւ էքսկուրսավարի պարտականութիւնը վայր դնում:

Պոռթկում է երգը.

Ծիծաղախիտ Վանայ ծովի

Փոքրիկ գիւղից առափնեայ...

— Թարգմանի՛ր, — Դանիէլ Գասպարեանը եւ Ռուբէն Միրոյեանը, մի պահ երգելը թողած, ձայնում են Սիանոսեանին, որն Ալիի հետ զրոյցի մէջ է: Ալին ժպտալով լսում է Թարգմանութիւնը, ապա «ուղղում».

— Լոյսը հանգցրել է աղջկայ հայրը, որովհետեւ տղան աղքատ էր...

Հասնում ենք նաւահանգիստ:

Խումբը բարձրանում է կղզու աստիճաններով: Ես որոշում եմ կղզի ոտք դնել՝ Աղթամարի աւազանում վերամկրտուած: Ուստի, ժամանակ չկորցնելով, հանում ու նետում եմ ծով: Ծովից դուրս եմ գալիս հոգով ու մարմնով վերածնուած, եւս մի բաղձանքի հասած, աշխարհը տեսնելով նորովի... Յետոյ (եւ ցայսօր) ինձ հարցնում են.

— Զուրը շատ սառը չէ՞ր:

Միամիտ հարց. Վանայ ծովը մայրական գիրկ է...

Սուրբ Խաչ տաճար, եօթը սարի յետեւից եկած այս ուխտաւորներդ խենթե՛ր են: Կին թէ տղամարդ՝ բարձրացել, մոմեր են վառում եօթանասունվեց տարի պատարագ չտեսած սուրբ սեղանի՛դ վրայ անգամ... Այս հարիւրաւոր մոմերը եւ պալանպալան ծխացող այս խունկը ընդունիր նաեւ եօթը սարի յետեւում մնացածների անունից: Կենդանացի՛ր, պայծառացի՛ր եւ ների՛ր, որ ընդամէնը 31 ենք:

Հայրի՛կ, Հայրի՛կ, քո հայրեմի՛ք

Վասպուրական մեր աշխարհ...

Վարագդատ Յարութիւնեանն է երգում. Վազգէն Վեհափառը նրան յանձնարարել է Աղթամարի տաճարում այդ երգը երգել, ձայնագրել, բերել իրեն:

Ես էլ իմ հոգու թելադրանքով «Հայր Մեր» եմ ասում բարձրաձայն, թէպետ գիտեմ, որ Տէրունական աղօթքը եկեղեցում բարձր ձայնով ասել արտօնուած է միայն հոգեւորականներին: Բայց ինչքա՞ն սպասենք, որ Աղթամարում հոգեւորական յայտնուի: Ահա ես երգում եմ կոմիտասեան «Տէր Ողորմեա»ն, եւ արդէն վստահ կարելի է յիշատակել, թէ 1991 թուականի Նոյեմբեր 10-ին Աղթամարի Ս. Խաչ տաճարում երեկոյեան ժամերգութիւն եղաւ...

Վերջապէ՛ս, ոչ թէ որեւէ լուսանկարում կամ, թէկուզ, էկրանի վրայ, այլ իրե՛նց տեղում ես տեսնում եմ աշխարհահռչակ բարձրաքանդակները: Ի՞նչ «տեսնել», աչքերով կլանում եմ՝ զմայլուա՛ծ, ապշահա՛ր: Մի՞թէ մարդկային ձեռքն ընդունակ է բնութեան հետ մրցել. այս խաղողի ողկոյզներն, օրինակ, պակաս բնական չեն, քան որեւէ ողկոյզ որեւէ տեղ աշխարհում: Նոյ Նահապետի ժամանակներից սկսած, խաղողն ամենաշատը մի քանի ամսուայ կեանք ունի, մինչդեռ ճարտարապետ, նկարիչ ու քանդակագործ Մանուէլի ժամանակուանից մինչեւ այսօր, ահա ուղիղ 1070 տարի, այս ողկոյզները կա՛ն: Անշուշտ բանը միայն երկարամնացութեամբ չի վերջանում: Մանուէլի խաղողի ողկոյզները թփից քաղուած չեն, նրանք շարունակում են սնուել հողից, ջերմութիւն եւ լոյս առնել հայրենի արեւից, մաքրուել հայրենի անձրեւներով: Շարունակում են քաղցրանալ արուեստի, բարձրագոյն արուեստի քաղցրութեամբ:

Քաղցրիկ ու անուշիկ են Ս. Խաչի բոլոր քարերը: Նրանց թարմութիւնն ու զուարթութիւնը զարմանահրաշ են: Կարծես թէ երէկ է նրանցից հեռացել Մանուէլի հանճարեղ ձեռքը: Այս քարերի վրայ խայտում է մի ամբողջ քաղաքակրթութիւն՝ Հին եւ Նոր Կտակարանների ու Հայոց Պատմութեան դրուագներով, մի ամբողջ բնութիւն՝ բուսական ու կենդանական աշխարհի պատկերներով, մարդու կռիւը զազանների հետ, մարդու աշխատանքն ու յաղթութիւնը, որ խորհրդանշուած են ուրախ հնձանով... Այո՛, ապրող, շնչող ու յարատեւող մի ամբողջ քաղաքակրթութիւն՝ սրտամօտ ու հարազատ շարժուձեւերի մէջ:

Ս. Խաչը մարդու մերձեցումն է կատարելութեանը, տիեզերքի ներդաշնակութեանը:

... Այս ի՞նչ տխրութիւն է ծովանում իմ մէջ: Ահա, տաճարը չըջանցել ու վերադառնում է Դանիէլ Գասպարեանը: Մըտախոհ է, ինքնասոյգ: Տպաւորութիւններ ենք փոխանակում ու

երկուստեք առաւել ամպում. ինչքան էլ ծանր լինի, մօտենում է հրաժեշտի ժամը:

Բոլորս հաւաքւում ենք տաճարի բակում: Այգու քարաշէն պատը դառնում է սեղան: Բացւում են կղզու անունը կրող, մուրազով բերուած տասնեակ շէրեր: Արարատեան խաղողի մեռնով մենք այսօր պիտի քեզ օծենք, Աղթամա՛ր...

Երեւանում վաղուց ստորագրել, կնքել էի Վարազդատ Յարութիւնեանի անդամատոմսը, բայց չէի յանձնում. ուզում էի նրան անակնկալ մատուցել: Եւ ահա, որպէս «Վասպուրական» Հայրենակցական Միութեան նախագահ, ես մեր Միութեան թիւ 1 անդամատոմսը հանդիսաւորաբար յանձնում եմ Վանում ծընւած եւ Վան վերադարձած պրոֆեսորին՝ մեր Միութեան պատւաւոր նախագահին: Թնդում են ծափերը: Բախշինեանն ու Ասլանեանը խօսք են ասում: Ռաֆիկ Յովհաննիսեանը շնորհաւորում է երգով.

Ձա՛յն տուր, ով ծովակ, ինչո՞ւ լոռում ես...

Րաֆֆու բանաստեղծութիւնն Աղթամար է վերադառնում՝ այստեղ ծնուելուց 134 տարի յետոյ, դարձած անմահ ազգային երգ...

Նաւակի վրայից ես կղզու անունը կրող չբացուած մի շիշ նետեցի ծով.

— Սրանով ենք մենք մեր վիշտը մեղմում, դո՛ւ էլ նոյնն արա, Վանա՛յ ծով...

Նաւակը լի էր տխրութեամբ: Բոլոր նայուածքները գամուած էին հեռւում մութի մէջ սուզուող, բաժանման վշտից կուչ եկած հազարամեայ տաճարին: Այն եմ յիշում, որ ես բղաւում էի.

— Ների՛ր մեզ, Աղթամա՛ր, եթէ կարելի է մեզ ներել...

Արցունքները խեղդում էին մեզ: Մենք նմանւում էինք յուղարկաւորութիւնից վերադարձողների:

Հազիւ էինք փի դուրս եկել, երբ թափուեց անձրեւը: Երկընթի սիրտն էլ չդիմացաւ:

... Լուսացաւ Վանի չորրորդ առաւօտը: Լուսացաւ կնոջս՝ Իրեն, ինձ ու աշխարհին ուղղուած այրող հարցով.

— Մենք ի՞նչ խղճով թողեցինք Աղթամարը...

Նախաճաշի սեղանի շուրջ այդ հարցն էին տալիս ամէնքն ամէնքին:

— Ոնց որ մի որբի թողնես մութ անտառում ու գնաս, — Լեւոն Յովնանեանի աչքերն էլ, ձայնն էլ մի տեսակ ուրիշ են: Միշտ հաւասարակշռուած այս մարդն էլ չի հանգստանում:

«Ծաղիկներ, ծաղիկներ» երգի հեղինակ Յասմիկ Մանասերեանը ինչ-որ բան ուզում է ասել, բայց այնպէս էլ յուզումը

յաղթահարել ու արտայայտուել չի կարողանում: Հայաստանի հեռուստատեսութեան խօսնակ Յասմիկ Թումադեանը մնում, մնում եւ քրոջը՝ Լուսիկին, ասում է.

— Մե'ղք էր... Մե'ղք էր, մե'ղք...

Արծրուն Շահինեանը հազիւ կարողանում է հեգել.

— Երկինքն էլ լաց եղաւ...

Ճարտարապետ Վարդան Հիւսեանը մտքով դեռ այնտեղ է՝ կղզու վրայ, չուրջը ծաւալուող խօսակցութիւններին անհաղորդ: Նրան չի հասնում իր կողքը նստած Կարապետ Քանքանեանի ի խորոց սրտի փսփոսանքը.

— Կղզում շատ քիչ մնացինք, շատ քիչ...

Միշտ ժպտերես, բարի, բոլորի հանդէպ հոգատար Յակոբ Սահակեանն այսօր մոայլ է, մտամոլոր.

— Ամբողջ գիշեր աչքիցս չի հեռացել էն վերջին պահը, որ նա մնաց մենակ... Մէն ու մենակ...

Պա'րզ է, թէ խօսքն ում է վերաբերում:

Ես խորհում եմ այն մասին, որ հազար տարի առաջ Վասպուրականի իշխանները յատուկ հրամաններով Աղթամարի Ս. Խաչի պայծառութեան համար նուիրաբերում էին քաղաքներ, գիւղեր, ագարակներ... Թովմա Արծրունին հաւատացած է, թէ Հայոց իշխանների հրամանները վէմի նման հաստատուն են, եւ ով որ ջանայ դրանք խախտել-խափանել, «Աստուծոյ հրամանով չի ժառանգի իր աթոռն ու թագաւորութիւնը»: Մե'նք էլ հաւատանք եւ յուսանք:

Կէսօրին ամբողջ խմբով դարձեալ աւտոբուսի մէջ ենք, այս անգամ՝ իրերով... Հրաժեշտի ձեռքսեղմումներ, եւ Խաչփողանը դառնում է Սղկէ պողոտայ ու մեզ դուրս հանում դէպի Արճէշ-Կարս տանող խճուղին:

Ցտեսութիւն, Վա'ն:

Մեր տխրութիւնը ցրում է նորին յաւերժութիւն Վանայ ծովը: Նա մեր ձախակողմից գալիս է մեզ հետ: Լցուած է լոյսով, իրեն եւ միայն իրեն յատուկ կապոյտ յակինթներով: Բնաւ ուրախ չէ, բայց ուրախ է ձեւանում, որպէսզի մենք հոգով արիանանք:

Լուռ ենք: Ո՛չ պրոֆեսորն է երգում, ո՛չ էլ Նորան, Մարգարիտը կամ Օֆելիա Շուշանեանը: Լուռ կծկւում են կիլոմետրերը: Բոլորս անյազուրդ դիտում ենք ծովը: Դաժան լուսթիւնը ցրելու նպատակով, Սիանոսեանը պատմում է, թէ ինչպէս Միւրոյեանի հետ մի քանի հոգով գնացին Ջանիկ, գտան Ռուբիկի հայրական տունը, տեղացիների հետ զրոյց արին, իսկ այսօր վաղ առաւօտեան Դանիէլ Գասպարեանն է գնացել Թաղ (Շա-

տախ), իր պապենական գիւղը: Յետոյ Ռաֆիկ Յովհաննիսեանն է պատմում, թէ ինչպէս գնաց Մարմետ՝ իր հայրական գիւղը, որտեղ գտնելու բան չէր մնացել... Գնում ենք՝ բռնուած թանկագին յուշերով:

Արճէշի տակ դադար ենք առնում նոյն այն տեղում, որտեղ Նոյեմբերի 7-ի ուշ երեկոյեան առաջին անգամ հանդիպեցինք ծովին: Մի քանի տղամարդիկ թափուեցինք ծովը, որն իրօք ծիծաղախիտ էր: Եւ յանկարծ տեղի ունեցաւ մի բան, որ ոչ ոք նախատեսել չէր կարող: Էլմիրան ծով մտաւ շորերով եւ սկսեց... պարել: Մենք չէինք հասցրել զարմանալ ու հիանալ, երբ շորերով իրեն ջուրը նետեց ակադեմիայի գիտաշխատող Ալլա Սահակեանը: Սկսուեց մի շտեմնուած ու չլսուած շուրջ-պար Վանայ ծովի մէջ, պաղպաղուն, բայց մեր սրտերով ջերմացած ջրերի վրայ...

Ժորես Մկրտչեանն Արճէշից հող վերցրեց՝ փառաբանուած զօրավար Նուէր Սաֆարեանի գերեզմանին շաղ տալու համար:

Այս անգամ ցերեկով անցանք Խորասանն ու Սարիղամիշը: Յետոյ, ինչ-որ կամրջով անցանք, եւ Վարազդատ Յարութիւնեանը ձայն տուեց.

— Նայեցէ՛ք, Բենդիմահու գետն է... Մենք այս ճանապարհով գաղթեցինք...

Սպասո՛ւմ էի այս սարսափելի գետի երեւալուն: Այն օրւանից, ինչ կարդացել եմ Գուրգէն Մահարու «Մանկութիւն եւ պատանեկութիւն»ը, այս գետի անունն ինձ յուշում է ահ ու երկիւղ: Յաճախ եմ վերյիշել. «Մայրը գետ չպրտեց իր երախային եւ թեթեւացած առաջ վազեց: Գնում է մայրը եւ ծիծաղում է. գնում է մայրը եւ նորից է ծիծաղում, գնում է մայրը ու խելագարւում է»:

Ես նայում եմ ինձ համար ամենասարսափելի գետի կողմը: Սովորական մի գետ է, գրո՛ղը տանի...

... Կարսում բացուեց Երկրի եօթերորդ առաւօտը:

Վերջին անգամ ճաշակեցինք շարմաղ ալիւրով թխուած Կարսի հացը: Վերջին անգամ նայեցինք Կարուց բերդին: Եւ, երբ արդէն կայարանի ճանապարհին էինք, Սվետլանա Սահակեանը նկատեց երեք խաչերով զարդանախշուած մի գորգ՝ մօեանը նկատեց երեք խաչերով զարդանախշուած մի գորգ՝ մօեանը տնեւրից մէկի բակում: Սրբոց Առաքելոց եկեղեցու խաչը չկար, որպէսզի մեզ օրհնէր ու ճանապարհէր, դա արեցին գորգի խաչերը...

... Մթնշաղին Կարսը մնում է հեռուում:

Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր, 1991 թ.

Կարս-Վան-Երբուսն

ՅԵՏ ԳՐՈՒԹԵԱՆ

Իմ այս ուղեգրությանս մի մեծ ուղեւորութիւն էր վիճակուած:

1991 թուականի Նոյեմբեր-Դեկտեմբերին ինչ որ գրուեց, մեծ մասամբ գրուեց մոմի լոյսի տակ, սառնամանիքի մէջ, Երեւանեան ներկայիս անձուկ գիշերները: Մէկ ձեռքով մոմակալը բռնած, միւս ձեռքով մեքենագրեցի երեսունվեց էջ (մինչդեռ խմբագրութեան բաժնի վարիչ՝ Բանաչուած բանաստեղծ Սամուէլ Կոսեանը խնդրել էր ընդամենը տասներկու էջ) եւ յանձնեցի «Գրական Թերթ»ին: Թերթի խմբագիրը՝ տաղանդաւոր գրականագէտ Յելիֆա Մելոյեանը անմիջապէս ժամանակ գտաւ կարդալու եւ շարունակաբար տպագրեց Յունուար 17-ի եւ 24-ի թիւերի մէջ: Ես յուզմունքի ու շնորհակալութեան հարիւրաւոր խօսքեր լսեցի: Այդ բոլորը վերագրում եմ Երկրի հանդէպ մեր ժողովրդի սիրոյն ու կարօտին:

1992 թուականի Փետրուարի առաջին օրերից մէկում ես յայտնուեցի Լոս Անճելըսի «Ապրիլ» գրատանը: Իմ վաղեմի բարեկամ Յարութիւն Երէցեանը վերցրեց ուղեգրութիւնս եւ մի քանի օր անց ինձ յանձնեց տպագրի շարուածքը. «Թերեւս մի անգամ կարդաս»... Հանոյքի զգացումիս միացաւ մի այլ

գգացում. վերջին մէկ-երկու տարում Հայաստանում գիրք գրեթէ լոյս չի տեսնում, գրքերի նակատագիրն էլ բարդացաւ: Այնպէս որ առաւել շնորհակալութիւն բեզ, սիրելի Յարութիւն:

Նախֆան այս ուղեգրութիւնս ունենալն ու կարդալը, բազմահարիր լուսանկարներ արդէն առիթ ունեցան տեսնել ուղեգրութեանս միւս տեսակը՝ վիտէո-ժապաւէնը:

Ամերիկա ժամանումիս առաջին իսկ օրը երիտասարդ բարեկամս՝ Հայոց Հնագոյն Պատմագրութիւնը փրկած Մար Աբաս Կատինայի ազգակից Արթուր Գուալեիչը շտապեց յանձն առնել տեսաժապաւէնը եւրոպականից ամերիկեանի փոխելու հոգսը: Այնուհետեւ ազգականներիս՝ Մկրտիչ եւ Թամար Շատախեանների յարկից Անին եւ Վասպուրականը դիտելու եկող ծանօթներն ու բարեկամները անպակաս եղան: Ի դէպ, այս յարկի տակ սրբութիւն է անունը մեծանուն գրող Ակսէլ Բակունցի, որը Թամար Շատախեանի մօրաբոջ ամուսինն էր:

Փետրուարի 24-ին, Կլեմտէյլի Ս. Աստուածածին եկեղեցու սրահում, երեք հարիւրից աւելի վասպուրականցիներ ու հրաւիրեալներ մի քանի ժամ անյազ ու կլանում են նայեցին իմ սինեման, իւրովի մասնակցելով մեր խմբի ուխտագնացութեանը:

Բնաւ չէի սպասում, թէ իմ տեսաժապաւէնը պիտի նայւնք նաեւ... Լաս Վեկասում: Այստեղ, Սեդա Տէր-Կարապետեանի տանը, բազմաթիւ հայրենակիցներ մի ամբողջ երեկոյ դիտեցին պատմական Հայաստանի պատկերները եւ աւելի հայացան:

Տեսաժապաւէնս Անիով, Վարազդանով ու Աղթամարով լցրեց նաեւ հայաշունչ Ֆրեզնոն: Այստեղ, «Ասպարէզ»ի լեփ-լեցուն սրահում, Մարտի 15-ին համակ ոգեւորութեան մթնոլորտ էր: Յաջորդ օրը, հանդիսաւոր իրադրութեան մէջ, Վանի միջնաբերդից իմ ձեռքով բերած մի բուռ հող դրեցի Ֆրեզնոյի Դատարանի հրապարակում վեր խոյացող Սասուն-Գի Դաւթի յուշարձանի պատուանդանի տակ: Այս ձեռով Սա-

սունցի Դաւթին հասաւ Վանի Ագռաւաբարում քանտարկուած նրա որդու՝ Մհերի ողջոյնը: Ոգեղէն կամուրջ գոյացաւ մեր հանճարեղ վիպերգի այս երկու անմահ հերոսների միջեւ...

Անին ու Վասպուրականը շրջում են Արեւմտեան կիսագնդով՝ թունդ հանելով հայահոծ զանգուածների պապակ սրտերը:

Ես, որ 76 տարուայ ընդմիջումից յետոյ առաջի՛ն «Հայր Մեր»ն ասացի եւ առաջի՛ն «Տէր Ողորմեա»ն երգեցի Աղթամարի Տանարում, ուրեմն ի վերուստ պարտաւորութիւն ունեմ մեր պապեանական Երկրի մնացորդացի պատգամախօսը լինել ծագէ ի ծագ...

ԼԵՒՈՆ ՄԻՐԻՋԱՆԵԱՆ

Մարտ, 1992

Լոս Անճելըս, Քալիֆորնիա

Վերջ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՒԼԻԿ ՊԱՏՐԻԱՐԻՆ ՁԳՏՈՒՄՆԵՐԸ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, Նորին Ս. Օծոթին Տ. Տ. Վազգէն Ա. Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի 1992 Հոկտեմբեր 26 թուակիր հեռագիր-նամակը, Վատիկանի Արեւելեան Հռոմէադաւան Եկեղեցեաց Միութեան Նախագահ՝ Գերշ. Կարտինալ Աշիլ Սիլվեսթրինիի.-

Ձերդ Գերազանցութիւն
Կարտինալ Ա. Սիլվեսթրինի
Հռոմ, Վատիկան

Եղբայրական սիրով ստացանք Ձեր շնորհաւորական հեռագիրը և Ձեր բարի մղբանքները ուղղուած մեր Առաքելական Մայր եկեղեցիին և մեր համեստ անձին:

Ցաւօք սրտի Ձեր հեռագիրը զուգադիպեց մի փաստաթուղթի, որ վերջերս մեր ձեռքը հասաւ, որ կոչուում է „վերադարձ Հայաստան“ enciclique 7 Յունիս 1992 թուակիր Յովհանէս Պետրոս կաթոլիկ հայոց Պատրիարքի ստորագրութիւնը կրող՝ հրապարակուած Պէյրութ, որով յայտարարուում է ի լուր աշխարհի թէ Հայ Առաքելական եկեղեցին վաւերական ֆրիստոնեական եկեղեցի է, այլ մի տեսակ *hérétique* եկեղեցի *calcedoni*-ի ժողովի հետևանքով:

Մենք այս արարքը գտնում ենք բոլորովին հակա էկումենիկ դիրքաւորում և ամբողջապէս թշնամական մեր Սուրբ եկեղեցու նկատմամբ:

Այս անսպասելի հրատարակութեան հետևանքով, հայ կաթոլիկ եկեղեցու ներկայութիւնը Հայաստանում մենք գտնում ենք անցանկալի և մերժելի:

Այսօր Մայր Աթոռում տեղի ունեցած եպիսկոպոսական ժողովին մեր նախագահութեամբ, որին մասնակցեցին Հայաստանի և արտասահմանից 18 եպիսկոպոսներ ի գլուխ ունենալով Երուսաղէմի հայոց Պատրիարք Թորգոմ արքեպիսկոպոս և Կ. Պոլսոյ Պատրիարքութեան ներկայացուցիչ Մեսրոպ արքեպիսկոպոս, իրենց վրդովմունքը յայտնեցին Յովհաննէս Պետրոս հայ եպիսկոպոս, իրենց վրդովմունքը յայտնեցին Յովհաննէս Պետրոս հայ կաթոլիկ Պատրիարքի վերոյիշեալ գրութեան նկատմամբ և որոշեցին անհրաժեշտ միջոցառումներով պաշտպանել Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հեղինակութիւնը և արժանապատուութիւնը հայ հաւատացեալ ժողովուրդի ի Հայաստան և ի սփիւռս աշխարհի:

Եղբայրական սիրով ի Քրիստոս՝

Վազգէն Ա.
Կթողիկոս Սրբազնագոյն
ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԲԱՐՁՐԱՍՏԻՃԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐ
ԿՍԱՑՑԵԼԵՆ ՎԱՏԻԿԱՆ

Երկուշաբթի եւ Երեքշաբթի, 26 եւ 27 Հոկտեմբեր 1992ին Վատիկանի մէջ հանդիպում մը կայացաւ Հայց. Եկեղեցւոյ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Վաչէ Արքեպիսկոպոս Յովսէփեանի, Հայց. Եկեղեցւոյ Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ՝ Տ. Խաժակ Արքեպիսկոպոս Պարսամեանի, Գերշ. Տ. Մեսրոպ Եպիսկոպոս Մուքաֆեանի՝ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութեան Կրօնական Ժողովի Ատենապետ եւ Պատրիարքական Փոխանորդ Միջեկեղեցական Յարաբերութեանց, Գանատայի Հայց. Եկեղեցւոյ Թեմի Առաջնորդ՝ Գերշ. Տ. Յովնան Եպիսկոպոս Տէրտէրեանի եւ Սրբազան Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապի հետ՝ Երկուշաբթի, Հոկտեմբեր 2-ին: Երեքշաբթի, Հոկտեմբեր 27ին, 1992 կէսօրէ ետք ժամը 4ին Կարտինալներ Քասիտի եւ Սիլվեսթրինիի միջեւ՝ Կիլիկիոյ Հայ Կաթոլիկ Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Յովհաննէս Պետրոս ԺԼԻ 7 Յունիս 1992 թուի «Վերադարձ Հայաստան» Շրջաբերական Թուղթին կապակցութեամբ: Հանդիպման նպատակն էր Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Ս. Եկեղեցւոյ սպասաւորներու եւ ընդհանրապէս Հայ Ժողովուրդի լուրջ մտահոգութիւնները յայտնել Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Պետին:

26 Հոկտեմբեր 1992 Երկուշաբթի միջօրէին, Հայ Բարձրաստիճան Եկեղեցականները ընդունուեցան Հռոմի Աթոռի Յովհաննէս Պօղոս Բ. Սրբազան Պապին կողմէ: Սիրալիր տեսութիւնը տեսեց շուրջ մէկ ժամ, որուն ներկայ էին նաեւ Վատիկանի Քրիստոնէից Միութեան Քահանայապետական Խորհուրդի Աւագ Քարտուղար՝ Գերշ. Տ. Փիէր Եպիսկոպոս

Տիւփրիէ:

Հայ բարձրաստիճան հոգեւորականները Նորին Սրբութեան փոխանցեցին Ամենայն Հայոց Ծայրագոյն Պատրիարք եւ Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառ Հայրապետի եղբայրական ողջոյնները: Սրբազան Պապը շնորհակալութիւն յայտնեց եւ իր համակրութիւնը արտայայտեց Նորին Վեհափառութեան «հիւանալի» Անձին նկատմամբ եւ խնդրեց իր փոխադարձ ողջոյնները հաղորդել Իրեն:

Հայ Կաթոլիկ Պատրիարքի վերոյիշեալ շրջաբերականին առնչութեամբ Սրբազան Պապը իր արտայայտութիւններուն մէջ հաւաստիք տուաւ Հայ Հոգեւորականներուն, որ Հռոմի Աթոռի մերձեցումը, Քրիստոնէական Համամիութեան կան շարժման գծով, ո՛րեւէ փոփոխութիւն չէ կրած հակառակ վերջին ժամանակներու դժուարութեանց, եւ մաղթեց, որ Սրբազաններուն Վատիկան կեցութիւնը ըլլայ արդիւնաբեր եւ հարթ ստեղծուած սխալ հասկացողութիւնները:

27 Հոկտեմբեր 1992 Երեքշաբթի կէսօրէ ետք ժամը 4ին հանդիպում մը կայացաւ Հայ Բարձրաստիճան Եկեղեցականներու եւ Վատիկանի Քրիստոնէից Միութեան Քահանայապետական Խորհուրդի Նախագահ՝ Գերշ. Կարտինալ Էտուըրտ Քասիտիի, իր ֆարտուղար Հայր Պէրնար Տիւպաֆի, Վատիկանի Արեւելեան Հռոմէական Եկեղեցեաց Միութեան Նախագահ՝ Գերշ. Կարտինալ Աշիլ Սիլվեսթրինիի եւ իր ֆարտուղար՝ Հայր Քլաուտիօ Կուներօօփիի միջեւ:

Հանդիպումը քացուեցաւ Ամերիկայի

Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ՝ Գեորգ. Տ. վաչէ Սրբազան Արքեպիսկոպոսի ներածականով: Ապա Գանատայի Առաջնորդ՝ Գեորգ. Տ. Յովնան Սրբազան եպիսկոպոս համգամանօրէն ներկայացուց պատուիրականութեան պաշտօնագիրը, որու ամբողջական պատճենը կը տրուի ստորեւ.

Գերաշնորհ Հայրեր,

Մենք ստորագրեալներս, ներկայացուցիչները Ս. Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքական Աթոռներուն եւ Առաջնորդները Ամերիկայի Արեւելեան եւ Արեւմտեան եւ Գանատայի Թեմերուն, կ'ողջունենք Ձեզ մեր Տիրոջ Յիսուս Բրիստոսի անունով: Մեր այս այցելութիւնը Ս. Պետրոսի հիմնած Հռոմի Ս. Աթոռին, գոր կը յարգենք իբրեւ սրբատեղի, Բրիստոսի հանդէպ մեր ունեցած հասարակաց սիրոյն արտայայտութիւնն է: Նոյն սէրն է, որ հին ժամանակներէ ի վեր բազում հայ ուխտատուներ առաջնորդած է դէպի Հռոմ, եւ նոյնպէս Արեւմտեան շատ մը Բրիստոնեաներ՝ դէպի Նոյեան Տապանի երկիրը եւ Ս. Էջմիածին, որ հաստատուած է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կողմէ՝ իբրեւ հոգեւոր կեդրոնը Հայ Ազգին:

Մեր ժամանակներու համաժողովրդական ոգին աւելի եւս ամրապնդեց եղբայրական այն կապը, որ արդէն իսկ գոյութիւն ունէր Կաթողիկէ եկեղեցականներուն եւ մեր միջեւ: Այս ուղղութեամբ լաւագոյն օրինակը կարելի է նկատել, նախքան Վատիկանի Բ. Ժողովը, Նիկոսիոյիոյ եւ ապա Պուլկարիոյ ձերբանազարդ Առաջնորդին՝ Երջանկայիշատակ Ստեփանոս Արքեպիսկոպոս Յովակիմեանի բարեկամութիւնը երիտասարդ Կաթողիկէ հոգեւորականի մը հետ, որ յետոյ եղաւ Երջանկայիշատակ Յովակիմեան Ի.Պ. Պապը: Վատիկանի Բի ոգին խորապէս ազդեց մեր եկեղեցականներուն վրայ: Այդ ժողովին ներկայ գտնուող մեր դէտերը, իրենց տեղեկագիրները հրատարակեցին Հայ մամուլին մէջ եւ ամբողջ Հայ եկեղեցականութիւնը մեծապէս ազդուեցաւ տեսնելով, թէ ինչպէս Կաթողիկէ եկեղեցին երիտասարդացուց ինքզինք՝ քայլ պահելու համար արդի աշխարհի հարցերուն հետ, իբր օրինակ ծառայելով մեզի նման աւելի փոքր եկեղեցիներուն: Մասնաւորաբար վերջին երեւմտեանական Հռոմէական Կաթողիկէ եկեղեցոյ եւ Հայոց Առաքելական Ուղղափառ Ս. եկեղեցոյ միջեւ յարաբերութիւնները աւելի եւս սերտացան, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ծայրագոյն Պատրիարքը եւ Կաթողիկոսը Ամենայն Հայոց, Հռոմ այցելելով եւ հանդիպում ունեցաւ Պողոս Զ. Պապին հետ, եւ Սրբազան Պապը այցելեց Կոստանդնուպոլսոյ Հայոց Պատրիարքութիւնը: Աւելի վերջ, Յովակիմեան Պողոս Բ. Պապը եւս այցելեց Ս. Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութիւնները:

Մենք, Հայոց Առաքելական Ս. եկեղեցոյ

Առաջնորդներս եւ հոգեւորականներս, հետեւելով մեր նախորդ առաջնորդներու Բրիստոնեական օրինակին, սկսանք սերտ կապեր հաստատել Կաթողիկէ հոգեւորականներուն հետ: Այս ամէնքը ծառայեցին Աստուծոյ փառքին եւ եղան ուղիղ քայլեր, ձգտող դէպի Բրիստոսի եկեղեցիի միութեան: Մենք երբեք պիտի չմոռնանք երկրաշարժէն աղիտահար Հայաստանին օգնելու համար Հռովմի Ս. Աթոռին, Կաթողիկէ եկեղեցոյ նուիրապետութեան եւ բազմաթիւ հոգեւորականներու կատարած մարդասիրական գործունէութիւններն ու թափած ջանքերը:

Հազիւ տարի մը եղաւ, որ Հայաստան դարձեալ ինքզինք հոչակեց որպէս անկախ երկիր: Եօթանասուն տարի Հայ ժողովուրդը եւ մանաւանդ եկեղեցին տառապեցան անաստուած վարչաձեւի մը լուծին ներքեւ: Այդ միջոցին, համայնավարութեան փոթորկոտ ծովուն մէջ եկեղեցին դժուարաւ կրցաւ իր գոյութիւնը պահպանել: Բայց անմիջապէս որ Հայաստան իր անկախութիւնը հռչակեց, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. իր նախորդներու համամիութեանական ոգիով օժտուած, Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան հրաւեր ուղղեց, որ Հայաստանի մէջ ապրող Կաթողիկէ Հայերու հոգեւոր պետերուն գոհացում տալու համար հոգեւորականներ ուղարկուին: Ան նոյնպէս ողջունեց Հայոց Ներսէս Տէր Ներսէսեանի Արեւելեան Երդպայի եւ Հայաստանի Պապական Փոխանորդ նշանակումը:

Նորին Վեհափառութիւնը, մեծապէս յուսախաբուեցաւ ի տես Կիլիկիոյ Հայ Կաթողիկէներու Ամենապատիւ Յովակիմեան Պետրոս ԺԸ. Պատրիարքի Շրջաբերական Թուղթին, որ շարք մը ընդվզեցուցիչ արտայայտութիւններ եւ հաստատումներ կը պարունակէ: 1992 Սեպտեմբրի վերջաւորութեան, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Աի նախագահութեամբ գումարուած եպիսկոպոսաց Ժողովի ընթացքին ընարկուեցաւ տոյն Շրջաբերական Թուղթը, որուն կարգ մը կէտերը անընդունելի գտնուեցան: Ստորեւ այդ կէտերէն ոմանք զորս կը ներկայացնենք, մեր փոխադարձ խորհրդակցութեան կարեւոր նիւթեր կը նկատենք.

1) Շրջաբերականին համաձայն Հայ Կաթողիկէ եպիսկոպոսները Հոկտեմբեր 19ին, 1991 Լիբանանի մէջ ժողով գումարելով իրենց ուշադրութիւնը եկեղոնացուցին Հայաստանի Առաքելութեան վերածաղկման նիւթին շուրջ: Ինչ է այս առաքելութեան նպատակը եւ որո՞նց համար է ան: Երբ Հայ Կաթողիկէներու հոգեւոր կարիքները արդէն իսկ մատակարարուած են, ինչ է պատճառը այս առաքելութեան, որ նկարագրուած է որպէս «անծայրածիր դաշտ»:

2) Շրջաբերականը պատմական հաստատումներ կ'ընէ Հայ Կաթողիկէներու ծագման մասին, որոնք գորկ են իրականութեան համապատասխանող հիմքեր: Ան կը յայտարարէ, թէ Զաղկեդոնական վիճաբանութիւնները բաժնած են Հայոց եկեղեցին՝ եւ թէ՛ Հայ Զաղկեդոնականները՝ ըստ իրեն՝

Հայ Կաթոլիկները, հալածված եւ փոքրամասնութեան մը վերածուած են: Մենք այն տպատրուրութեան տակ էինք, որ Բաղկեդոնական այս բանավէճը իր պատմական տեղը գտած էր: Միջին դարերու ընթացքին Հռոմի Եկեղեցին, Պապերն ու աստուածաբանները երբեք հարց չեն ըրած Հայց. Եկեղեցոյ Ուղղափառութիւնը, քաջ գիտնալով, որ Հայերը նախընտրեցին Կիւրեղ Աղեքսանդրացիի բանաձեւը: Ներկայ շրջանի մասնագէտները կրկնակիօրէն ցոյց տուին, թէ «Բաղկեդոնական Վէճերը» դրդուած էին Բիւզանդական արքունիքին կողմէ, Հայոց վրայ իշխելու համար: Հայ Կաթոլիկները յուսահատօրէն փորձած են պատմական ինքնութիւն մը որոնել իրենք իրենց, բան մը որ ազնիւ գաղափար է, բայց պատճառ չկայ որ սեփականացնեն ինքնութիւն մը, որ կը պատկանի Հայաստանի տարբեր միջավայրերու մէջ ապրող Բաղկեդոնական տարբերուն: Արեւմտեան մտաւորականներու պատմական ուսումնասիրութեանց համաձայն, յայտնի է, թէ Հայ Եկեղեցին զանազան ժամանակաշրջաններու մէջ, Բիւզանդական արքունիքին կողմէ պարտադրուած է ենթարկուիլ Կայսրութեան կրօնական քաղաքականութեան, մինչ «Բաղկեդոնական» Հայեր մեծամասնութեամբ առնչուած են Բիւզանդական հաստատութեան հետ:

Այս կարգի ժամանակավրէպ կէս ճշմարտութիւններ յարուցանելով Շրջաբերական Թուղթը հասկցնել կ'ուզէ թէ Հայերը կրօնապէս բաժնուած ժողովուրդ են, եւ թէ Առաքելական-Ուղղափառ Հայերը հալածած են Հայ Կաթոլիկները հինգերորդ դարու կէսէն սկսեալ: Մենք չենք խորհիր, որ ողջմիտ պատգամ մը ըլլայ ասիկա ուղղուած Հայաստանի Կաթոլիկներուն, մանաւանդ այնպիսի շրջանի մը մէջ, երբ հասերաշխութիւնը կենսական անհրաժեշտութիւն մըն է Բրիտանոնեայ նոր հանրապետութեան համար: 1930էն ի վեր, Հայ Եկեղեցոյ եւ Հայ Կաթոլիկ Եկեղեցոյ միջեւ գոյակեցութեան ձեւ մը (Մօդուս Վիճակի) գոյութիւն ունեցած է: Ամէն պատճառ կայ այդ գոյակեցակցութեան պահպանելու եւ զօրացնելու: Բայց ատիկա կարելի չէ իրականացնել ենթադրեալ ինքնութիւններու հիման վրայ բանավէճեր յարուցանելով:

3) Հայ Կաթոլիկ Եպիսկոպոսաց ժողովը որոշած է Կիլիկիոյ Հայ Կաթոլիկ Պատրիարքութեան իրաւասութիւնը ընդարձակել Հայաստանի եւ Վրաստանի Հայ Կաթոլիկներուն վրայ: Սկիզբէն ի վեր Կիլիկեան Հայ Կաթոլիկ Պատրիարքութիւնը երբեք այնպիսի իրաւասութիւն մը չէ ունեցած Հայաստան բնակող Կաթոլիկներուն վրայ: Այս գոյակեցակցութեան մէջ որեւէ փոփոխութեան փորձ, այն օրերուն երբ Հայաստան նոր յայտարարած է իր անկախութիւնը, կրնայ մեկնարանուիլ իբրեւ ոտնձգութիւն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի իրաւասութեան սահմաններէն եւ հօտէն ներս: Հայաստանի առաքելութիւնը որպէս «անսահման դաշտ» եւ «անծայրածիր կոյս դաշտ»

բառերով որակուեմ, որոնց կը հանդիպինք Շրջաբերական Թուղթին մէջ երբեք անգամ, կը հաւաստիացնեն այս մեկնաբանութիւնը:

4) Կաթոլիկ Եպիսկոպոսներու Միտողը նաեւ որոշած է զանազան ծովեր, ու թեմական ընծայարաններ հաստատել ու շատ մը հոգեւորականներ դրկել: Այս որոշումները պարզապէս կը զարմացնեն մեզ, երբ քաջ գիտենք բոլոր այդ առաքելութեանց նպատակը: Հայաստանի ամբողջ բնակչութիւնը՝ ներառեալ անաստուածները, հեթանոսները, բողոքականները եւ աղաղակաւորները, երբեք չեն միլիոն է, որուն մէջ Հայ Կաթոլիկները յարաբերաբար շատ պզտիկ փոքրամասնութիւն մը կը կազմեն: Ըստ Շրջաբերական Թուղթին, 1965ին 160,000 Կաթոլիկ Հայեր կ'ապրէին Վրաստանի, Հայաստանի եւ Արմինի մէջ, ինչ որ անվաւեր է: Չենք կրնար հասկնալ, թէ Հայ Կաթոլիկներ Պրեծնելի շրջանին ինչպէս յաջողած են մարդահամար կատարել ոչ միայն Հայաստանի, այլ նաեւ երկու այլ սովետ հանրապետութիւններու մէջ: Նոյնիսկ եթէ յիշուած թիւը ստոյգ նկատենք, քանի՞ ընծայարանի, ծովի եւ եկեղեցականի պէտք կրնայ ունենալ այդպիսի համայնք մը:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մէջ գումարուած վերոյիշեալ Եպիսկոպոսաց ժողովի որոշումներուն համաձայն, կը խորհինք թէ Հռոմի Ս. Աթոռի Հայաստանի մէջ Հայ Կաթոլիկ Փոխանորդութիւն հաստատելու եւ իբր Փոխանորդ՝ Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ մը նշանակելու սկզբնական որոշումը՝ տեղին է: Թէեւ «Սեբաստիոյ Արքեպիսկոպոս» տիտղոսը Հայ Հոգեւորականներու միջեւ որոշ հակազդեցութիւն յառաջացուցած է, քանի որ Վ. Պօլսոյ Հայոց Պատրիարքութեան իրաւասութեան տակ, Սեբաստիոյ մէջ տակաւին կը գտնուի փոքր Հայ Առաքելական Ուղղափառ համայնք մը: Մենք նոյնպէս կը մտածենք թէ նշանակուած Հայ Կաթոլիկ Փոխանորդին Եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան եւ օծման, անկի յարմար է որ այլ բարձրաստիճան եկեղեցական մը նախագահէ փոխանակ Նորին Ամենապատուութիւն Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ. Պատրիարքին, որպէս զի սխալ մեկնաբանութեանց տեղի չորոյի:

Մենք Չեր Սրբազնութեանց դիմելու յանդուգն քայլը առինք ի սեր Բրիտանոնի եւ շարունակելու համար Հռոմի Կաթոլիկ Եկեղեցոյ եւ Հայց. Առաքելական Ուղղափառ Ե. Եկեղեցոյ միջեւ երկխոսութիւնը: Մենք գիտենք թէ Դուք եւ մենք նոյն նպատակը կը հետապնդենք, եւ կը զգանք թէ պէտք է աշխատինք երկուստ լաւագոյն միջոցները որոնելու մեր հասարակաց նպատակին հասնելու համար:

Թող մեր Տերը Յիսուս Բրիտանոն առաջնորդէ մեր խորհրդակցութիւններուն մէջ եւ սուրբ Հոգին մեզ շնորհէ իմաստութիւն՝ ուղի ճանապարհ գտնելու: Չերդ աղօթարար՝

Վաչէ Արքեպիսկոպոս Յովսէփեան
Խաժակ Արքեպիսկոպոս Պարսամեան
Մեսրոպ Եպիսկոպոս Մուրաֆեան
Յովհան Եպիսկոպոս Տրտրեան

Գերշ. Կարտինալ Էտուերտ Քասիտի վատիկանի պատուիրակութեան անունով նախ ընդունեց, որ նոր կացութիւն մը կը տիրէ նախկին Խորհրդային Միութիւնը բաղկացնող երկիրներէն ներս, ուր ժողովրդավարական, մարդկային իրաւունքներու՝ մասնաւոր խղճի ազատութեան գաղափարականները տեղաւորուիլ սկսած են. ըստ այնմ Կաթոլիկ եկեղեցին բնականաբար ամէն իրաւունք ունի Հայաստանի եւ Հասարակապետութեան Անկախ Հանրապետութիւններու բոլոր երկիրներուն մէջ գոյութիւն ունենալու: Այս կացութիւնը սակայն, պարզեց Գերշ. Կարտինալը, բնաւ չի փոխեր արեւելեան բոլոր եկեղեցիներու նկատմամբ Հռոմի Աթոռին համամիութենական վերաբերմունքը, որ կը կառավարուի երկու փաստաթուղթերով.

ա) Յովհաննէս-Պողոս Բ. Սրբազան Պապի 31 Մայիս 1991 թուի նամակը՝ յղած Եւրոպայի Եպիսկոպոսներուն ի մասին Կաթոլիկներու եւ Ուղղափառներու Յարաբերութեանց՝ Կեդրոնական եւ Արեւելեան Եւրոպայի նորաստեղծ Պաշտաններուն մէջ. եւ
բ) 1992ի Յունիսին Վատիկանի կողմէ հրապարակուած փաստաթուղթը. «Աւետարանչութիւն եւ Համամիութենականութիւն Նախկին Խորհրդային Միութեան մէջ - Ընդհանուր Սկզբունքներ եւ Գործնական միջոցներ Համադրելու Աւետարանչական Աշխատանքները եւ Համամիութենական Յանձնառութիւնը Ռուսիոյ եւ Հասարակապետութեան Անկախ Հանրապետութիւններու եւ Միւս Երկիրներու Կաթոլիկ Եկեղեցիներուն համար»:

Գերշ. Կարտինալ Քասիտի յայտնեց նաեւ, որ Հայ Կաթոլիկ Պատրիարքի Շրջաբերական Թուղթը հրատարակելէ առաջ, հեղինակը չէ ապահոված Հռոմի Աթոռին համաձայնութիւնը: Ապա ան շարունակեց ըսելով, թէ Հայ Կաթոլիկ Պատրիարքը հոգեւոր որոշ իշխանութիւն մը ունի Հայաստանի Հայ Կաթոլիկներուն վրայ, եւ թէ սոյն հարցը Նոյեմբերի Հայ Կաթոլիկ Եպիսկոպոսաց Ժողովի օրակարգին մէջ է, որմէ յետոյ կարելի պիտի ըլլայ յստակ գաղափար մը կազմել այս մասին:

Եղբայրական սոյն հանդիպումը Սուրբ Աւետարանի ընթերցմամբ եւ աղօթքով վերջ գտաւ: Ապա Գերշ. Կարտինալ Սիլվեսթրինիի կողմէ ընդունելութիւն մը սարքուեցաւ ի պատիւ Հայց. եկեղեցւոյ բարձրաստիճան հոգեւորականներուն:

Նոյն գիշեր հրապարակուեցաւ համատեղ հաղորդագրութիւն մը այս կարեւոր հանդիպման մասին:

ԴԻԻԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ
Armenian Church of North
America Western Diocese

Հալիվուտ, Նոյ. 4, 1992

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

PATRIARCHE SUPREME
CATHOLICOS DE TOUS LES ARMÉNIENS

N° 629

Ս. էջմիածին ... 2 Նոյեմբեր 1992

ՆՈՐԻՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ
Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Սիրեցեալ Ամենապատիւ եղբայր,

Խոռվայոյց սրտով պարտք կը զգանք Ձեզ տեղեակ պահել, որ ուրբաթ օր Նոյեմբերի 30-ին երեկոյեան, Մեզի համար անակնկալ կերպով, Երևանի հեռուստացոյցէն ձայնասփռուեցաւ հաղորդագրութիւն մը, որով մանրամասնօրէն հաղորդուեցաւ թէ Երուսաղէմի և Կ. Պոլսոյ հայոց Պատրիարքութեանց ներկայացուցիչներ և Միացեալ Նահանգաց ու Գանատայի հայոց թեմակալ առաջնորդներ այցելած են Վատիկան և կարդինալներ Սիլվեստրինիին ու Գասիտինոս ներկայացուցած են յուշագիր մը սիրոյ ողջոյններով, և տէսակցած են յիշեալ կարդինալներու հետ, որմէ յետոյ Սրբազան Պապը ընդունած է զանոնք և իր բարի մաղթանքներն ու ողջոյններն է յղած Հայ Եկեղեցիին ու ժողովուրդին:

Հաղորդագրութեան մէջ ոչ մէկ խօսք այն մասին, որ դուք ձեր յուշագրով և ձեր կենդանի խօսքով ուզած էք հերքել հայ կաթոլիկ պատրիարքի 7 Յունիս 1992 թուակիր՝ „Վերադարձ Հայաստան“ կոնդակի անուղիղ և մեր Եկեղեցիի համար ծանրօրէն վիրաւորական պարբերութիւնները, ոչ մէկ խօսք այն մասին, որ դուք փորձած էք պաշտպանել այդ անուղիղ կոնդակի առթիւ, Մայր Աթոռիս և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի որդեգրած կեցուածքը Ձեզի ծանօթ՝ Մեր 30 Օգոստոս 1992 թուակիր յայտարարութեամբ և Մեր 26 Սեպտեմբեր թուակիր հեռագրաւ ուղղեալ կարդինալ Սիլվեստրինիին:

Այս խորամանկ հաղորդումով Վատիկան Ձեր այցելութիւնը օգտագործած է՝ յաչս Հայաստանի ժողովուրդին շրջիւ Մեր հրապարակած արդար դժգոհութիւնները, փորձելով ցոյց տալ որ ամէն ինչ կարգաւորուած է եկումբների ոգով և ամէն ինչ բնականօրէն է մեր երկու Եկեղեցիներու միջև:

Պարզ նկատելի է միտումը՝ հակադրելու Ձեր այցը Վատիկան, Մայր Աթոռիս պաշտօնական կեցուածքին:

Հաղորդումը կատարուած է Հռոմէն, Ռուսաստանի հեռագրային գործակալութեան միջոցաւ:

Որով նոր յուսախաբուութեամբ լսեցինք այս նենգամիտ հաղորդումը:

Հայ կաթողիկ պատրիարքի 7 Յունիսին հրապարակած կոնդակով Հայ Առաքելական մեր Մայր եկեղեցին պաշտօնապէս հռչակած է անվաւեր ու հերետիկոս եկեղեցի և իր տիտղոսի վրայ աւելցուած է „Կաթողիկոս Հայոց Ուղղափառաց” տիտղոսը, որդեգրելով նաև տիտղոսը „Սեբաստիոյ Աթոռի” գահակալի: Ահաւոր փորձ մըն է այս, արմատէն կացինահարելու մեր Մայր եկեղեցին:

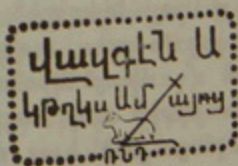
Մինչև որ Յովհաննէս-Պետրոս հայ կաթողիկ պատրիարքը յետս չկոչէ այս երեք անուղիղ յայտարարութիւնները, Մենք բոլորս որևէ յարաբերութեան կամ գործակցութեան մէջ չենք կրնար գտնուիլ հայ կաթողիկներու հետ:

Այս է Մեր վնասական արդար կեցուածքը, և վստահ ենք թէ լիովին կը բաժնէք Մեր լուրջ մտահոգութիւնները և վրդովումը:

Կրօնական կեանքի մակարդակի վրայ, Հայաստանի մէջ ստեղծուած շփոթ կացութեանց առջև կանգնած, անհրաժեշտ կը գտնենք, որ մեր Սուրբ եկեղեցին, իր նուիրապետական բոլոր Աթոռներով և թեմակալ առաջնորդներով, միասնական ճակատ կազմէ, պաշտպանելու համար ազգային ուղղափառ մեր եկեղեցին, անոր պատմական ժառանգութիւնը և անոր մեր օրերու առաքելութիւնը, որ գերագոյն գրաւականն է և ուժը համայն մեր ազգի՝ հոգևոր, մշակութային և ազգային միասնութեան, ի Հայաստան և ի սփիւռս աշխարհի:

„Ձի մի յայսմ հետէ իցեմք տղայք խռովեալք և տատանեալք յամենայն հողմոց վարդապետութեան, խաբէութեամբ մարդկան, խորամանկութեամբ ի խաբէութիւն մոլորութեան: Այլ ճշմարտեալք սիրով՝ անեցնացուք ի նա զամենայն, որ է գլուխ Քրիստոս” (Եփես.Դ. 14-15). ամէն:

Եղբայրական սիրով ի Քրիստոս՝

Handwritten signature of Vazgen A. Katoghikos

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Սիրելի Հայերդի.

Կը մօտեմայ հայ ժողովուրդի մեծ դարադարձը՝ Հայաստանի բրիտանական տարածքի 1700ամեակը, զոր ազգավիմ պիտի տօնենք 2001 թուականին, Հայ ժողովուրդը իր հոգեւոր եւ մտաւոր թագաւորութեանց տիրացաւ իր հարազատ մօրմէն՝ Հայաստանեայց Մայր Եկեղեցիէն, որ մեր ցեղային ժառանգութեան մէջ, հայ արիւնէն եւ հայ լեզուէն ետքը, ամենէն կենսական դերը կատարած է մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ, ահա 17 դարերէ ի վեր, մեր հայրենիքէն մերս եւ ի սփիւսս աշխարհի ցրուած հայութեան մէջ:

Հայաստանեայց Եկեղեցին հիմնուեցաւ 301 թուականին երբ Հայաստան աշխարհ, առաջինը ազգերու մէջ, բրիտանեայ դարձաւ ազգավիմ ու հիմնադրեց առաջին Եկեղեցին յամում Ս. Էջմիածնի 303 թուականին, Ամկէ 250 տարիներ առաջ արդէն բրիտանական զաղտնի կը քարոզուէր առաջին Առաքեալներու ձեռքով, Թադէոսի եւ Բարթաղիմէոսի, որոնք ուղղակի առաքեալներն էին Յիսուսի Քրիստոսի, որուն պատճառաւ ալ մեր Մայր Եկեղեցին ճանչցուեցաւ որպէս Առաքելական Եկեղեցի, այսինքն սկսած երկու առաքեալներէն, որոնց քարոզութեան արգասիքին վրայ, յետոյ, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ Տրդատ Գ. թագաւոր պետականացուցին բրիտանական Հայաստանի մէջ, Մայր Եկեղեցին եղաւ Հայաստանեայց Եկեղեցին, այսինքն Հայաստանցիներու Եկեղեցին, հիմնադրուած մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի իսկական ցուցմամբով, որ իջաւ Արարատեան դաշտ՝ մեր հաւատքի հօր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի աղօթքներուն ընդմէջէն, ու ցոյց տուաւ այն վայրը ուր հայ ժողովուրդին մնայուն աւիտավայրը պիտի կառուցուէր,

Այս եղաւ, ուրեմն, մնայուն կայրը հայ բրիտանական, դառնալով անաղարտ, հարազատ եւ բնիկ տունը հայութեան, հոգեւոր վերին իշխանութիւնն ու Մայրը հայաստանցի բրիտանեայ ազգին, որմէ ծնան ու ծաղկեցան սերունդներ շարունակ, Ահա, այդ մօյն Մայրը՝ Հայ Եկեղեցին, իր անցեալի փառքովն ու պատուով կը պայծառմայ այսօր մեր ժողովուրդին մէջ, Հայաստանի իր հարազատ հողին վրայ, ուր ազատութեան եւ անկախութեան շունչը մօր կեանք կը մերարկէ հայերդիներուն, հակառակ հոն մուտք գործած օտար եւ վնասակար աղանդաւորներուն, որոնք սրած իրենց ախարժակները կ'ուզեն խել հարազատ հայերդիներդ իրենց հարազատ Մօրմէն՝ Հայ Եկեղեցիէն, Այդ փորձը սակայն ձախողած է անցեալին ու պիտի ձախողի մահւ մերկայիս, բանի որ աշխարհն ամբողջ գիտէ թէ Հայաստանեայց Մայր Եկեղեցին, հաստատուած իր մայր հողին վրայ 17 դարերէ ի վեր որպէս ազգային սուրբ հաստատութիւն, տուած է հայ ժողովուրդին ո՛չ միայն կրօնական խորհիս բրիտանական ընդհանուր Եկեղեցւոյ ընտանիքին մէջ, այլ մահւ անոր հովանիին տակ ազնուացուցած է ու ամրացուցած հայ ժողովուրդին

ընտանեկան և մշակութային կեանքը,

Այս պատճառաւ, սիրելի Հայորդի, գիտցիր որ հայ ժողովուրդը և Հայ Եկեղեցին մայմացած են իրարու հետ մեր պատմութեան բովանդակ ընթացքին, միմչեւ այսօր, Ամռն արմը հեռացած են Հայ Եկեղեցին, դառնալով հոսմեադաւան կամ բողոքական, կտրած են իրենց կապը մեր հարազատ Մայր Եկեղեցին, ու իրենց հայեացքը շեղած Ա. Էջմիածնէն դէպի այլ ուղղութիւն, ինչպէս կարելի է գատուիլ և մանաւանդ գտնել գաւակները Մայրեմի Եկեղեցին, որ սկիզբէն արդէն մահապաշտութեամբ մկրտուեցաւ ու վերածննդեամբ մկրտեց իր արդիները Սուրբ Հոգւոյ աւագանէն, Յիշէ՛, Հայորդի, թէ ինչպէ՛ս Վարդանան, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, Ս. Սահակ Հայրապետի հարազատ ու ամբիջական սերունդները, գոչեցին Պարսից արքունիքին դէմ, ըսելով որ մեր Եկեղեցին մեր մայրն է, իսկ մեր հայրը Սուրբ Աւետարանը, Այս է եղած հայ ժողովուրդին դաւանման դարերէ ի վեր ու կը մնայ մայրը ման աշօր, հեռու օտարադաւան հոսանքներէ, վստօքի վաւերական պատմութեամբ, բրիստոսահիմն մեր Եկեղեցին չընդունիր ուրիշ այլ որ թամ միակ եիմնադիրը Հայ Եկեղեցւոյ՝ մայմիմք մեր Փրկիչը. չընդունիր ուրիշ այլ տեղ թամ իր հարազատ Սուրբ Էջմիածինը:

Յիշէ՛, Հայորդի, որ Հայ Եկեղեցւոյ կապը հայ ժողովուրդին հետ ամուրամալի և անխորտակելի իրականութիւն մըն է, Այս իրականութիւնը պատմական է և անխոցելի. Խզել այդ կապը ուրամալ կը մշամակէ հարազատ Մայրը՝ Հայ Եկեղեցին. ուրամալ կը մշամակէ աստուածադիր դրոշմը հայ բրիստոսահիմն, Մայր Եկեղեցին Հայաստանեայց, իբրեւ գլխաւոր ազդակը հայ ժողովուրդի իմքնութեան, իմքնուրոյնութեան և պահպանութեան, իր մէջ պահած է անխարդախ աւանդ, ազգային արժէքներ, ու դարձած պահպանման ու սրբացմանը հայ լեզուի գանձերուն, արուեստի գործերուն, Այս իմաստով ընդհանուր գոյակապ մը կայ բոլոր հայերուն մէջ, ուր որ ալ ըլլան ամռն, ինչ պայմաններու ներքեւ ալ գտնուին, Հայեր իրենց գոյութիւնը պարտական կը համարին իրենց Մօր, Հայ Եկեղեցին, թա՛ զիտնալով որ ան օտուած է համարին իրենց Մօր, Հայ Եկեղեցին, թա՛ զիտնալով որ ան օտուած է խորունկ կրօնականութեամբ, հոգեւոր կենսական արժէքներով, Աւետարանի դասերով և մեր Հայրապետներու, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչիէն միմչեւ մեր ներկայ Գահակալը՝ Վազգէն Առաքիմի խնկարոյր քարոզութեամբը:

Ամռն արմը այս իրականութիւնը չեն տեսներ կամ չեն ուզեր տեսնել հեռացած են Մայր Եկեղեցին ու կոճակ դարձուցած հայ հարազատ կրօնքին, Ամռն կը մնայ առ մուգն զգաստամալ, և ոչ թէ «վերադառնալ» Հայաստան ուրկէ բաժնուեր են, ուրամալով Հայ Եկեղեցին ու ամար հոգեւոր վերին իշխանութիւնը իրենց դարաւոր կառոյցով:

Վերջերս, Հայորդի, հրապարակ ելաւ Հայ Կաթոլիկներու Հոգեւոր Տիրոջ մէկ «Թուղ» Շրջաբերականը՝ Պէյրութէն, ուր կը կարդամք որ ամռն «կարօտագին աչքերը կը սեւեռին սփիւղի անծայրածիր տարածութիւններէն ամդին, դէպի Հայաստանի մօրաբաց» իրենց առաքելութիւնը, Ամռն, զօրակաչի ենթարկած իրենց ափ մը հոսմեադաւան հոգեւորականները, յամուն Հոռմի Կաթոլիկ

Եկեղեցւոյ, ախարժակմիմ սրած, կ'ուզեմ խուժել Հայաստան խանգարելու համար Հայաստանեայց Մայր Եկեղեցւոյ աստուածահաճոյ գործը եւ մալոբեցմելու ամար հարազատ զաւակները, այն պատրուակիմ մերթեւ որ իրենց ամտեր մնացած հօտը կ'ուզեմ հովուել:

Պիտի հարցմես, անշուշտ, որ երբ Հայ Կաթալիկներ իրենց Մայր Եկեղեցիմ լրեցիմ Աբրահամ Արծիւեանի օրով 1740իմ, ինչպէս կը հաստատէ «Թուղթ»ը, ինչ երեսով եւ ինչ համարակալութեամբ այսօր կը յանդգնիմ իրենց լրած հայրենիքն ու ամար հարազատ Եկեղեցիմ «վերահանուալ», յայտնապէս իրենց հռոմէականամութիւնը քարոզելու համար այնտեղ ուր հիմնուեր է արդէմ Հայ Եկեղեցիմ Արծիւեանէմ 1500 տարիներ առաջ, Արծիւեան Մայր Եկեղեցւոյ եմքակայ եպիսկոպոս մըն էր որ հռոմէական եղաւ ու դարձաւ Հայ Կաթալիկներու առաջին պատրիարքը, որում 18րդ դարդն է մերկայ պատրիարքը որ իմրզիմ յետիմ միտքով եւ մպատակով կը կոչէ ման «Կաթողիկոս Հայոց Ուղղափառաց» իր մերկայ «Թուղթ»իմ մէջ: Կը հարցմես ման որ Հայ Կաթալիկները ինչպէս պիտի սաւառնիմ, անշուշտ Արծիւեանի քեւերով, դէպի ետ, երթալով միմչեւ մեր հաւատքի ճօր՝ Սուրբ Գրիգորի դարը, ու անկէ դարերու հասմբիմ հետեւելով եւ իւրացնել կարծելով Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ իսկութիւնն ու պատմականութիւնը, պիտի հասնիմ մեր օրերու Հայաստանն ու տարածնն հռոմէականութիւնը, Դառն է մեզի համար մտածել այս կերպ, եւ սակայն ցաւալի իրողութիւնը ահա ծրագրուած է, գրուած եւ գործադրութեան դրուած Վատիկանի օրենութեամբ, հակառակ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսի յորդորիմ ու խոր մտահոգութեանց:

Հիմնական հարցը, Հայօրդի, այս է ուրեմն, թէ երբ է Հայ Կաթալիկներում ծննդեան տարիմ, Թուականն է 1740, երբ յիշեալ Աբրահամ Արծիւեան հայ եպիսկոպոսը «բանի մը քահանաներով եւ Կիլիկիոյ ամուսնով» հռոմէական կաթողիկոս հռչակուեցաւ, երբ իսկայն «ամսամբ Հոսմ գնաց եւ Բենեդիկտոս ԺԴ Պապիմ մերկայացաւ իրր թէ ամենայն հայոց կաթողիկոս ըլլար» (Օրմամեան, Հայոց Եկեղեցիմ, 78), Պապը գիտնալով հանդերձ ամենիմ գործիմ իսկութիւնը, իրեն հպատակողները քաջալերելու համար «իւր կողմէ հայ կաթալիկ մօր պատրիարքութիւն կամ կաթողիկոսութիւն մը ստեղծեց 1742 քուականիմ, պաշտօնապէս եւ ըստ ամենայնի Հոսմի աթոռիմ եմքարկեալ ըլլալու պայմանով» (ամոյ), երբ այս կերպ է հայ կաթալիկներու ծնունդը, Յիշդ եւ միայն 250 տարեկան հոգեւոր իշխանութիւն մը, հետու Հայաստանէմ եւ խզուած Ս. Էջմիածնէմ, եմքակայ օտար, թէ իսկ պատկառելի Հոսմեական Կաթալիկ Եկեղեցւոյ, ինչպէս հաւատալ «ամար մշտագոյ մերկայութեանը Մեծ Հայքի շրջանի Գուգարք ու Տաշիրք» մահանգներում մէջ, գորք «Թուղթ»ը Հայ Կաթալիկներում սեփական կը դարձնէ այնքան ամլագօրէմ: Ինչպէս հաւատալ պատմական այսպիսի կոպիտ ամեշդութիւններու, երբ այնքան հեշտօրէմ կը թռիմ ու կ'ամեցնիմ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ իսկական պատմութեան երկարածիգ հանգրուաններում վրայէմ, որոնց վրայ Հայ Եկեղեցիմ իր դրոշմը դրեր է առաքելական յաջորդականութեամբ, եւ ո'չ թէ Արծիւեանի սմանկութեամբ, հայ հողիմ, հայ ժողովուրդիմ եւ հայ սփիւռքիմ վրայ, կանոնական հիմամբով, իրական մալիւապետական կարգով եւ պատմականօրէմ

կրնամ ըմել, Հոսմի Յովհաննէս Պօղոս Բ Սրբազան Քահանայապետը 1991 Հոկտեմբերին Յար վիճակ մը հաստատոր է Հայաստանի, Վրաստանի ու Արեւելեան Եւրոպայի Հայ Կաթողիկոսներու համար, զայն յամձմեռնով Վենետիկի Միտիթարեան հայրերէն՝ Ներսէս Վրդ. Տէր Ներսէսեանին, Նման կարգադրութիւն մը առանց Հայաստանի եւ Հայ Եկեղեցւոյ Պետի գիտութեան եւ հաւանութեան ամշուշտ թէ խանգարում եւ ռոմագութիւն պիտի ստեղծէր, շփոթ եւ բարդութիւն պիտի յառաջացնէր Հայաստանի ժողովուրդէն մերս, Այս բաւորով մէկտեղ, գիտցիր, Հայօրդի, որ մեր Վեհափառ Հայրապետը՝ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա Քալատորած է ու հաւանած որ Միտիթարեան հայրերէն ռմամբ զային Հայաստան հովուելու այն փառաբիւ կաթողիկոսները որոնք կ'ապրին Հիւսիսային աւաններում մէջ, Սակայն այս հայրական հագածու Քալատութիւնը շատ բիչ էր անոնց «ամծայրածիր» ախորժակներում համար, Ահա թէ ի՞նչպէս իրենց տրուած հայրական ձեռքը տարբեր ձեռնացներով համբարեցին անոնք անբախտագէտ ձգիով,

Հայօրդի, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պարտքն էր ամշուշտ բողոք բարձրացնել այս տեսակ իմբակոչ արշաւանքի մը դէմ, պահանջելով որ իսկայն յետս կաշեմ առնուած որոշումները, որում հետեւանքով, յամում Ամեմայն Հայոց Կաթողիկոսին ու Հայաստանի մեր ժողովուրդին, Ամերիկայի եւ Քանադայի Առաջնորդ երեք եպիսկոպոսներն ու Երուսաղէմի ու Կ. Պօլսոյ Հայ Պատրիարքութեանց մերկայացուցիչները անծամբ Վատիկան գացին 1992 Հոկտեմբեր 27ին ու գրաւոր ազդու բողոքագիր մը յամձմեռնցին Վատիկանի Կարտինալներում, անոնց հետ իրենց պաշտօնական տեսակցութեան ընթացքին, որմէ ետք Հայ Եկեղեցւոյ պատուիրակութիւնը ընդունուեցաւ մաեւ Սրբազան Պապին կողմէ,

Հայ Եպիսկոպոսները մախ յայտնեցին որ Մայր Աթոռի Եպիսկոպոսական ժողովը, մախագեւութեամբ Ամեմայն Հայոց Կաթողիկոսին, բնած էր Հայ Կաթողիկ Պատրիարքին «Թուղ» Մրջաբերականը եւ գտած շարք մը անգիշդ հաստատումներ, պատմականօրէն սխալ եւ խեղաթիւրեալ, Անոնք ուշադրութեանը յամձմած են Վատիկանին որ Հայ Կաթողիկոսն իրաւումը չամին Հայաստան մտնելու սանձարձակօրէն, հոն «առաքելութեան ամծայրածիր դաշտ մը բացուած տեսնելով», Այս, կը հասկնաս Հայօրդի, արդէն իմբին ամարգամբ մըն է շարտուած Հայաստանեայց Մայր Եկեղեցւոյ երեսին,

Վատիկանին ըսուեցաւ մաեւ որ «Թուղ»ը պատմական ամեշդութիւններով կը մօլորեցնէ Հայ ժողովուրդը, երբ ան կը խօսի Հայ Եկեղեցւոյ բաժանմամի մասին, իբր թէ Քաղկեդոնի ժողովին հետեւանքով, Հայ Եկեղեցին, միմշեռ, հաստատուած առաքելականութեամբ եւ մուիրապետութիւն ստացած Ս. Լուսաւորիչէն, սկիզբէն եղած է իմբանկախ եկեղեցի ու ամբաժանելի մասն է եղած Ընդհանրական Եկեղեցւոյ, Եթէ բաժանում եղած է, Հայ Կաթողիկոսն են որ բաժնուած են Մայր Եկեղեցիէն Արծիւեանի օրով, ինչպէս բացատրեցինք,

Վատիկանի Կարտինալներում ըսուած է մաեւ որ Պատրիարքին «Թուղ»ը կը յայտնէ եպիսկոպոսներում մէկ որոշումը թէ տարածել կուզեն իրենց հոգեւոր

իշխանությունը «կիլիկիա»-ն դուրս՝ Հայաստանի ու Վրաստանի վրայ եւս, Հայ Կաթոլիկներու 250 տարուամ պատմութեամ մէջ որեւէ ատեն չէ տեսնուած միայն տարածում մը, Այս տեսակ յաւակնութիւն մը միայն ժողովուրդին կը նշանակէ Ամենայն Հայոց Կաթոլիկոսութեամ իրաւասութեան մերս, որ քայլատրելի չէ, այլ միայն այպանելի:

Ի վերջոյ Հայ Եպիսկոպոսներ Վատիկանի ուշադրութեամ յանձնած են «Թուրք»-ին մէկ այլ որոշումը որով մօր քեմեր, մօր համայնքներ, եւ «Թեմական Ընծայարաններ պիտի հաստատեն Հայաստանի եղիւն վրայ», պարագայ մը որ թէ՛ ծիծաղելի է, մկատի ունենալով անմշան քիւր հայ կաթոլիկներուն, եւ թէ՛ կը հաստատէ զայն յղացողներուն յաւակնատութիւնը:

Այս բաւարիւն ի պատասխան Վատիկան խստացած է վերաբերմել կացութիւնը Նոյեմբեր 19ի յաջորդող շարքում կայանալիք Հայ Կաթոլիկ եպիսկոպոսներու ժողովի ընթացքին որ պիտի գումարուի Հոռմի մէջ:

Փակելով իր «Թուրք Երջարեական»-ը Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ Պատրիարքը կը դիմէ Սուրբերուն, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մեր Սուրբերուն անշուշտ, որոնց մէջ կը խառնէ մաւս ոչ-սուրբեր եւս, ու ամենց շնորհիւ «երախտագէտ հագիւն կ'ողջունէ» Հայ Կաթոլիկներու վերադարձը Հայաստան, Այդ Սուրբերը, սակայն, Հայ Եկեղեցւոյ եւ Հայաստանի պահպան Սուրբերն են, ինչպէս Ս. Լուսաւորիչ, Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ, Ս. Նարեկացի Գրիգորն ու Շմորհալի Ս. Ներսէսը, որոնք պիտի չողջունեն իրենց վերադարձը, որքան ատեն որ այդ սխալ քայլը խոտոր կը համեմատի հայ ժողովուրդի շնորհընկալ հաւատքին հետ որ արգասիքն է եղած շնորհատու մօյն այդ Սուրբերուն, Հոռ կը հսկեն Օշականի արգասիքն է եղած շնորհատու մօյն այդ Սուրբերուն, Հոռ կը հսկեն Օշականի մեծ Սուրբը, Պարթեւ Սահակ Հայրապետի Աթոռը, Շմորհալիի Գաւազանն ու Նարեկացիի անուելի Աղօթքը, Մեր Սուրբերը պաշտպաններն են մեր հաւատքին, ախոյեաններն են Հայ ժողովուրդի առաքելահաստատ կրօնքին, ու վաւերական դրօշակիրներն են Հայ Եկեղեցւոյ մուրապետութեամ:

Հայորդի, սարկեցուր ազգակիցիդ որ Հայ Եկեղեցւոյ դաւանմանը Առաքելական է որ միակ գլուխ եւ եիմ կընդունի գործիստս, ինչպէս Աւետարանը կը բարոգէ ու մեր Հայրերը կը բացատրեն: Մեր Հայրապետներն ու Քարգմանիչները, Վարդապետն ու Ոսկեդարեան պատմիչ սուրբ մատենագիրները իրաւարան Աւետարանի հոգին եւ Գործիստսի խօսքը աւանդեցին մեզի իրենց պարգուութեամբն ու վսեմութեամբը: Այս գամբով. Սիրելի Հայորդի, եկած եսսած է Հայոց Եկեղեցին բեզի եւ Հայաստանի որդիներուդ: Ջալմ պէտք է պահպանէք բոլոր սրտով եւ հոգիով, կորովով եւ համագումով:

Մի՛ մոռնար մաւս, Հայորդի, որ Հայ Եկեղեցին, անդարտ եւ մաքուր, է մաւս վառարանը հայ մշակոյթին, Հայ Եկեղեցին է որ խօսուած հայերէնը գրաւոր լեզուի վերածեց, հայացուց Աստուածաշունչ Մատենը, ստեղծեց Հայաստանի բնիկ եւ յատուկ զարտարապետութիւնը, ճեւ ու կերպարամբ տաւ սրբազան երգեցողութեամ եւ գեղարուեստի բազմադիմի թիւղերուն, Հայ Եկեղեցին, վերջապէս, եղաւ Հայ ժողովուրդին խաղաղութեան խորհրդանշը:

Այսպէ՛ս, ուրեմն, պիտի դիմեմք դէպի մեծ դարադարձը Հայաստանայց Մայր Եկեղեցւոյ այն խոր համուզումով որ Հայ ժողովուրդն ու Հայաստանի Հանրապետութիւնը, եովանիին մերքեւ Մայր Աթոռ Սուրբ Եջմիածնի, միակամ ու միասիրտ, մասնակցութեամբը սփիւռքի բովանդակ հայութեան, պիտի պատճացեն յիշատակը մեր Մեծ Սուրբին՝ մեր հաւատքի Հօր՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի:

ԴՆԿՄ. ՀԱՅՐ Զ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

THE CHURCH AND THE WORLD

Trajan's Policy towards Christians.

Trajan to Pliny (Plin. Epp. X. xcvi).

You have taken the right line, my dear Pliny, in examining the cases of those denounced to you as Christians, for no hard and fast rule can be laid down, of universal application. [2] They are not to be sought out; if they are informed against, and the charge is proved, they are to be punished, with this reservation—that if any one denies that he is a Christian, and actually proves it, that is by worshipping our gods, he shall be pardoned as a result of his recantation, however suspect he may have been with respect to the past. Pamphlets published anonymously should carry no weight in any charge whatsoever. They constitute a very bad precedent, and are also out of keeping with this age.

II. CHRISTIANITY AND ANCIENT LEARNING.

a. *The 'Liberal' View*—'The Light that lighteth every man.'

Justin, *Apology* (c. 150), I. xli. 1-4.

But lest any, to turn men from our teaching, should attack us with the unreasonable argument that we say that Christ was born one hundred and fifty years ago in the time of Cyrenius, and that he taught what we affirm he taught thereafter in the time of Pontius Pilate, if, I say, they should find fault with us for treating as irresponsible all men born before him, let us solve this difficulty by anticipation. [2] We are taught that Christ is the first-born of God, and we have shown above that He is the reason (Word) of whom the whole human race partake, [4] and those who live according to reason are Christians, even though they are accounted atheists. Such were Socrates and Heraclitus among the Greeks, and those like them.

«Կարկեսցին բերանք Չարաբանողաց»

(«Թուղթ շրջաբերական»-ի մը հրատարակութեան առիթով)

Գրիգոր Ռաբանեան

Որ թարգմանի - թող չորնան, ցամքին ու պապանձին չար բաներ ըսող բերանները:

Այս անգամ ձայնը կ'ելլէ Զմմառէն: Հայ կաթողիկներու կրօնական վարչութեան կեդրոնէն, Լիբանանի մէջ: Նորութիւն չէ: Այսօրինակ ձայներ տասէն քսան տարին անգամ մը կ'աղմկեն հայ հրապարակը, եւ պատերուն զարնուող հովերուն նման կը նսարանան ու ի վերջոյ կը մարին մոռացութեան մշուշին մէջ:

Նոյն կրկներգները: Նոյն անգոյն հասարակ տեղիքը: Նոյն ալէլուիաները: Ընթերցումը՝ ձանձրալի եւ Կոչին ձայները անախորժ: Ծայրէ ի ծայր: Թուղթը, անչեղօրէն ու անսայթաքօրէն կը հետեւի իր նախորդներու ցաւագին օրինակներուն, հանդիպելու համար անոնց տրուած անփառունակ ընդունելութեան: Կը յիշենք Աղանանանի ստացած ըմբերանումը, եւ Կոզեանի ջախջախումը՝ իր մտածումներուն ու բառերուն մաղձին մէջ:

Աջալուրջ ընթերցումի մը օժանդակութեամբ դժուար չեղաւ Թուղթին իւրաքանչիւր պարբերութենէն դրսեւորել թաքնուած ծրագիրներ, յետին մտքեր, խայթոցներ՝ արձակուած հայ ժողովուրդին եւ անոր գերասուրբ եկեղեցիին դէմ: Անոր բառերու արանքներէն կը լսուին նիւթական տագնապի, անապահովութեան, հիւսնդագին հոգեբանութեան, դառնութեան, եւ ջղայնութեան ոտնաձայներու տոփիւնը: Բոլորն ալ իբրեւ ենթահող՝ կը հանգչին այնտեղ, այսպէս ասաց, գեղեցկահիւս, մաքրակրօն ու հայրենաշունչ նախադասութիւններու շարին ներքեւ:

Յայտնի է որ Թուղթին խմբագրութեան նպաստ բերած են մէկէ աւելի համախորհուրդ անձեր: Այնտեղ՝ հաստատումներու մէկտեղումը կը մատնանչ՝ ենթադրութիւնը: Պարտկելու համար ենթահողին թելադրանքները, խմբագրութիւնը կը դիմէ՝ սուտի, պատմական դէպքերու չարափոխութեան, իրեն չպատկանած կը արեւանգելու, իրեն չունեցած իբրեւ ունեցած ներկայացնելու ահաւոր արշաւանքի մը: Տարակոյս չկայ որ, Թուղթը գրուած է ապապրանք մը իր ժամանակին տեղը: Հասցնելու փութկոտութեամբ, հաճոյացնելու՝ ապապրողները: Իր պաշտօնին մէջ զանցառու գտնուիլ չուզող պաշտօնէին նման, որ իր գլուխը կը զարնէ աստի՛ն ու անդին, իր դիրքը չկորսնցնելու հեւքով:

Ահա «Թուղթ շրջաբերական»ը իր իրական պատկերին մէջ, եւ անոր դրապապատճառները որոնք քայքայիչ սխրանքով վեր-վար կը ճեմեն անոր էջերուն, տողերուն եւ բառերուն ընդմէջէն:

Ափ ի բերան մնալիք բան էր երբ կարդացինք ներածականին՝ «Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ» եւ «Կաթողիկոս Հայոց Ուղղափառաց» տիտղոսները:

Պատմականօրէն անփոխելի ճշմարտութիւն է որ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ օրինաւոր կաթողիկոսն է Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Հայրապետը (Պատրիարքը), որ կը բնակի Անթիլիասի մէջ: Ատկէ զատ ինչպէս կարելի է ըմբռնել ուրիշ կաթողիկոս մը (Պատրիարք մը) «Մեծի Տանն Կիլիկիոյ» կամ «Տանն Կիլիկիոյ»:

Իսկ ինչ կը վերաբերի «Կաթողիկոս Հայոց Ուղղափառաց» բացատրութեան, ամբարշտութեան գլուխ գործոց մըն է: Ըսէ՛ք, Աստուծոյ սիրոյն, ովքե՛ր են Ուղղափառ հայերը: Լսել էինք հայ կաթողիկներուն, հայ բողոքականներուն, եւ հայ հոռոմներուն մասին: Իսկ հայ Ուղղափառները բոլորովին անծանօթ եւ յերկարածոյ հայեր են: Ըսէ՛ք, ու՛ր կը ցանուին եւ ու՛ր կը բուսնին: Աւելի շիտակ պիտի ըլլար հայեր են: Ըսէ՛ք, ու՛ր կը ցանուին եւ ու՛ր կը բուսնին: «Տէր ելցէ եւ այց արացցէ»: Ըսել «հայ կաթողիկներ», զորս գիտենք թէ ովքեր են: «Տէր ելցէ եւ այց արացցէ»:

Գերերջանիկ Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ, թերեւս այդ գոցէինք ձեր գործածած տիտղոսներու մասին, խորհելով թէ ինչ կ'ուզէք այն կրնաք կոչել ինքզինքնիդ, մեզի վնաս չունիք: Բայց, լաւ մտիկ ըրէ՛ք, կը մնաք աններելի եւ անէծքին տակը՝ հայ ազգի պատմութեան, Հայց. Մայր Եկեղեցւոյ, շուրջ երկու հազար տարիներու անընդհատ գոյութեան, եւ մեր հօր՝ Ս. Գրիգոր երկրորդ Լուսաւորչի սրբազնասուրբ յիշատակին, երբ հրապարակ կը դնէք Քաղկեդոնը, եւ ամենամանապատկառ ու անբարեպաշտ դարձուածքներով՝ Հայոց Եկեղեցին, հայ ազգին հարազատ մայրը, պատմականօրէն ճշգրտուած, դարերու մաքուր կնիքով սրբագործուած դիրքէն կը խախտէք, ուղղափառ, առաքելական, ու տիեզերական եկեղեցւոյ ընտանիքի անդամակցութենէն կը զրկէք եւ կը հռչակէք «հերետիկոս եկեղեցի»:

Նախ դուրս հանեցէ՛ք ձեր աչքին մէջ ընկողմանած ժանգոտ գերանը որ կը տեղեցնէ ձեր դիմագիծը. յետոյ միայն պարկեշտութիւնը ունեցէ՛ք ընդունելու թէ ուրիշին աչքին մէջ տեսնուած աղտը չիւղ մըն է միայն: Հայոց Մայր Եկեղեցին անընդմիջաբար հպարտ անդամը եղած է Տիեզերական Եկեղեցիին, սիրալիւ եղբայրակցութեանը մէջ ուղղափառ քոյր եկեղեցիներուն: Ձեր ակնարկած հայ ուղղափառները բովանդակ հայ ժողովուրդն է: Ձեմ գիտեր ովքեր են ձեր մատնանշած «Հայոց Ուղղափառաց»-ը, որոնց՝ ձեր կաթողիկոս եղած ըլլալը կը շեփոռէք:

Գերերջանիկ Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ, «ո՞ կացոյց գրեզ դատաւոր ի վերայ մեր»:

Սեթեան, Գերապաժառ Սեթեան . . ., «Քաղկեդոնական վէճերուն» առիթով, ձեռով մը կը յիշատակուի նաեւ քու անունդ: Լաւ գիտցիր որ խթանին դէմ աքացի զարնելու ո'չ ոյժը ունիս, ո'չ կամքը, եւ ո'չ ալ խելքը: Սողոմ-Պողոսը, Դամասկոսի ճամբուն, արժանի եղաւ լսելու Յիսուսի ազգարարութիւնը խթանի դէմ աքացի չզարնելու առնչութեամբ: Բայց դուն արժանի չես եւ պիտի չըլլաս լսելու աստուածային այդ ազգարարութիւնը, որովհետեւ դուն ոչ Սողոմ ես եւ ոչ ալ Պողոս:

Քաղկեդոնի սկոլաստիկ մութ արահետներուն մէջ մտնել չէ նպատակը այս գրութեան: Մայր Եկեղեցւոյս սրբասուրբ ճակատին՝ ձեր կողմէ պարբերաբար քսուած մրոտ մեղադրանքները շարունակ հերքուած, չարաքան լեզուները քանակոծուած եւ հաճոյող բերաններն ալ ըմբերանուած են, իրենց ատենին: Կրկնութիւն ընելը վախկոտութիւն է եւ վատութիւն: Դուք ալ գիտէք, մենք ալ գիտենք անոնց անունները: Ո՞վ կը զբաղի այսօր Քաղկեդոնով. ո՞վ գիտէ կամ կը հասկնայ: Կ'ապրինք ժամանակներու մէջ երբ այդ բոլորը մերկացած են կարեւորութենէ: Իսկ յետ այսորիկ, 21-րդ դարու շուքին՝ Քաղկեդոնը յիշող անգամ պիտի չըլլայ: Որո՞ւ համար եւ ինչո՞ւ արծարծել անհարկի ըսի՜րաւներ, որոնց ծանրութեան ներքեւ միայն արծարծողները պիտի մնան ու չորնան: Հասկցողին շատ բարեւ:

Մոռցէ՛ք Քաղկեդոնը. ոչ մեզի օգուտ ունի ոչ ալ ձեզի: Ունինք միայն ծանրածանր պատասխանատուութիւններ: Անկախացեալ մայր հայրենիքը՝ անհուն կարիքներով: Վերազարթնած հայ քրիստոնէութիւնը՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի գերագոյն հովանաւորութեան ներքոյ: Կարիքը հայ մեղուաջան աշխատանքի: Ու՞ր կը մնայ Քաղկեդոնը:

Կը մեղադրէ՛ք թուրքը որ կ'ուրանայ 1915-ն ու յարակից մանրամասնութիւններ: Լայնաբերան կը հաճոյէք ու հաճոյեցիք կոմունիզմի հասցէին, որ տակն ու վրայ բերաւ մեր պատմութիւնը, կրօնքը, հաւատքը, աւանդութիւնը: Իսկ հիմա ելիր էք ճիշդ նոյն մեղքին մէջն էք ինկած, սակով, ուրանալով, չարաննգելով, խարդախելով. տակն ու վրայ բերելով հայոց Մայր Եկեղեցիի պատմութիւնը, Քաղկեդոնի փնջերուն ներքեւ կծկտած: Ամօթ . . . հազար ամօթ:

Աստուծոյ սիրոյն, ուրկէ՞ փբուռոյց թիւերը՝ հայ կաթիլիկ հաւատացեալներու, քահանաներու, եկեղեցիներու եւ մատուռներու, որոնք լայնքով ու երկայնքով կը յորդին «Թուղթ շրջաբերական»-ի էջերէն:

Աշխարհը հասեր է տեղ մը ուրկէ կարելի չէ վերադառնալ ետ: Անցեալը կը թաղուի ու կը մոռցուի: Կայ այսօրը որուն կը յաջորդէ վաղը, զոր չենք ճանչնար տակաւին: Կանգնած այս անյեղլի դասաւորումին դիմաց՝ կ'այցուիմ հետեւեալ յաճախանքով:

Լսէք. հայ էք եւ հայ չէք. կաթոլիկ էք եւ կաթոլիկ չէք. վերածուեր էք երկու հաւատքներու միջեւ տատանող, դիմակազուրկ եւ տեղ չունեցող գոյութեան մը: Անտարակոյս, շուրթած էք եւ այս կացութիւնը ջղայնութիւն կը պատճառէ ձեզի: Թերեւս այդ է պատճառը որ ձեր խանգարուած ջիղերուն հանգիստ տալու մտահոգութեամբ եկած էք քով քովի, ցաւատանջ երկունքի մը գալարումներուն դիմադրելէ վերջ, ծրագրած էք, պատրաստած ու հրատարակութեան տուած՝ ձեր նշանաւոր գլուխ գործոց «Թուղթ շրջաբերական»ը:

Արդ, ձեր դիմագիծը վերահաստատելու եւ ձեր տեղը որոշելու համար, ձեզի կը մնայ երկու հետեւեալ ճամբաներէն՝ միոյն կամ միւսին նախընտրանքը կատարել, ուշ կամ կանուխ: Մին է - յանձնուիլ ամբողջական ենթարկումով. միւրճուիլ ու լուծուիլ Վատիկանի գետնափոր գերեզմաններումութիւն. փակել հայկականութեան բոլոր դռները, ուրանալ լեզու, պատմութիւն, հայ գրականութիւն (որոնց ախոյեաններէն հանդիսացած էիք) եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը: Կը վստահեցնեմ ձեզի որ, հզօր կաթոլիկ ովկիանոսը պիտի չզգայ իր ջուրերուն մէջ ինկող ու խեղդամահ եղող այդ կաթիլը: Ատիկա պիտի ըլլայ կնքումը ձեր անփառունակ վախճանին:

Իսկ միւսն է - վերադառնալ բոլորիս գորովագութ մօր՝ Հայաստանայց Ս. Եկեղեցիին, ծնկաչոգ՝ համբուրել իջման Ս. Սեղանը, եւ որդիաբար ողջագուրուիլ ազգիս Վեհափառ Հայրապետին հետ, որպէս մի եւ անբաժանելի հայ եկեղեցւոյ գերագոյն պետի: Հայոց Մայր Եկեղեցին ովկիանոս մը չէ, լճակ մըն է միայն, բայց որուն մէջ ինկող ամէն կաթիլ չի կորսուիր, այլ կը յառաջացնէ ալիքներու օղակներ. այդ օղակները կը բազմանան ու կ'ամրապնդեն ոսկի շղթան որ կը գօտեպնդէ զմեզ՝ միասնաբար աճելու մեր հոգեւոր Մօր բազմագորով ընտանիքի ջերմութեան մէջ:

Բախտորոշ այս ժամանակներուն, Հայ Եկեղեցին պէտք ունի մեզի, ձեզի եւ ուրիշներու. իսկ մենք, դուք եւ ուրիշներն ալ՝ Անոր: Այդտեղ պիտի վերագտնէք ձեր որոնած տեղը, եւ վերաշնչուէք ձեր դիմագծին նսեմացած յատկանիշերը: Վատիկանը պէտք չունի ձեզի որովհետեւ դուք անկարող էք հատուցանելու ձեր տուրքը, ըստ ամենայնի: Բայց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը, որ Վատիկանն է Հայ Եկեղեցիին, կրնայ լայնօրէն ասպարէզ հայթայթել ձեզի ալ, այնտեղ գործադրելու եւ արժեցնելու ձեր մտաւորական, եկեղեցական, ու վարչական կարգ մը փորձառութիւնները:

Հնչած է շնորհած ժամը. բացուած է առաքելութեան լայն դաշտը հայ հայրենիքի ու ազգի ծառայութեան ի խնդիր: Համաձայն ենք «Թուղթ»-ին: Մայր Եկեղեցւոյ մաքրամաքուր սրտին վերադառնալու ամենաթանկագին պատեհութիւններէն մէկը պիտի ըլլայ այցելել նաեւ Տաշիրքի եւ Գուգարքի պատմական նահանգները, որոնք անբաժան մասերը կը կազմեն այն հայրենիքին որ մեր բովանդակ հայութեանն են, բնօրրանը՝ մեր Լուսաւորչահաւատ հայրապետներուն, եռամեծար վարդապետներուն եւ գործիչներուն:

Ինչ անփառ մեծամտութիւն . . . երբ լայնաթոք կը յորդորէ վերադառնալ հայրենիք ստանձնելու համար ազգին հոգեւոր առաքելութիւնը: Ո՞ր հայրենիքը: Միամիտ ընթերցողը պիտի չկարենայ ձեր քաշած բարակ գիծը տեսնել եւ շուտով

պիտի չփոթէ անոր իրական տանուտէրը՝ անիրական տանուտիրոջ հետ: Ո՞ր ազգին առաքելութեան կ'ականարկէք . . . Եւ ի՞նչպիսի առաքելութեան: Ըսէ՛ք, մի՞թէ տեղեկութիւն չունիք որ ազգը ունեցաւ եւ ունի իր առաքեալները եւ անոնց աւանդած «ուղղափառ առաքելութիւնը»: Ազգը ունի՝ իր եկեղեցին, իր Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը: Լաւ լսեցէք, կարիքը չկայ ներածուած անանուն առաքեալներու եւ առաքելութեանց:

Գերերջանիկ Յովհաննէս Պետրոս ԺԸ, վերադառնալ հայրենիք . . . Համբուրնի բաղձանք է: Բայց վերադարձը կ'իմաստաւորուի, կը պտղաբերի, կը զօրանայ, կ'առաքելականանայ եւ հայկական դիմագիծ կը զգենու երբ կ'իրագործուի լուսակամար ու լուսախորան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի ճանապարհով եւ Ս. Թադէոսի ու Ս. Բարթոլղիմէոսի առաքեալներուն, եւ Ս. Գրիգորի երկրորդ Լուսաւրոյի ՀԱԻԱՏԲՈՎ, որ հաւատքն է տիեզերական Ս. Եկեղեցին:

Ասկէ դուրս, որեւէ խիզախութիւն կամ սուր ճոճել, դատապարտուած է մնալու՝ անհայեկական ու անլուսաւորչական. վերածուելու՝ անփառունակ, կործանարար, անհարազատ եւ եղծ շահատակութիւններու:

Ցտեսութիւն:

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ

ST. SIEGE D'ETCHMIADZINE
CATHOLICOSSAT

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն բվականի Սեպտեմբերի 27-ին, կիրակի օրը, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս. Ս. Վազգեն Ա Վեհափառ Հայրապետը Էջմիածնի Մայր Տաճարում, խարտավիլակությամբ Մայր Աթոռի դիվանապետ Ս. Ներսես արքեպիսկոպոս Պողոսյանի և ընթերակայությամբ Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիվ Ս. Թորգոմ արքեպիսկոպոսի ու Միացյալ Նահանգների Հայոց արևելյան թեմի առաջնորդ Ս. Խաժակ եպիսկոպոս Պարսամյանի, սրբալույս մյուռոնի օծմամբ եպիսկոպոս ձեռնադրեց չորս վարդապետների՝ համաձայն կարգաց և կանոնաց Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու:

Ձեռնադրված հոգևորականներն են՝

1. Ս. Հուսիկ եպիսկոպոս Պաղտասյան՝ ձեռնադրված Երուսաղեմի հայոց Սուրբ Աթոռի վրա՝ համաձայն Սրբոց Հակոբյանց միաբանության ընդհանուր ժողովի որոշման, ծնյալ 1936 թ. ԱՄՆ-ում:

2. Ս. Տարոն եպիսկոպոս Ճերեմյան՝ ձեռնադրված Հարավային Ֆրանսիայի հայոց իրրև առաջնորդ և փոխանորդ Արևմտյան Եվրոպայի Հայրապետական պատվիրակի, ծնյալ 1937 թ. Բեյրութ քաղաքում:

3. Ս. Գարեգին եպիսկոպոս Պեմյան՝ ձեռնադրված Գերմանիայի հայոց թեմի վրա իրրև թեմակալ առաջնորդ, ծնյալ 1942 թ. Իսթամբուլ քաղաքում:

4. Ս. Վիգեն եպիսկոպոս Այգազյան՝ ձեռնադրված Շվեյցարիայի հայոց թեմի վրա իրրև թեմակալ առաջնորդ, ծնյալ 1952 թ. Սղերթում (Թուրքիա):

Պատշաճ հանդիսավորությամբ տեղի ունեցած սրբազան արարողություններին ներկա էին ուխտավորաբար Մայր Աթոռ ժամանած Հայ Առաքելական եկեղեցու թեմակալ առաջնորդներ, Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի անդամներ, հայրենի արվեստագետներ, սփյուռքահայ ուխտավորներ և հավատացյալ ժողովրդյան հոծ բազմություն:

Նորապսակ եպիսկոպոսները իրենց ուխտի պատարագը մատուցեցին Սեպտեմբերի 28-ին, 29-ին և Հոկտեմբերի 4-ին Մայր Տաճարում, Երևանի Ս. Սարգիս և Ստեփանավանի Ս. Աստվածածին եկեղեցիներում:

„Լցո՛՛ Տէր զսոսա հոգևովդ Քով սրբով, զօրացո և հաջողեա սոցա օգնականութեամբ Քով յամենայն գործս քարիս“: Ամէն:

Ս. Էջմիածին
5 Հոկտեմբեր 1992

ԴԻՎԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻ ԵՒ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ
ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ԱՂՕԹՔԸ՝ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Աշխարհի գանազան անկիւններէն՝ արդէն վեց տարիէ ի վեր, քարեացական մարդիկ տարբեր պատմական կամ կրօնական վայրերու մէջ կը գումարուին՝ միջազգային խաղաղութեան համար նոր ջանքերով: Ս. Էնիդիոյի համայնքը հիմնադրեց "Ուօմինի Է Ռելիգիոնի" (Մարդիկ եւ կրօններ) միութիւնը Իտալիայի մէջ, որ ներշնչող ոյժը հանդիսացած է վեց տարի առաջ գումարուած ժողովի մը՝ Ս. Ֆրանսիսի ծննդավայր Ասսիսի ֆաղափն մէջ՝ որու առիթով համաշխարհային տարբեր կրօններու ներկայացուցիչներ խաղաղութեան համար միասնական աղօթք Աստուծոյ վերընծայած են: Կազմակերպութեան պատուակալ նախագահ եւ Լեհաստանի առաջնորդ ժողովի Կլեմիկի կոչին արձագանգը զօրաւոր էր: Յաջորդ տարիներուն շարժման ազդեցութիւնը զգալիօրէն կ'աճէր: Վարչավիայի մէջ 1989ին գումարուած ժողովի նշանաբանն էր. "Վերջ Պատերազմի", որուն մասնակցեցան աննախընթաց թուով հոգեւորականներ: Փակման կոչին մէջ, Քրիստոնեայ, Մուսուլման, Պուտտայական եւ Զրադաշտական հոգեւորականներ դատապարտեցին "պատերազմի ահաւոր եւ կործանիչ ոյժը որ յաղթողին եւ յաղթուողին հաւասարապէս կ'ոչնչացնէ": Այս տարի ժողովը Պրիւսէի մէջ գումարուեցաւ՝ 1992 Սեպտեմբերի 13-15, որուն մէջ իր մասնակցութիւնը բերաւ Նրուսադէմի Հայոց Պատրիարքը՝ Թորգոմ Արք. Մանուկեանը՝ որն իբրեւ սրբազան վայրերուն պահապաններէն մէկը

վնասկան դեր կը կատարէ Ս. Քաղափն մէջ, եւ որուն նուիրումը խաղաղութեան գործին յաջող շնորհած է:

Պրիւսէի մէջ, Թորգոմ Պատրիարք իր ելոյթի ընթացքին շնչեց Նրուսադէմի եզակի դերը աշխարհին մէջ եւ մարդկութեան հոգեկան որոնումներուն համար: Խօսելով "Նրուսադէմ - Ողբերգութիւն եւ Յոյս Բոլորին" նիւթին շուրջ, Պատրիարք Սրբազանը յայտնեց թէ, Նրուսադէմը միանգամայն ողբի եւ յոյսի առիթ հանդիսացած է հազար տարիներով, յունա-բերայական քարոյականութեան հետեւող մարդկութեան զգալի մէկ մասին համար:

Աստուած, ըստ Ս. Գրոց, այս ֆաղափն ընտրած է իբրեւ Իր Տունը, եւ իւր Անուամբ առ յաւէտ կնքեց զայն: Բայց յետոյ զայրանալով, կործանելու համար զայն, հրեշտակ մը դրկեց, ֆաղափ մեղքերուն պատճառաւ: Բայց Տիրոջ անսահման ողորմութեամբ ոսկէ ֆաղափը, խաղաղ վայր պիտի դառնար: Եւ ըստ մարգարէին, «Քու աչքերդ Նրուսադէմը պիտի տեսնեն իբրեւ խաղաղ բնակարան մը եւ անխախտ վրան մը, որուն ցիցերը յաւիտեան պիտի չը շարժին ու չուանները պիտի բնաւ չկտրին» (Նաւի 33:20):

Արիւնաշաղախ պատմութեան էջերուն մէջ քանի անգամ չմաշխարհիկ այս ֆաղափ կործանեցաւ, քան քանի վրայ չմնաց: Բայց աւեր այս ֆաղափը մոռացումի չմատնուեցաւ: Ո՛վ կրնայ Նրուսադէմը մոռնալ:

Անունը խաղաղութեան հոմանիշ՝ երեւի դատապարտուած էր մշտական

տագնապի: Բայց ըլլալով սրբազան ֆաղափր բրեք կրօններուն, աւելի քան մասունք կամ յուշարձան է Երուսաղէմը: Ան խորհրդանշան է հոգւոյ, յուսոյ, փրկութեան, ան երկրիս սիրտն է, եւ ո՛չ լոկ ինչ որ աշխարհագրական կոուսխնձոր մը:

Երուսաղէմը այսօր ասպարէզ է հըսկայական մաֆառումի, Հրեաներուն եւ Արաբներուն միջեւ, երկուքն ալ զոհեր պատմութեան մէջ ճնշումներու, կոտորածներու, ֆաղափական մրրիկներու: Իսկ մարգարէներու այս ֆաղափի միախառնուած եւ քաղաքացի բնակչութիւնը իրապէս Երուսաղէմը կը դարձնէ ողջ աշխարհին կեդրոնը: Բայց անոր ազնիւ սեմական բնիկ բնակիչները կը դժուարին կամրջել զիրենք անջատող ճեղքը: Սրբոց Յակոբեանց ժառանգորդ Հայերը օր ըստ օրէ վկաները կ'ըլլան այս ընտանեկան ողբալի պատերազմին: Մենք կ'ողբանք, երբ Հրեայ կամ Արաբ արիւն կը թափուի: Կը հաւատանք, որ միշտ կարելի է կամրջել երկու կողմերը: Հայ ժողովուրդը ընտելացած է տառապումի, մեր ազգի ցաւալի անցեալն ու թշուառ ներկան մշակած են մեր մէջ կարեկցութիւն եւ հասկացողութիւն ուրիշներու հանդէպ:

Կարելի է դեռ, որ փրկութիւնը ծագի Երուսաղէմէն: Միասին խաղաղութեան համար աշխատինք երբ դեռ ուշ չէ՛: Օրհասական մարգարէներ կը յայտարարեն, որ երրորդ Համաշխարհային Պատերազմը Երուսաղէմի պատճառաւ պիտի պայթի: Սրտանց կը փափափինք որ այդպիսի յոռետես նախագուշակները շփոթանք մատնուին: Անոնք անտես ըրած են Աստուծմէ խոստացուած Նոր Երուսաղէմը: Եթէ մեզի չտրուի իսկ այդ Երուսաղէմը մեր կեանքի ընթացքին տեսնելու, գոնէ մէկը տեսած է գայն իրեն եղած յայտնութեամբ, եւ արձանագրած է մեր օգտին:

Մարդկութիւնը ամբողջ կը ձգտի

դէպի փրկութիւն, իսկ մարդկային ընտանիքի ամէն անդամ, ըլլայ ֆրիստոնեայ, մուսուլման, հրեայ, պուղդիստ, բահաի, թէ զրադաշտական, իր որդեգրած կրօնքին թելադրութեամբ, Ս. Երկրի մը բնակիչը կը դառնայ, ընդունելով աւելի քարձր եւ հզօր հոգի մը, ինքնութիւն մը, որով միայն մարդ կրնայ յաղթահարել չարին խաւար զօրութիւնը, եւ հասնիլ Փրկութեան, Նիրվանային, Սիրելոյ հետ միացման:

Թող Երուսաղէմը դառնայ խորհրդանշանը փրկութեան համար մեր յաւիտեանական որոնումին, որովհետեւ բոլոր միւս ֆաղափներէն աւելի տառապած է, իսկ տառապանքով հոգին կը մաքրուի, կը քիւրեղանայ, ընդունարան դառնալով շնորհաց:

Պատրիարքը սակայն շեշտեց, որ պէտք չէ կարճատես կերպով Երուսաղէմի նշանակութիւնը չափազանցել: Տիեզերքի մէջ Աստուծոյ սիրող Աջը ստեղծեր է ամբիւ ուրիշ տեղեր, որոնք աշխարհիս կեդրոն հանդիսանալու պատուին աւելի պատշաճ են, քայց մեզի, երկրածին մարդկանցս համար, Երուսաղէմը առնուազն Քրիստոսի ծննդավայրն է, ուստի ան փրկութեան անմահ խորհրդանշանը պիտի ըլլայ, մինչեւ Անոր վերադարձը, երբ պիտի վերստին բացուի Ոսկէ Դուռը, որ հիմա փակուած է:

Կայնած ենք Պատմութեան խաչմերուկի վրայ. այնքան մօտ համաշխարհային նոր կարգի մը. եւ մէկ առ մէկ հին մղձաւանջները կը փարատին, սակայն շատ ուրիշներ, դժբախտաբար, մեր ձեռքովը կերտուած, դեռ կը մնան: Հարկ է արթնանալ: Եւ ընդդէմ անսահման մեր կիրքերուն եւ մտացածին ցանկութեանց, անսամք սրտի մեղմիկ ձայնին: Զամբան երկար պիտի թուի, սակայն ապահով, որ պիտի տանի դէպի Երուսաղէմ, դէպի մարդկութեան փրկութիւնը:

AN APPEAL FROM BRUSSELS

From many countries and religious traditions we have travelled to Brussels, here in the heart of Europe, as pilgrims, driven by our love for peace, the wish to come together and to invoke the One who is mightier than us. We started along this road to peace many years ago and it has taken us to Assisi, Rome, Warsaw, Bari and Malta. Today we are here in Brussels as a sign of our interest in constructing a unified Europe.

We are believers and people of religion who although we lack material powers, we have a conviction which comes from deep within our religious traditions, that is to say a source of great faith and love. In the building of tomorrow's Europe and of all societies, it is important to remember that religious values not only support man's home but also open it to friendship and solidarity with one and all.

Religions do not want war, on the contrary they enroot peace in the depth of their hearts.

The world has changed greatly over the past few years. Some difficult situations have been resolved, the Cold War is over and yet war and violence have not been eradicated from our world. Instead, in many parts of the world, they have spread like a disease which flourishes in the face of economic difficulties. Numerous regional conflicts continue and in a vast number of other areas we are witness to outbursts of uncontrollable violence. Often these situations are thought to be irresolvable.

We ask for peace for all those people who suffer because of war. To those with political responsibility we ask to do all that is possible to avoid the further spread of war and we ask them to make this their main priority. As believers we pledge to foster peace and to educate believers to dialogue. Wherever is violent struggle, dialogue shall replace weapons. Through the treasure of their faiths can realise a future of peace.

Our different faiths feel to have a common mission. Here in Brussels, seated side by side, they bear witness to the common destiny of men and women alike. In this spirit we would like to express our concern for the tragic situations existing in some areas of the world and even in entire continents where misery and abandonment add to war. In many areas in the southern parts of the world the situation has deteriorated dramatically.

From Brussels we appeal to the North of the world not to forget the South and we ask them to build and to create a destiny common to the peoples from North and South founded on solidarity and peace. We are convinced that true peace cannot come to all peoples of the world while some of them are abandoned to their destiny of misery.

We pray to God to help all men and women to build peace. He can submit the hearts of the violent, He can give the spirit of wisdom and justice and console seekers for peace. We present ourselves to the world being steadfast with one another in spite of our differences; we do not want to leave Brussels without making our single voice resounding in the heart of Europe, a voice that invites everyone to become a builder of peace and of a more just international world.

And, being closer to one another, we shall continue along our path of faith and peace.

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԲ ԱՄԵՆ. Տ. ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԲ.
ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԳԵՐՄԱՆԻՈՑ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻՆ

Գերմանիոյ հայոց Թեմի Առաջնորդ
Հոգ. Տ. Գարեգին Մ. Վրդ. Պէֆնեանի
հրաւերով 17-22 Սեպտ. 1992ին Գերմանիա
այցելեց Երուսաղէմի Հայոց Առաքելական
Աթոռոյ Պատրիարք Ամենապատիւ Տ.
Թորգոմ Արք. Մանուկեան:

Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը
նախքան Գերմանիա գալը մասնակցած էր
13-15 Սեպտ. 1992 Պոուստլի մէջ տեղի
ունեցած համագումարի մը, որ
կազմակերպուած էր Հռոմի Սէնթ Էնիտիոյ
ֆրիստոնեայ համայնքի մը կողմէ եւ որուն
մասնակցեցան 12 տարբեր կրօններու
պետերն ու քարճրաստիճան ներկայացու-
ցիչները: «Եւրոպա, կրօնք եւ խաղա-
ղութիւն» ընդհանուր անունը կրող այս
համագումարին Հայց. Առաք. եկեղեցին
ներկայացուցեցաւ Կիլիկիոյ հայոց
Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսի,
Երուսաղէմի Հայոց Առաք. եկեղեցւոյ
Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք.
Մանուկեանի եւ Արեւմտ. Եւրոպայի
Հայրապետական Պատուիրակ Գերշ. Տ.
Գիւտ Արք. Նազգաշեանի կողմէ: Իսկ մեր
եկեղեցւոյ երեք քարճրաստիճան
ներկայացուցիչներուն կ'ընկերանային
Գերմանիոյ հայոց Առաջնորդ Տ. Գարեգին
Մ. Վրդ. Պէֆնեան, Հոլանտայի հոգեւոր
հովիւ Տ. Մանուէլ Վրդ. Երկաթեան,
Պէնիֆայի մէջ ուսանող եւ առժամայ
հոգեւոր հովիւ Տ. Շահան Արք. Սարգիսեան,
ինչպէս նաեւ Տ. Արշալիր Վրդ. Գաբունեան,
իբրեւ գաւազանակիր Կիլիկիոյ
Կաթողիկոսին:

Պէնիֆայի համագումարէն յետոյ
Երուսաղէմի Ամեն. Սրբազան Պատրիարք
Հայրը, ընկերակցութեամբ Առաջնորդ Հայր
Սուրբին, գերմանիոյ Թեմի երեք համայնք-

ներուն այցելութիւն մը տալով ծանօթացաւ
նորահաստատ Թեմի համայնքներու գոր-
ծունէութեան եւ իրենց տուաւ իր հայրական
յորդորները:

Պատրիարք Սրբազան Հօր առաջին
այցելութիւնը եղաւ Նիւրնպէրկ քաղաքը
19 Սեպտ. 1992ին: Սրբազանը հոն
դիմաւորուեցաւ տեղւոյն հոգեւոր հովիւ
Հոգ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Յովնանեանի եւ
համայնքի ներկայացուցիչներուն կողմէ,
ինչպէս նաեւ նահանգի բողոքական
եկեղեցւոյ Տէֆանը Տոքթ. Յովհաննէս
Ֆրիտրիխի կողմէ: Այս վերջինը վեց
տարիներ պաշտօնավարած էր Երուսաղէմի
Լիւտերական համայնքին մէջ եւ մօտէն
ծանօթ էր Սրբազան Պատրիարք Հօր:
Սրբազանին համար անակնկալ մը եղաւ
Նիւրնպէրկի մէջ դարձեալ իրեն հանդիպիլ,
որուն հետ մտերմիկ խօսակցութիւն մը
ունեցաւ անցեալէն: Տօքթ. Ֆրիտրիխ լսելով
Պատրիարքի այցելութիւնը յատկապէս եկած
էր իրեն հանդիպելու եւ տեղւոյն հոգեւոր
հովիւին հետ մասնակցեցաւ Ս.
Պատարագին: Տէֆանը Ս. Պատարագ
մատուցած եկեղեցին սիրով տրամադրած
է տեղւոյն Հայ համայնքի հերթական
արարողութիւններուն համար, ինչպէս նաեւ
ժողովուրդին մէկտեղումը դիւրացնելու
նպատակով տրամադրած է իրենց համայնքի
տունը յարակից սրահներով: Նոյն օրը
Միւնիխի հայ համայնքի երգչախումբին
ալ մասնակցութեամբ Սրբազան Հօր
մատուցած Ս. Պատարագին ներկայ եղան
աւելի քան երկու հարիւր հայեր: Իսկ
յաւարտ Ս. Պատարագին Պատրիարք Հօր
ի պատիւ տրուած ճաշին ժողովուրդը
ի պատիւ տրուած ճաշին ժողովուրդը
նորախութեամբ լսեց Սրբազան Հօր խօսքը:
Ամեն. Սրբազան Հայրը եկեղեցւոյ մէջ իր

ֆարոգով ժողովուրդին բացատրեց եկեղեցի բառին իմաստը, եւ անդրադարձաւ նորահաստատ թեմի կարգ ու կանոններուն եւ առաջադրած նպատակներուն: Յորդորեց ներկաները իսկական եկեղեցի ըլլալու՝ աղօթքով ու աստուածապաշտութեամբ, հրաւիրեց գիրքնէ Հայց. եկեղեցւոյ կարգ ու կանոններուն, ինչպէս նաեւ եկեղեցւոյ ասանդութիւններուն հաւատարիմ մնալ: Իսկ սրահին մէջ, տեղւոյն հոգեւոր հովիւին եւ Առաջնորդ Հայր Սուրբին բարի գալուստի խօսքերէն եւ Սրբազան հօր կենսագրական հակիրճ տեղեկութիւններէն յետոյ, Ամեն. Սրբազան Պատրիարքը պատմական տեղեկութիւններ տուաւ Հայոց Նրուսաղէմի վանքին վերաբերեալ:

Պատրիարք Սրբազանին երկրորդ այցելութիւնը եղաւ Նոյվիտ ֆաղափի համայնքին՝ 20 Սեպտ. 1992ին: Այստեղ եւս Սրբազանը դիմաւորուեցաւ համայնքի ներկայացուցիչներուն կողմէ, իրենց ատենապետ՝ Տիար Մինաս Պոյանեանի գլխաւորութեամբ. եւ առաջնորդուեցաւ սրահ մը, ուր բարձրաստիճան հիւրին ի պատիւ ճաշ պատրաստուած էր: Պատրիարք Սրբազան լսելով թէ, այս համայնքին մէջ նորակազմ երգչախումբ մը կայ Մերութան Սրկ. Սէտէֆանեանի ղեկավարութեամբ, փափաքեցաւ երգչախումբին մասնակցութեամբ, սրահին մէջ փոքր արարողութիւն մը կատարել: Սրահին մէջ ներկայ էր նաեւ հիւսիսային Գերմանիոյ հոգեւոր հովիւ Տ. Յակոբ Ա. Քինյ. Կէօֆեան, որ եկած էր երէցկոնջ հետ իր յարգանքը մատուցանելու Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր:

Ճաշի ընթացքին, Առաջնորդ Հայր Սուրբի ողջոյնի խօսքէն յետոյ, Պատրիարքը ներկաներուն խօսեցաւ եւ ֆաջալերեց գիրքնէ հաստատ մնալ իրենց հաւատքին մէջ, աշխոյժ կերպով մասնակցիլ համայնքային գործունէութեան եւ այսպէսով անասան պահել իրենց

եկեղեցին: Գնահատեց նորակազմ երգչախումբի անդամները, որոնք առանց հայերէն գիտնալու կ'երգեն եկեղեցւոյ շարականները: Այստեղ հարց ու պատասխանի ձեւով զարգացող խօսակցութեան մը ընթացքին, ներկաները լուսարանուեցան հայ եկեղեցին եւ ժողովուրդը յուզող կարգ մը հարցերուն առընչութեամբ:

Հոգ. Տ. Գարեգին Ծ. Վրդ. Պէֆեսանի ընկերակցութեամբ Պատրիարք Սրբազան նոյն գիշերը վերադարձաւ Քէօլնի Առաջնորդարանը եւ յաջորդ օրը՝ 21 Սեպտ. 1992ին երեկոյեան հանդիպեցաւ այս ֆաղափի եկեղեցական համայնքի ներկայացուցիչներուն, որոնք Սրբազան Հօր ի պատիւ ճաշ մը տուին եկեղեցական համայնքի սրահին մէջ:

Քէօլնի համայնքի վարչութեան փոխ ատենապետ Տիար Մանուկ Անէմեանի եւ Առաջնորդ Հայր Սուրբի բարի գալուստի ու ծանօթացման խօսքերէն ետք Սրբազան Պատրիարք Հայրը ներկաներուն ընդարձակ կերպով բացատրութիւններ տուաւ թեմական կազմակերպութեան, եկեղեցւոյ եւ համայնքային աշխատանքներու անհրաժեշտութեան մասին: Ապա խօսեցաւ Նրուսաղէմի Պատրիարքութեան ներկայ կացութեան եւ ապագայ ծրագիրներու մասին, հրաւիրեց ներկաները ուխտի երթալ Նրուսաղէմ, որպէս զի անոնք սրբատեղիներուն ծանօթանալով վերանորոգեն իրենց հաւատքը եւ տեսնեն հայոց դարաւոր մշակոյթի այս կեդրոնը:

Այստեղ անգամ մը եւս յիշենք, որ Գերմանիոյ հայ գաղութը բաղկացնող հայերու մեծամասնութիւնը Թուրքիոյ զանազան գաւառներէն եկած ըլլալով դժբախտաբար կանոնաւոր կերպով հայերէն չեն խօսիր: Հետեւաբար Սրբազան Պատրիարք Հօր իւրաքանչիւր ֆաղափն մէջ արտասանած խօսքը քարգմանուեցաւ Առաջնորդ Հայր Սուրբին կողմէ Թրքերէնի,

ինչ որ գոհ ձգեց ներկաները, գանձման լրիւ կերպով հաղորդակից դարձնելով Սրբազան Հօր յայտնած գաղափարներուն: Այժմ այս ֆաղափներուն մէջ շարաքօրեայ հայերէն դասընթացներ հաստատուած են, գէթ նոր սերունդին հայեցի դաստիարակութիւն տալու, եւ այս աշխատանքին կ'օժանդակեն գերմանական եկեղեցիներն ու Ամերիկայի Գարակեօգեան Հիմնադրամի հաստատութիւնը: Համայնքներէն զատ Սրբազան Պատրիարքը հանդիպում ունեցաւ հայ ուսմանց հիմնադրամի հիմնադիրներէն Տիար Յուլակ Տէր Յարութիւնեանի եւ Տոքթ. Միհրան Տապաղեանի հետ: Այս հանդիպման ընթացքին Սրբազանը ծանօթացաւ հիմնարկի ծրագիրներուն: Անոնցմէ առաջինն է մեծ եղեռնէն վերապրողներու կենսագրութիւններուն գիտական ուսումնասիրութիւնը, որ պէտք է սատարէ հաւաքական յուշի ստեղծման: Հիմնարկի ուրիշ մեծ ծրագիրն է բոլոր գերմանական արխիւներուն մէջ գտնուող հայկական հարցի վերաբերեալ նիւթերու հաւաքումը, Պէտլինի Համաժողովէն մինչեւ Լոզանի Դաշնագիրը: Այս նիւթերը ցրուած են Գերման 30 տարբեր ֆաղափներու արխիւ-

ներուն մէջ: Իսկ վերջին կարեւորագոյն ծրագիրն է Հայաստանի մէջ, Գերմանիոյ Ներքին Գործոց Նախարարութեան օգնութեամբ, հիմնել ներկայ Հայաստանի պետական կառոյցը բարելաւելու համար բարձրագոյն ուսումնարան մը, պատրաստելու համար պետական վարչական անձնակազմը, ֆատրեր: Վերջին այս ծրագրի նախագիծը արդէն իսկ մշակուած է եւ գերմանական կառավարութիւնը տուած է իր համաձայնութիւնը: Առաջնորդ Գարեգին Հայր Սուրբը այս ծրագրին թղթածրարը անձամբ պիտի փոխանցէ Անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան մեծարգոյ նախագահ Տիար Լեւոն Տէր Պետրոսեանին:

Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան Սրբազան Պատրիարքը 23 Սեպտ. 1992ին Փարիզի ճամբով եւ ընկերակցութեամբ Հոգշ. Հայր Սուրբին Ս. Էջմիածին կը մեկնի, ներկայ գտնուելու Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Հայոց Հայրապետի գահակալութեան տարեդարձի հանդիսութիւններուն եւ այս առթիւ կատարուելիք եպիսկոպոսական օծման արարողութիւններուն:

ԳԻՒԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ
Գերմանիոյ Թեմի

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԱՐԵՒԵԼԻՔԻ

Այսու, կը հաղորդենք թէ Ծայրագոյն Արեւելի Հայրապետական Պատուիրակ, Գերշ. Տ. Աղան Եպս. Պալիօգեան, թեմական այցելութիւն տուաւ Հոնկ Գոնկի եւ Պանկզոգի հայերուն:

Նոյ. 16-19, 1992ին Սրբազան Հայրը այցելեց Հոնկ Գոնկ, ուր, Ս. Պատարագի մատուցմամբ ու բանին կենաց ֆարոգութեամբ, միխթարեց Հոնկ Գոնկի փոքրաթիւ հայերը - 12 հոգի-:

Պարզեց Հայաստանի ներկայ կացու-

թիւնը: Խումբ մը գիտակից հայերու նուիրատուութեամբ 30 (երեսուն հազար) Ամերիկեան տոլար գոյացաւ, Հայաստանի օգնութեան համար:

Նոյ. 20-27, 1992ին, Սրբազան Հայրը այցելեց Պանկզոգ. հոս եւս Ս. Պատարագի մատուցմամբ ու բանին կենաց ֆարոգութեամբ, միխթարեց Պանկզոգի հայերն ալ հետեւելով Հոնկ Գոնկի իրենց արեւակիցներուն գեղեցիկ օրինակին, 35 (երեսուն հինգ) հազար Ամերիկեան Տոլար

նուիրաբերեցին Հայաստանի օգնութեան համար:

Պանկգոգի հայերը, տարւոյս Մարտ ամսուն, 10,000 (տասը հազար) ամերիկեան տոլար գոյացուցած էին արդէն եւ ուղարկած Հայաստան:

Հայրապետական Պատուիրակ Ս. Հայրը Նոյ. 28ի առաւօտուն ժամանեց Սիտնի:

2 Դեկտ. 1992

Դիւան

Սիտնի Աւստրալիա ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Ս. ԱԹՈՌԷՆ ՆԵՐՍ

ՏԸԻԶՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐՍ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐՈՒ

26 Նոյեմբեր 1992ին, երեկոյեան ժամերգութեան աւարտին, կատարուեցաւ Դպրի Չորս Աստիճաններու տըլուքին Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, ձեռամբ՝ Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր, խարտաւիլակութեամբ Լուսարարապետ Սրբազան Հօր եւ առընթերակցութեամբ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ եւ Տ. Աւետիս վարդապետներու: Ժառանգաւոր 18 սաներ "Դպրի" ձեռնադրութեամբ ստացան եկեղեցւոյ նուիրապետական առաջին չորս փոքր աստիճանները:

ՍԱՐԿԱԽԱԳԱՅ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Սրբոց Յակոբեանց զինուորեալ միաբանութիւնը ցնծութեան մէջ էր, որովհետեւ իր շարքերուն վրայ կ'աւելնային եօթը նուիրեալ երիտասարդներ:

4 Դեկտեմբեր 1992ին, յետ երեկոյեան ժամերգութեան, Ընծայարանի Ա. դասարանի ուսանողներէն Արմէն Աթաջանեան, Տիգրան Կարապետեան, Մեսրոպ Ռաքեւոսեան եւ Նդուարդ Թովմասեան, իսկ քահանայից դասարանի ուսանողներէն Արթօ Գարանեան, Պօղոս Պոկտանեան եւ Գրիգոր Հօլմասեան, Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր ձեռամբ՝ Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ ստացան կիսասարկաւազութեան աստիճան, "Ուրար կրելու իրենց ձախ քազուկներուն վրայ," Ս. Նշխարը պատրաստելու Ս. Սեղանին, ինչպէս նաեւ Պատարագիչը զգեստաւորելու

եւ Ս. Սկիհը կրելու:

5 Դեկտեմբեր 1992 Շաբաթ առաւօտուն, Ս. Պատարագի ընթացքին Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը զգեստաւորուելով քարձրացաւ Սուրբ Խորան, ապա Ս. Սեղան հրաւիրեց նորընծաները: Անոնք առաջնորդուեցան Ս. Սեղան Սաղմոսներու եւ աղօթքներու ընթերցումով, խարտաւիլակութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի եւ առընթերակցութեամբ Հոգշ. Տ. Գուսան եւ Տ. Բագրատ վարդապետներու:

Յուզիչ էր պահը երբ եօթը նորընծաները ժողովուրդին կը դառնային ձեռամբարձ, ի նշան աշխարհիկ հետաքրքրութիւններէն հրաժարման, "Աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ . . ." շարականի երգեցողութեամբ: Ապա Պատրիարք Սրբազանը աղօթքներով եւ մաղթանքներով ձեռնադրելէ ետք, ընծայեալներու ձախ ուսերուն վրայ դրաւ Յիսուս Քրիստոսի "Քաղցր Լուծը" խորհրդանշող Ուրարները, ապա անոնց իշխանութիւն տուաւ Աւետարան կարդալու "յունկն հաւատացելոց", Ս. Սկիհը կրելու եւ կատարելու վերաբերումը Ս. Պատարագին, եւ բուրվառ՝ խնկելու Աստուծոյ Ս. Տունը:

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը հոգեկից աղօթքներու ընթերցումով շնչեղ կարեւորութիւնը հետեւելու նախապէս Ս. Ստեփաննոսի կեանքին օրինակին,

փորձութեանց ժամանակ գօտեպնդուելու Տիրոջ խօսքերով, չը սայթափելու համար աշխարհի խաբուսիկ պատրանքներէն:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը քաջալերեց նորընծաները հաստատ մնալու իրենց ուխտին մէջ, մաղթելով որ "արժանի ըլլան քահանայական Ս. Կարգին":

Յետ ձեռնադրութեան նորընծայ Սարկաւագները անմիջապէս սկսան պաասարկել Ս. Պատարագի խորհուրդին:

Գիշերը, ժառ. Վրժ.ի սեղանատան մէջ ընթրիքին մասնակցեցան Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք., Հոգեւորական եւ աշխարհական ուսուցիչներ: Յանուն Նոր ձեռնադրուած Սարկաւագներուն, Արմէն

Սրկ. Աթաջանեան անդրադարձաւ իրենց ուսերուն դրուած լուծին ծանրութեան, զոր պիտի կարենան կրել միայն Ս. Հոգիին պարգեւելիք շնորհներով եւ աղօթքով: Լուսարարապետ Սրբազանը յիշեցուց կարեւորութիւնը ծառայելու գիտակցութեան եւ իւրաքանչիւրին տրուած տաղանդներուն զարգացման եւ օգտագործման:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը դիտել տուաւ որ ներկայ պարագաներու բերումով, փոխանակ տարիներու պատրաստութեան լրումին, ձեռնադրութիւնը կատարուեցաւ որպէս սկիզբ լարուած աշխատանքի եւ պատրաստութեան: Մաղթեց որ իրենք ըլլան "օրինակ այլոց":

Աւետիս Արք. Իփրանեան

ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՍՐԲԱԶԱՆ ՀՕՐ ԽՕՍՔԸ ՆՈՐ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԱԾ ՍԱՐԿԱՎԱԳՆԵՐՈՒՆ

Ուրախութեան օր մըն է թէ Ս. Աթոռոյս եւ թէ Ընծայարանի եօթը ուսանողներուն համար որոնք այսօր ստացան սարկաւագութեան ծառայութեան լուծը: Մեծութիւնը ծառայութեան մէջ է:

Բայց այդ իրագործելու համար նպատակ պէտք է դնել եւ աշխատանք տանիլ: Սարկաւագ ձեռնադրուիլը, մեր Սուրբ Աթոռին մէջ, կատարուած աշխատանքի մը լրման կը տրուի, աւարտին կը տրուի, կը տրուէր: Այսօրուան ձեռնադրութիւնը յայտնապէս աշխատանքի մը լրման պսակումը չէ: Պատճառը յստակ է: Մեր կացութիւնը այնպէս է որ ունեցանք նոր աշակերտութիւն: Այս երիտասարդները, տարիքով քիչ մը յառաջացած, պէտք էր պատրաստ եղած ըլլային: Այդպէս կ'ըլլար, եթէ տասներեք տարեկանին վարժարանէն, ներս ընդունուած ըլլային: Բայց հիմա, վստահ ենք որ անոնք յառաջացած են տարիքով, կամքով, ուսման մակարդակով, փափակով: Եւ մենք զգացինք որ կարելի է զիրենք Սարկաւագ ձեռնադրել, այն

յոյսով որ պիտի ամբողջանայ իրենց ծառայութեան պատրաստութիւնը: Ուրեմն, փոխանակ աշխատանքի լրման, պսակումին, ձեռնադրութիւնը կը դառնայ աշխատանքի սկիզբը՝ լարման առիթ, աշխատանքը կանոնաւորելու առաջադրանքով: Այս հոգին կարեւոր է:

Նախ քան ձեռնադրութիւն, երբ ձեռնադրութեան արարողութեան եւ աղօթքներուն վերաբար կ'ընկնէ իրենց հետ, այնտեղ քանի մը կարեւոր յիշեցումներ կային որոնք տարբեր դարձածներով կը կրկնուէին, իբրեւ Եկեղեցւոյ Սրբազան Հայրերու կողմէ թելադրուած խրատականներ: Այդ խրատականներէն մէկ քանիսն կ'ուզեմք յիշել: Մէկը ա՛յն՝ որ քու սորվածներդ, ընթերցումներդ, որոնք պէտք է կատարես, պատրաստութիւնը պէտք է կատարես, պէտք է լինիս, որուն հետամուտ պէտք է լինիս, գիտութիւնը որ պէտք է ամբարես, Աստուծոյ խօսքը որ կը լսես Սուրբ Գիրքը կարդալով, պարտիս "ի միտ առնուլ եւ առնել": "ի միտ առնուլ" պարզ վերլիշելուն

չակնարկներ, այլ "մտփիղ մէջ" ներս առնելուն, հաստատելուն, տեղադրելուն: Բայց այդ եւս բաւական չէ, որովհետեւ պարտիս գայն "առնել": Գրաբար "առնելը", մեր աշխարհաբար ստանալը չէ, այլ կը նշանակէ սորվածդ կատարել, գործադրել: Եւ սորվածը կը կատարես, երբ գայն կ'օգտագործես: Կը ծառայեցնես այն նպատակին որուն համար սորվեցար:

Բայց դժուարութիւնները շատ են, փորձութիւնները շատ են: Աշակերտներէն մէկը սկսեր է իր մայրը կարօտել: Փորձութիւն է: Կերակուրները համով չեն, բաւարար չեն: Փորձութիւն է: Համագգեստները տակաւին ամբողջացած չեն: Փորձութիւն է: Դասերը, լեզուները սորվիլը դժուար է, նեղացուցիչ է: Փորձութիւն է: Եւ ուրիշ շատ այսպիսի պատճառներ կամ պատրուակներ: Բայց այս բոլոր փորձութիւններուն մէջէն պէտք է անցնիլ: Անոնց պէտք է յաղթել:

Այս պատճառաւ աղօթքներուն մէջ կը կարդայինք. "Աստուած, բու ծառադ հեռու պահէ ի հաղորից Սատանայի": Ի՞նչ է այս ի հաղորիցը: Եթէ "յ" նախդիրով բացառական հոլով ըլլար, պիտի նշանակէր "աղբերէն" սատանայի, որոնք աղբանոցի տեսակներ կը կազմեն: Այն ատեն պիտի նշանակէր սատանայի աղբերուն մէջ իյնալէն, "կոյտղիէն", հեռու պահէ: Բա՛ց աղօթքին մէջ յիշուած "հաղոր" կը նշանակէ թակարդ: Աստուած՝ սատանային լարած թակարդներէն հեռու պահէ: Եւ այս աղօթքը նոյնչափ կարեւոր է, որովհետեւ սատանան մեր շուրջն է, փորձանքները եւ փորձութիւնները մեր շուրջն են: Եթէ մենք պատրաստուած չըլլանք միտքով, հոգիով, նուիրումով, դէմ դէմի, աչք աչքի գալու սատանային հետ, գայն ճանչնալու իր իսկական նկարագրին մէջ, մենք արդարեւ պիտի իյնանք անոր "թակարդներուն", անոր "հաղորին" մէջ:

Աղօթքներուն մէջ կրկնուող գաղա-

փարներէն մէկն ալ այն էր որ "ծառայութեան շնորհքը", "սպասաւորութեան շնորհքը", եկեղեցւոյ խորհուրդներուն սպասարկող դառնալու առանձնաշնորհումը, կը տրուի ուրիշ նպատակով մը: Որպէս զի "օրինակ դառնաս ուրիշներուն": Եւ այս խրատը կը կրկնուէր. "Նայէ որ բու խօսքովդ, բու վարմունքովդ, բու կեանքովդ, օրինակ դառնաս ուրիշներուն":

Օրինակ դառնալու համար նախ դուն պէտք է տիպար մը, օրինակ մը ընտրած ըլլաս, բու մտփիղ, բու սրտիդ, բու հոգիիդ մէջ: Եւ դուն քեզի խօսած պիտի ըլլաս որոշելով այսինչ տիպարին հետեւիլ: Այս ինքնախօսութիւնը պէտք է տեղի ունենայ, ճամբայ ելլելէ առաջ, որպէս զի պատրաստուիս օրինակ դառնալու այլոց:

Մեր վանքին եւ Սուրբ Աթոռին մէջ, "այլոց" կը նշանակէ այն ժողովուրդին որոնց հետ պիտի ապրինք, որոնց մէջէն պիտի քայլենք, անցնինք, որոնց համար եկեղեցիին մէջ պիտի աղօթենք, որոնց հոգեւոր բարձրացումին համար մեր պաշտամունքները շնորհալի կերպով պիտի կատարենք, այս կերպով օրինակ դառնալով անոնց:

Իսկ մեր ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ՝ "օրինակ դառնալ", մեր սարկաւազ եղբայրներուն համար, պիտի նշանակէ նախ ըլլալ տիպար աշակերտ, որուն վկայութիւնը պէտք է ուսուցիչները տան: Որքան կ'ուրախանան ուսուցիչները երբ իրենց առջեւ գտնեն աշակերտներ որոնք սորվելու, առնելու, ըմբռնելու, իւրացնելու փափաք ունին, ցանկութիւն ունին, կը հարցապնդեն, աւելին կ'ուզեն ստանալ: Ուսուցիչները որքան աւելի պիտի ուրախանան, երբ նշմարեն որ անոնք շնորհքը, յատկութիւնը ունին վերլուծելու, տրամաբանելու, մտիկ ընելու, "ի միտ առնելու", եւ նաեւ կատարելու այն բոլոր թելադրութիւնները որոնք կը տրուին

աշակերտին բարիքին համար:

Եթե այս մակարդակի վրայ սարկաւազը յաջողեցաւ, այն ատեն ան օրինակ պիտի դառնայ այն միւս աշակերտներուն, որոնք տասնըներկու տարեկանէն կ'ընդունին իբրեւ մանուկներ, իբրեւ մեր փոքրիկ եղբայրները, որոնց մեծնալը, ապահով մեծնալը մեր պարտականութիւններուն մաս կը կազմէ: Որոնց վրայ գուրգուրալ պէտք է: Որոնց չարութիւններուն պէտք է կարողանալ այնպիսի սիրով մօտենալ եւ սաստել, որ զգան թէ իրենց բարիքին համար է որ կ'ըսենք եւ կ'ընենք, ինչ որ կ'ըսենք եւ կ'ընենք:

Այս զգացումը եւ այս յարաբերութիւնը կարեւոր է: Այս վարժարանը հարիւրներով աշակերտներ ունեցած է այսօրուան մեր աշակերտներուն պէս: Անոնց մէջ ամէն տեսակները եղած են, եւ սակայն անոնց մէջէն անոնք որոնք իրենց ուսուցիչներուն խրատներուն հետեւած են, մտիկ ըրած են, սորված են, ամբարած են, եւ հաճոյք առած են սորվելով սորվեցնելու, անոնք անպայման ամէնէն միօրինաբարուած եւ երջանիկ զգացումներով, յուշերով հարստացած անձերը եղած են:

Կը մաղթեմ որ մեր սարկաւազ եղբայրները, որոնք այսօր լարուեցան, լարուած են, սկիզբը առնելով իրենց աշխատանքին, եւ ձգտուած են դէպի լրումը իրենց իտէալին, այս խորունկ զգացումներով առատանան - ծառայութեան զգացում, սորվելու, "ի միտ առնելու" եւ կատարելու զգացում, "սատանայի հաղ-

քերէն" զգուշանալու, ընկալելով իրենց ուսուցիչները ուրախացնելու, եւ պաշտամունքներուն մէջ իրենց բաժինը կատարելու այնպիսի պատշաճութեամբ, որ իրենց շուրջը կեցող եւ մասնակցող ժողովուրդը հոգեւոր հաճոյք զգայ:

Այս բոլորը սկիզբն է: Կ'ակնկալեմ որ այս լարուած, այս լարուող սկիզբը իր ուղիղ ճամբան գտնէ, իր բարեբեր հողը ունենայ, ուր Աստուծոյ շնորհներուն սերմերը պիտի աճին եւ պտղաբերին:

Մեր Սուրբ Աթոռը, Երուսաղէմը, Հայց. Եկեղեցին արտասահմանի մէջ այնքան կարիք ունին այսպիսի հոգեւոր ծառայողներու: Հայրենիքին մէջ մեր չորս միլիոն ժողովուրդը Աստուած գիտէ ինչ կարօտով կը սպասէ Ս. Գիրք մը ձեռք անցընելու, հոգեւոր երգեր սորվելու եւ երգելու, հոգեւոր խօսք տարածող հոգեւորականներու եւ կամ մինչեւ իսկ աշխարհականներու մտիկ ընելու: Մարդ արարածը ի վերջոյ հոգեւոր արարած է: Իր պայքարին մէջ անգամ կը պայքարի հոգիով: Հայրենիքին մէջ, Արցախին մէջ, արտասահմանին մէջ մեր պայքարը հոգեւոր պայքար է: Ֆիզիքական գոյութեան պայքար է:

Կ'աղօթեմ որ Աստուած մեզի հետ լինի եւ մեզ առաջնորդէ: Մեծերը իբրեւ մեծ, փոքրերը իբրեւ փոքր, բայց բոլորս միասին իբրեւ մէկ ընտանիք մեր յարաբերութիւնները սիրոյ յարաբերութիւններու վերածենք, մեր անումին համար, մեր բարգաւաճումին համար, եւ մեր ապագան կերտելու համար, իբրեւ "անօթ անտրութեան" եւ "մշակ առանց ամօթոյ":

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ԲԱՐԵՄԱՂԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հոկտեմբեր 27ին, Նրեֆշաբքի, հրեկոյեան ժամերգութենէն յետոյ, Ամենապատիւ Պատրիարք Արքազան Հօր՝ Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանի գահակալութեան երկրորդ տարեդարձի առիթով ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի ուսանողութիւնը, առաջնորդութեամբ իրենց տեսչի՝ Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեանի, բարձրացան Պատրիարքարան:

Պատրիարք Արքազան Հայրը ընդունեց զանոնք՝ Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ: Տեսուչ Հայր Սուրբը յանուն վարժարանի ուսանողութեան մաղթեց Պատրիարք Արքազան Հօր՝ արեւշատութիւն, քաջաւորեց եւ քեղմալի տարիներ: Ապա ժառանգաւոր սաներէն մին ծաղկեփունջ մը յանձնեց գահակալ Արքազան Հօր, յանուն ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի ուսանողութեան:

"Կոկիկ" հիւրասիրութենէ մը ետք, Պատրիարք Արքազան հայրական ջերմ յորդորներով իրատեց ժառանգաւորաց Վարժարանի սաները, շեշտելով Նրուսադէմի ժառանգաւորաց Վարժարանի ներկայ դերը՝ սփիւռփայտութեան ծառայութեան մէջ, եւ լայնօրէն խօսեցաւ ուսման կարեւորութեան մասին: Թելադրեց որ ժառանգաւոր ուսանողներ պէտք չէ քաւականման դպրոցի մը վերամուտէ վերամուտ իրենց մատուցուած ուսումով, որովհետեւ կեանքը յարատեւ դաստիարակութիւն է: Քաջակերեց ուսանողները որ ըլլան ուսումնասէն, ընթերցասէր, եւ գիտակից իրենց կոչումին՝ թէ իրենք ժառանգորդներն են եւ պահապան գիւնդները Նրուսադէմի փառքը հիւսող Սուրբ Տեղերուն: Արքազան Հայրը ըսաւ. Կեանքի դժուարութիւնները կը հարթուին փորձութիւններու ընդմէջէն, մաքանելով

դժուարութիւններու դէմ, ձգտելով միշտ դէպի լաւագոյնը, ըլլալու համար ուսեալ, օրինակելի հոգեւորական, ի փառս Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիի: Հայրական օրհնութենէ ետք, մեկնեցան ժառանգաւոր սաները:

Ամփիջապէս ետք, ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի ուսուցչական կազմը, ինչպէս նաեւ Պատրիարքարանիս դիւանի եւ գոյգ տպարաններու պաշտօնէութիւնը միասնաբար եկան իրենք եւս քաժնելու իրենց քարեմաղբական խնդակցութիւնները Պատրիարք Արքազան Հօր հետ:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի ուսուցիչներէն մին, յանուն ուսուցչական կազմին եւ ներկաներուն, մաղթեց Պատրիարք Հօր՝ քաջանիկ, քարգաւան եւ զեղուն գործունէութիւն, ի պանծացումն Սրբոց Յակոբեանց Հայոց Վանքին: Դիւանի պաշտօնեաներուն եւ տպարանի աշխատողներու անունով արտայայտուեցան Կարապետ Յակոբեան եւ Գեորգ Յինիլիզեան: Պատրիարք Արքազան Հայրը յայտնեց իր շնորհակալութիւնը քարի մաղթանքներուն համար եւ անդրադարձաւ մասնաւորաբար ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի կեանքի զանազան դժուարութիւններուն, զնահատելով հայ ուսուցչի դերը եւ արժէքը հայ ուսանողի կեանքէն ներս, առաջնորդելու համար զայն հայ ուսուցչի ծառայութեան եւ օրինակին ընդմէջէն, դէպի ապագայ ուսեալ, պատրաստուած, եւ նուիրեալ հոգեւորականը: Ներկաներու առաջարկութեամբ նաեւ անդրադարձաւ Հայաստանի ներկայ վիճակի զանազան դժուարին երեւոյթներու մասին:

Հայրական օրհնութենէ ետք մեկնեցան ներկաները աջահամբոյրով:

Երեկոյեան ժամը 7ին, Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը միահաւաք բարձրացան Պատրիարքարան, շնորհաւորելու Ս. Աթոռոյս Գահակալ Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Յետ շնորհաւորութեան տեղի ունեցաւ ընթրիք, ջերմ մթնոլորտի մէջ: Ընթրիքի ընթացքին Լուսարարապետ Սրբազանը, Գեր. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանը բաժակ բարձրացնելով Պատրիարք Սրբազան Հօր մաղթեց, երկարակեցութիւն՝ իր տարիներու ընթացքին շահած փորձառութեամբ հովանաւորելու այս Սրբազան հաստատութիւնը իր Առաքելութեան մէջ, գործակցութեամբ Ս. Աթոռիս զինուորեալ միաբանութեան ի փառս Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյն եւ ի պանծացումն Սրբոց Յակոբեանց Հայոց Վանքին: Այս ուրախ բարեմաղթութեան պահուն, բարգման Հայր Սուրբը որ նոր ժամանած

էր օղակայանէն, յայտնեց թէ վանք հասան մայր հայրենիքէն ընտրեալ նոր ժառանգաւոր սաները եւ ուսուցիչները: Այս աւետիսով միաբաններուն ուրախութիւնը կրկնապատկուեցաւ: Ուսանողներուն էջմիածնէն ընկերացող Տ. Յովսէփ Քհնյ. Յակոբեան եւս մասնակցեցաւ ընթրիքին:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը մաղթեց որ Միաբանութեան իւրաքանչիւր անդամ իր պաշտօնը խղճմտօրէն կատարելով իր մասնակցութիւնը բերէ եւ իր "ներդրումը" ունենայ Ս. Աթոռոյս վանական կեանքին եւ Ընդհանուր Գործոց կանոնաւորութիւնը ապահովելու համար:

Տէրունական աղօթքի արտասանումով փակուեցաւ այս ուրախ եւ գեղեցիկ երեկոն:

ԱԻԵՏԻՍ ԱՐԴ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ

Եգիպտոսի մէջ պատահած երկրաշարժին առիթով Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր դրկած հեռագիրը Եգիպտական Հիւպատոս Մուհամմատ Պասիունիին, եւ նամակը Եգիպտոսի Առաջնորդ Գեր. Տ. Զաւէն Արքեպս. Զինչինեանին եւ անոնցմէ ստացուած շնորհակալութեան գիրերը:

18 October 1992

His Excellency Mr. Mohammad Basiouny
Ambassador of Egyptian Republic
Egyptian Embassy Tel Aviv

We were deeply shocked for the earthquake which happened in Cairo. In our name and in the name of our Brotherhood and Armenian congregation please convey to His Excellency the President of Egypt Mr. Husni Mubarak and to his wise government our deep condolences for all the human losses which occurred by the earthquake. We pray the almighty to give You and Your government strength to rebuild your beautiful country and to give solace for all the members of the deceased affected by the earthquake.

Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

H. E. Archbishop Torkom Manoogian
Armenian Patriarch of Jerusalem

1 Nov. 1992

I would like to thank you very much for your condolences for the victims of the tragic earthquake which struck Egypt on October 12th, 1992. In fact, I was deeply touched by the sincere feeling of sorrow and sympathy expressed towards Egypt and its people, sharing their pain and grief on this sad occasion.

With my best wishes,
Sincerely
Mohammad Bassiouny
Ambassador

To: H. E. Archbishop Torkom Manoogian,
Armenian Patriarch of Jerusalem.

17 Հոկտեմբեր 1992

Գերաշնորհ

Տ. Զաւեն Ս. Արքեպս. Զինչինեան

Բարեխնամ Առաջնորդ Հայոց Եգիպտոսի

Գահիրէ

Սիրելի Սրբազան Եղբայր,

Խոր կսկիծով լսեցիմք Գահիրէի մէջ մի քանի օրեր առաջ պատահած ահռելի
 երկրաշարժին եւ մեծ թիւով մարդկային կորուստներու եւ նիւթական վնասներու մասին:

Այսօր հեռագրաւ մեր խոր ցաւը յանուն Միաբանութեան եւ ժողովուրդին յայտնեցիմք
 Իսրայէլի մէջ Եգիպտական Դեսպանին որպէս զի մեր զգացումները փոխանցէ Նորին
 Վսեմութիւն Եգիպտոսի Նախագահին եւ անոր Կառավարութեան:

Շատ մտահոգ ենք եւ կ'ուզենք իմանալ եթէ ոեւէ կորուստ ունեցանք մեր համայնքի
 անդամներէն:

Տէրը թող օգնէ բոլորին եւ Զեզի, եւ Ազգային Քաղաքական Ժողովի անդամոց տալ ուժ
 եւ կարողութիւն դիմանալ կարեւորաւու համար այս մեծ հարուածին, եւ վերստին կառուցելու
 երկրաշարժի հետեւանալով եղած վնասները:

Հանեցէ մեր խորագգած զգացումները յայտնել բոլոր վշտացեալներուն:

Եղբայրական ջերմ սիրով,

Աղօթակից

Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան

Պատրիարք Երուսաղէմի

Ամենապատիւ

Տ. Թորգոմ Սրբազան Արքեպս. Մանուկեան

Բարեխնամ Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի

Երուսաղէմ

19 Հոկտեմբեր 1992

Ամեն. եւ սիրելի Սրբազան,

Գահիրէի Ազգային իշխանութիւնս խոր շնորհակալութեամբ ստացած է Զեր 17
 Հոկտեմբեր 1992ի նամակը որով Երկուշաբթի, 12 Հոկտեմբերին, Գահիրէի եւ շրջակայ
 քաղաքներու մէջ տեղի ունեցած երկրաշարժին եւ աւերիչ հետեւանումներուն մասին
 մտահոգութիւն, մեռնողներու ընտանիքներուն մխիթարութիւն եւ տնագործներուն ցաւակցութիւն
 կը յայտնէիք:

Կը տեղեկացնենք թէ - Գոհութիւն եւ Փառք Աստուծոյ - մարդկային կորուստներ կամ
 վիրաւորեալներ չունի Եգիպտահայ գաղութը: Ազգային վարժարաններու ներքին պատերուն
 վրայ կան ճեղքուածներ: Երկիրը անշուշտ մեծ վնասներ կրեց, փլած շէնքերու, աւերա-
 ծութիւններու պատճառաւ: Հնագիտական շէնքեր եւ պատմական վայրեր նաեւ կրած են
 վնասներ:

Ի բոլոր սրտէ կը մաղթենք որ Ամենակալ Աստուած մեր ապրած երկիրներուն նաեւ
 մեր հայրենիքին խնայէ փորձանքներ, իր հովանիին ներքեւ պահէ մեր ժողովուրդը ի
 խաղաղութիւն եւ ի բարգաւաճութիւն:

Մաղթելով Զեզի առողջութիւն եւ Ս. Աթոռին առաւել պայծառութիւն, մնամ սիրալիր
 ողջունիւ եւ

Խոնարհ Աղօթակցութեամբ

Զաւեն Արքեպս. Զինչինեան

Առաջնորդ Հայոց Եգիպտոսի

Գեորգի Ս. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան

Գեորգի Ս. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան ծնած է 17 Մարտ 1934ին, Միացեալ Նահանգաց Ռոտ Այլընտ Նահանգի Բրավիլտէնս քաղաքին մէջ

Իր ուսումը ստանալէ յետոյ Ամերիկեան Հանրային Վարժարանի մէջ, եւ մասնակցելով Բրավիլտէնս քաղաքի Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ Հայց. Եկեղեցւոյ Դպրաց Դասի եւ երիտասարդաց Կազմակերպութեանց գործունէութեանց, երիտասարդ եւ ամերիկեան Սարգիս Պաղտասեան երուսաղէմ կու գայ 1955ին, աշակերտելով Ընծայարանի դասընթացին:

1959ին կը ձեռնադրուի վարդապետ, ձեռամբ Գեորգի Ս. Սուրեն Արք. Քէմհանեանի: Պաշտօններ կը վարէ վանքին մէջ իբրեւ ուսուցիչ, Աւագ Թարգման, Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ Տեսուչ: Կը նշանակուի Կալուածոց Տեսուչ՝ Իսրայէլի կողմը գտնուող վանքապատկան կալուածներու, եւ Պատրիարքական Փոխանորդ: Բարեկրթութեան կը կատարէ Նափայի Ս. Նիկողայոս վանքի, Հայֆայի Ս, Եղիա մատուռի, եւ Նոր Երուսաղէմի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ, հովուական եւ կրթական պաշտօններ եւս ստանձնելով:

Յուսիկ վարդապետ ընկերացած է հանգուցեալ Եղիշէ Պատրիարք Տէրտէրեանին, այցելելով Վատիկան, Պողոս Զ. Պապին, Հայաստան՝ Եղեռնի 50 ամեակին առիթով, եւ Եկեղեցեաց Համաշխարհային Խորհուրդի Կեդրոնը, Ժընէվ:

Միացեալ Նահանգներ վերադառնալով 1969ին, Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գեորգի Ս. Թորգոմ Արք. Մանուկեան զինք կը նշանակէ Հոգեւոր Հովիւ Նիւ Չըրքիի Լիվինկսթըն քաղաքի Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին, ուր ծառայեց աւելի քան քսան տարիներ: Հետեւեցաւ Սիթըն Հօլ համալսարանի դասընթացներուն: Արեւելեան Թեմին մէջ ծառայեց նաեւ իբրեւ Առաջնորդի Փոխանորդ եւ Տնտեսական Ցանձնախումբի Ատենապետ: Կազմակերպեց իրեն վստահուած համայնքին կրթական, մշակութային, ընկերային եւ կրօնական գործունէութիւնը:

1990ին Սրբոց Յակոբեանց Միաբանական Ժողովը Յուսիկ Ծ. Վրդ. Պաղտասեանը ընտրեց անդամ Տնօրէն Ժողովի: Նշանակուեցաւ Կալուածոց Տեսուչ: Իսկ 1992 Սեպտեմբեր 27ին Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ Եպիսկոպոս օծուեցաւ ձեռամբ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Վեհափառ Կաթողիկոսին, օծակից ունենալով Տ. Տարօն Եպս. Ճէրէնեան, Տ. Գարեգին Եպս. Պէֆնեան եւ Տ. Վիգէն Եպս. Այֆագեան: Գեորգի Ս. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան Նոյեմբեր 30ին Ս. Աթոռ վերադարձաւ իր Միաբանական պարտաւորութիւններուն:

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր կարգադրութեամբ, Դեկտեմբեր 6ին բարի-գալուստի հիւրասիրութիւն մը տեղի ունեցաւ Պատրիարքարանի մէջ, միաբանակից եղբայրներու մասնակցութեամբ:

ԻՆՔՆԱԿԵՆ ՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ծնած եմ 1952 թուին Պատմական Հայաստանի Սղերդ ֆաղաֆը, ուր ստացած եմ նախնական ուսումս, որմէ ետք անցած եմ Պոլիս ուսանելու համար Սուրբ Խաչ Դպրեմանքին մէջ:

1967ին ուսանելու գացած եմ Երուսաղէմ, ուր աւարտած եմ տեղւոյն Հոգեւոր նեմարանը:

1971ին ձեռնադրուած եմ արեղայ:

1975ին ուսանած եմ Լոնտոնի համալսարանի Արքայական Քոլեճը, աւարտելով այն 1980 թուին, ստանալով B.A. տիքլով:

1981ին նշանակուած եմ Զուիցբերիոյ հայոց հոգեւոր հովիւ, ուր կը ծառայեմ մինչեւ այսօր:

1983-86 հետեւած եմ "Ֆրիպարկ" համալսարանի Աստուածաբանական նեմարանի Մագիստրոսի տիքլովի դասընթացներուն եւ յաջողութեամբ աւարտած եմ: 1986ին Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Առաջին Կաթողիկոսին կողմէ նշանակուած եմ իբրեւ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչ՝ Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդի Կեդրոնական վարչութեան մօտ:

ՎԻԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՅԲԱԶԵԱՆ

ՎԵՀ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՆԴԱԿԸ
ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆԻՆ ՇՆՈՐՀՈՒԱԾ

21 Նոյեմբեր 1992 երեկոյեան ժամը 7:30ին, գլխաւորութեամբ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր, Միաբանութիւնը եւ գաղութիս Հայ Երիտասարդաց Միութեան Վարչական անդամները առաջնորդուեցան Միութեան Թէէէեան Սրահը, յիշատակելու 55 ամեակը Միութեան հիմնադրութեան:

Մշակութային յայտագիրէն եւ 55 ամեայ տարեդարձը յիշատակող գնահատանքի խօսքերէ ետք, պարգեւատրուեցան Միութեան հիմնադիր եւ տարեց անդամները:

Ապա Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր փակման խօսքին ընթացքին յանուն Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան եւ իր կողմէ շնորհաւորեց պարգեւատրեալները եւ ֆաջալերեց Հ. Ե. Միութեան անդամները հետեւելու իրենց երէցներու Տիպար օրինակին:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը պատեհ նկատեց այս առիթով գնահատելու վանքի կրօնաբոյր մթնոլորտին մէջ սնած ուսանած եւ աւելի քան 50 տարիներէ ի վեր

ամենայն ձեռնհասութեամբ եւ անսակարկ ժանասիրութեամբ պատրիարքարանիս զանազան մարզերուն մէջ պաշտօնավարող՝ վաստակաշատ Տիար Սահակ Գալայնեանը: Անդրադարձաւ Պր. Գալայնեանի տարիներու նուիրեալ վեհանձն ծառայութեանց, ըլլալ Հ. Ե. Միութեան շեմէն ներս եւ կամ Սրբոց Յակոբեանց Հայոց Վանքի դիւաններու, Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի, Ժառանգաւորաց Վարժարանի եւ Ընծայարանի, եւ կամ Մայր Տաճարի կեանքէն ներս: Եւ մանաւանդ շեշտեց անոր "ուխտի գաւառը" ըլլալը: Իր ծնողքը զինքը նուիրած էին Գլխադիր Ս. Առաքեալին, նպատակ ունենալով որ ան ծառայէ եկեղեցիին: Մինչեւ այսօր ան հաւատարիմ կը մնայ իր ծնողաց ուխտին, անձանձրոյթ եւ անտրտունջ իր ծառայութեամբ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր գնահատական խօսքերուն միացուց նոյնպէս Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Առաջին Սրբազնագոյն

Կաթողիկոսի գնահատական սիրոյ ողջունի եւ Օրհնութեան Գիրը, իր Կոնդակով առ Տիար Սահակ Գալայեան:

Ամենայն Հայոց Հայրապետի Օրհնութեան Կոնդակը՝ Հոգշ. Տ. Աւետիս Արղ. Իփրանեանի կողմէ կարդացուած՝ ունկնդրուեցաւ յոտնկայս, ուր Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը Սահակ Գալայեանին կը շնորհէր Սուրբ Ներսէս Շնորհալի շքանշանը, զոր Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը անցուց Պր. Սահակի լափակէն:

Այս յուզումնալի խնդրութենէն վերջ, Պր. Գալայեանը խոր եւ ջերմ զգացումներով տոգորուած յայտնեց իր անկեղծ շնորհակալութիւնները Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր, ինչպէս նաեւ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, բարեմաղթելով քաջառողջութիւն եւ արեւշատութիւն:

Պրն. Գալայեան իր յուզումին եւ առողջական վիճակին պատճառաւ, իր շնորհակալութեան գրաւոր խօսքը խնդրեց որ իր հարազատներէն Տիկին Նորա Նազգաշեանը կարդայ, ուր հակիրճ կերպով կ'անդրադառնայ իր կենսագրականին: Այսպէս կ'արտայայտուի:

Ծնողքս, ինձմէ առաջ, 9 զուակ կորսնցուցեր են: Նրբ լոյս աշխարհ եկեր եմ, հազիւ 3 ամսուայ եմ եղեր, երբ ծնողքս ուխտեր են գիս Նրուսաղէմ տանիլ եւ Սուրբ Յակոբ Գլխադիր Առաքելին նուիրել, նպատակ ունենալով որ եկեղեցիին ծառայեմ: Հոգեպէս մխիթարուած կը զգամ

ինձգինքս, որ կարողութեանս ներածին չափ կատարած եմ իրենց ուխտը: Պիտի շարունակեմ ծառայութիւնս եկեղեցիին Տիրոջ զօրութեամբ եւ օգնութեամբ:

Պրն. Գալայեան քանի մը խօսք եւս ըրաւ Հ.Ե.Մ.ի վարչութեան:

Հայ Երիտասարդաց Միութեան անդամագրուած եմ 16 տարեկանէս սկսեալ, եւ զայն կը նկատեմ իմ երկրորդ տունս:

Զանազան մարզերու մէջ բերած եմ մասնակցութիւնս, բայց ամէնէն աւելի հպարտ կը զգամ ինձգինքս որ երաժշտական բաժինը վերցուցած եմ, ըլլայ Միութեան երգչախումբը ղեկավարելով, ըլլայ նուագախումբին պատասխանատու ղեկը ստանձնած ըլլալով:

Տիկինս ալ, իր տարիներու աշխատանքով, կարելի՛ն ի գործ դրած է յօգուտ Միութեան բարգաւաճման, յառաջդիմութեան եւ երիտասարդուհեաց բաժնի գործունէութեանց յաջողութեան:

Տիկնոջս՝ Սիրարփիին եւ իմ կողմէ մեր շնորհակալութիւնը եւ երախտագիտութիւնը կը յայտնենք Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր՝ իր գնահատութեան համար, եւ Ամենայն Հայոց Սրբազնագոյն Կաթողիկոսին, Վազգէն Ա. Վեհափառ Հայրապետին, իր օրհնութեան եւ պարգեւատրումին համար:

Հանդիսութիւնը ւարտեցաւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութեամբ եւ խմբովին երգուած "Հայր Մեր"ով:

ԱԻԵՏԻՍ ԱԲՂ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ

Ս Կ Ի Հ Ը

Վաղէսի հեռաւոր խորքերուն, Հաւարտէն գիւղի գեղեցիկ ու պատմական ծխական եկեղեցու մէջ, հալածուած ժողովրդի անմեռ երախտապարտութեան համը վկայի նման կանգնած է համեստ արծաթեայ սկիհ մը: Այս կամ այն եկեղեցական պաշտօնագրի մէջ երբեմն յիշատակուած միայն, պատմութեան մթին մշուշներուն մէջ գրեթէ կորած Ս. Տէնիով եկեղեցուն սուրբ Սեղանին շնորհալի զարդ եղած է այդ սկիհը՝ Վաղէսցի հաւատացեալներուն հիացմունքի առարկայ՝ գրեթէ մէկ դար: Ոչ ոք չգիտէր ինչպէս հոն երեւցաւ, ոչ ոք ա'լ չիմանար, թէ անոր վրայ փորուած արձանագրութիւնը օտար լեզուով մը, ինչ կը նշանակէր, մինչեւ հարեւան Տիսայտ գիւղի Շոթթոն ծխի հայասէր ֆահանայ մը սկիհը տեսնելով հետաքրքրուեցաւ: Հայր Ա.Ր. Բոպերտս անմիջապէս կոահեց, որ հայերէն պէտք է ըլլայ առեղծուածային արձանագրութիւնը, որուն պատկէնը հանեց, "հասկնալիօրէն նշգրիտ", թէւս անոնց իմաստի մասին ան ալ գաղափար չունէր: Պէտք էր, ուրեմն, հայախօս մէկը գտնել, որ իմանար տառերը վերլուծել՝ ամենէն լաւ թերեւս հոգեւորական մը: Բարեբախտաբար Հ. Բոպերտս Սուրբ Քաղաքս այցելած էր եւ Պատրիարքին՝ Թորգոմ Սրբազան Մանուկեանին՝ հանդիպած էր: Գիտնալով, որ Պատրիարքը եռանդոտ հետաքրքրութիւն կը տածէ՝ պատմութեան եւ հնարանութեան հանդէպ՝ Հ. Բոպերտս անմիջապէս անոր հաղորդեց, եւ խորհուրդը լուծուեցաւ: Վաղեսցու կողմէն ներկայացուած պատկէնը կարդալով, Հայոց Պատրիարքն անմիջապէս եօթը գլխաւոր քառերը առանց դժուարութեան հաստատեց, իսկ յետոյ ստացուած սկիհի լուսանկար մը, ուր արծաթեայ քաժակը իւր միայնակ պայծառութեամբ վնիտ կ'երեւայ, մնացեալ որեւէ տարակուսանք փարատեց: Արձանագրութիւնն իսկապէս Հայերէն է, 116րդ

(ձժԵ) Սաղմ.ի 13րդ տունի մէջքերում մը՝ «Բաժակ փրկութեան ընկալայց եւ զանուն Տեառն կարդացից»: Իսկ Հ. Բոպերտս յառաջ մղելով իր հետազոտութիւնները, սկիհի տարօրինակ պատմութիւնն ու պարագաները կրցաւ յայտնաբերել: Անգլիացի ոսկերիչ մը մէկ դար առաջ սկիհը շինեց, որ Պրիտանական պետութեան նախարարին՝ Տիար Վ. Ե. Կլաւսթոնին, ընծայուեցաւ թրքական ցեղասպանութեան շրջանին իր Հայապաշտպան գործունէութեան համար: Հ. Բոպերտս կը հաղորդէ. «19րդ դարու վերջին տասնամեակներուն Հայ ժողովրդի տառապանքի բոլոր պարագաները իմանալով Կլաւսթոնը, թէւս հանգստեան կոչուած էր արդէն եւ Հաւարտէն ամրոցի մէջ քնակութիւն հաստատած եւ աշխարհիս գործերէն անջատուած, այդուամենայնիւ իբրեւ իւր անձնական պատուի խնդիր կը համարէր՝ Հայ Քրիստոնեայ ժողովրդին իւր կրցածին չափ աջակցութիւն մատուցանել անոր հալածուած եւ ճնշուած օրերուն: Ի յարգանս այդքան վաստակաւոր Պրիտանական պետական եւ կրօնասէր պաշտօնեայի մը՝ որ անվեհեր կերպով միջամտեր էր ուրիշ ազգի մը գործերուն, այդ ալ այն տարիներուն, երբ հազիւ գտնուէր որեւէ մարդ որ պատրաստ ըլլար նման ֆայլ կատարելու՝ Հայ համայնքը նուէրներ ընծայեց անոր ծխական եկեղեցիին Հաւարտի մէջ»:

Սկիհը 22 սմ. բարձր է, 15 սմ. տրամագիծով, վեցատեղանոց պատուանդանի վրայ, եւ զարդարուած է վեց մութ-կարմիր ազնիւ ֆաբերով: Մէկ երեսի վրայ փորուած է Ս. Խաչը, իսկ միւս հինգ երեսները վեցթեւեան աստղի զարդը կը կրեն: Բաժակի ստորին մասը ճոխ զարդարուած է: Բաժակը պարզ է եւ մաքուր արծաթէ: Շրթունքի մէկ եզերքին կայ կնիքը Լոնդոնեան ոսկերիչ Հերտերտ Էտվին Վիլլիսի, 1893 թուականով:

Հայերեն արձանագրութիւնը բաժակին դիմացի երեսին գրուած է, երկու խաչերու մէջտեղ: Իսկ պատուանդանի ներքին երեսին վրայ Հ. Ռոպերտս հետեւեալ անգլիերէն արձանագրութիւնը յայտնաբերած է. — «Աստուծոյ փառքին եւ յանուն յաւիտեանական Նրորորդութեանն, սոյն սկիւիւր Հաւարտէնի հովուին ընծայեալ է Լոնդոնի եւ Փարիզի Հայոց կողմէ, Վիլլիամ Էվարթ Կլատսթոնի 85րդ տարեդարձի առիթով, որուն սիրալիւր ծառայութիւնը վասն հաւածեալ քրիստոնէից ի Թուրքիա, խոնարհաբար եւ երախտագիտութեամբ կը փափաքին գնահատել, աղօթելով որ ամենակալն Աստուած անոր կեանքը երկարացնէ եւ պահպանէ»: Արձանագրութիւնը Դեկտեմբեր 20, 1894 թուականը կը կրէ:

Երախտապարտ Հայութիւնը Հաւարտէնի եկեղեցիին երկգումարոյ պատուհան մը եւս ընծայած է, որ

գետեղուած է Եկեղեցւոյ ցաւին հիւսիս-արեւելեան պատին մէջ: Պատուհանին վրայ նկարուած է Ս. Բարթողիմէոսը, որ Քրիստոնէութիւնը բերաւ ի Հայս, եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը որ Հայաստան աշխարհը մկրտեց, եւ ինչպէս Հ. Ռոպերտս կ'ըսէ. «Նշաւ առաջին Կաթողիկոսը եւ Հոգեւոր Պետը հայերուն»: Պատուհանի սալարկի քարին մէջ փորուած արձանագրութիւն մը կայ Անգլերէն. «Աստուծոյ փառքին եւ ի յիշատակ քրքահայոց, որոնք վասն հաւատոյ տառապեցան, եւ անմեռ շնորհակալութեամբ ներշնչող օրինակին համար Վ. Է. Կլատսթոնին, սոյն պատուհանը կը նուիրէ Առաքել Զատուրովը, Բաբու, Ռուսաստան»: Թուականը 1897: Իսկ թէ ո՞վ էր պարոն Զատուրով դեռ առեղծուած կը մնայ:

Անգլ. ԱՐԹՈՒՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ
Թրգմն. ՃէՅՄԶ ՌԸՍԸԼ

ՏԽՐՈՒՆԻ

ՄՕՆՍ. ՃԻԱՔՕՄՕ ԺՕԶԷՖ ՊԷԼՔՐԻՔԹԻ
(1910-1992)

1 Նոյեմբեր, Կիրակի, Լատինաց Ամենայն Սրբոց Տօնի օրը, կեսօրէ ետք ժամը 4ին, իր յաւիտեանական հանգիստը մտաւ Լատինաց նախկին (հրաժարեալ) Պատրիարքը՝ Մօնս. Ճիաքօմօ Պելքրիքթի:

Սրբազանը տարիքի բերումով մօտ հինգ տարիներ առաջ հրաժարած էր իր պաշտօնէն եւ փաշուած "Պաղեստինի Տիրամայրը" կոչուած վանքը, Պէթքիւրի մօտ, ուր կայ աղջկանց վարժարան մը: Երուսաղէմ եկած էր ժամ մը առաջ, ներկայ ըլլալու համար Նօթր Տամի եկեղեցւոյն մէջ ժամը 5ին կատարուելիք հանդիսութեանց՝ Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապի Գահակալութեան 14րդ տարեդարձին առթիւ:

Վախճանեալը ծնած է Իտալիա, 23 Դեկտ. 1910ին: 1926ին գալով Ս. Երկիր, մտած է Պէյթ-Ճալայի Աստուածաբանական վարժարանը, որու ընթացքը աւարտելէ ետք 1933 Ապրիլին ձեռնադրուած է ֆահանայ, Երանաշնորհ Լուի Պարլասինա Պատրիարքէն:

Զանազան թեմերու մէջ պաշտօնավարելէ ետք, Ալպերթօ Կօրի Պատրիարքը զինքն ետ կանչած է Երուսաղէմ եւ իրեն յանձնած Պատրիարքարանի ֆարտուղարութեան պատասխանատու պաշտօնը:

10 Հոկտ. 1965ին, Երանաշնորհ Ալպերթօ Կօրի Պատրիարքը ձեռնադրած է զինքն Եպիսկոպոս, Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին դիմաց եւ կարգադրած է որ ան ըլլայ իր յաջորդը: Եւ իրօք ալ 1970 Նոյեմբեր 25ի իր մահէն 20 օրեր ետք (15 Դեկտեմբերին) Ճիաքօմօ Պելքրիքթի կը բարձրանար Պատրիարքական Աթոռ, իբր 7րդ Պատրիարքը ԺԹ. դարու կէսերուն վերահաստատուած Պատրիարքութեան:

17 տարիներ շարունակ, իր Գահակալութեան շրջանին, Ճիաքօմօ Պելքրիքթի ցուցաբերած է Հովուապետ մը սպասուած բոլոր արժանիքները: Վարած է գերազանցօրէն բարեպաշտ կենցաղ մը, մասնաւոր պաշտամունք ունենալով Ս. Կոյսին հանդէպ: Պերճախօս փարոզիչ մըն էր, եւ իր մայրենի լեզուին պէս սահուն կը խօսէր Արաբերէնը: Սիրուած ու յարգուած էր թէ՛ իր հօտէն եւ թէ բոլոր զինքն ճանչնալու բախտը ունեցողներէն:

Վախճանեալ Պատրիարքին յուղարկաւորութիւնը կատարուեցաւ Երեւելաքի, 3 Նոյեմբեր կեսօրէ ետք ժամը 3ին, Լատինաց Պատրիարքարանի Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագեց Մօնս. Միշէլ Սապպահ Պատրիարքը, իսկ դամբանականը խօսեցաւ Ֆրանչիսկեանց Կիւսօստը: Ներկայ էին բոլոր յարանուանութեանց Պետերը կամ Փոխանորդները, ի շարս որոնց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը եւ Գերշ. Սրբազաններ, Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան, Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան, եւ Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, որոնք ապա իրենց ցաւակցութիւնը յայտնեցին Պատրիարքին եւ Պապական նուիրակին: Յետոյ կազմուեցաւ յուղարկաւորներու թափօր եւ ննջեցեալին մարմինը ամփոփուեցաւ Տաճարի ներքնայարկի նկուղներէն մէկուն մէջ, համաձայն անոր փափաքին:

"Սիոն", յանուն Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, կը հայցէ Ամենակալ Տիրոջմէն որ երկնային լոյսերուն մէջ հանգչեցնէ իր պաշտօնեայի բարի հոգին եւ վախճանեալի շաւիղէն ընթացող արժանաւոր հովուապետներ յարուցանէ իր Ս. եկեղեցւոյ պայծառութեան համար:

«Ոչ եւս է» Պերն Սանտրունին

22 Յուլիս 1992ի առաւօտեան Նիկոսիոյ Մայր Հիւանդանոցին մէջ, խաղաղութեամբ իր հոգին աւանդեց ութսունհինգ-ամեայ վաստակաւոր ուսուցիչ՝ Պերն Սանտրունին:

Արդարեւնքու արժանի եւ վայել վախճանով, այս կեանքին հրաժեշտ տուաւ ազնուական եւ խորապէս բարի հոգիով հայ ուսուցիչ մը, որ աւելի քան յիսուն տարի, Նրուսադէմի եւ Կիպրոսի մէջ, իր շունչն ու կեանքը անկասկածօրէն նուիրեց հայ նորատի սերունդներու հայեցի դաստիարակութեան նուիրական գործին:

Իր անցումին առիթով, իմ այս սրտաբուխ տողերը անձնական վկայութիւն մըն են՝ բացառիկ ուսուցչի մը եւ հայ մարդու մը մասին՝ զոր երջանիկ բախտաւորութիւնը ունեցայ մօտէն նանչնալու, սիրելու եւ յարգելու:

Ազգային պարտականութեան բարձրագոյն գիտակցութեան մը առաջնորդուած՝ ան եղաւ մարդ մը՝ որ ապաւինելով իր հաւատքին, համոզումներուն եւ ներքին ուժերուն, առանց հոնտորութեան եւ քարոզչութեան՝ Նրուսադէմի մէջ իրագործեց այն՝ ինչ որ խոշոր կազմակերպութիւններ չէին յաջողած գլուխ հանել:

Պերն Սանտրունիի կեանքը գուգադիպեցաւ մեր ազգին ապրած ամենէն ահաւոր ճգնաժամին, երբ մեր ժողովուրդը կորսնցուցած էր ամէն ինչ՝ բացի իր մարդկային ինքնայարգանքէն եւ հայօրէն ապրելու վնասակարութենէն: Մեր մեծ աղէտին վաղորդայնին հրաշքով վերապրած մտաւորականներ – եկեղեցական, գրագէտ, ուսուցիչ եւ գործիչ – անսահման գուրգուրանքով եւ խանդաղատանքով նուիրուեցան հայ կեանքի վերականգնումին: Մեր ազգը շատ բան կը

պարտի այդ անձուրաց ուսուցիչներուն, որոնք գործեցին ամենէն դժնդակ պայմաններու տակ եւ յաճախ մեծ գրկանքներու տոկալով: Անոնք են որ անապատներու աւազներու վրայ, որքանոցներու մութ եւ խոնաւ անկիւններուն, քիթեղածածկ խուցերու մէջ՝ հայու քեկորները Ա. Բ. Գ.ի հրաշքին հաղորդեցին եւ անոնց հոգիներուն մէջ՝ ազգին եւ հայրենիքին սիրոյ բոցերը վառեցին: Բազմեքալտ ուսուցիչներու այս խումբին՝ երիտասարդ սերունդին անդամներէն էր ողբացեալ ուսուցիչս:

Օրերէ ի վեր հոգիս լեցուած է պատանութեան օրերուս յիշատակներով, եւ դէպքեր ու մանրամասնութիւններ, որոնք կը կարծէի ընդմիշտ մոռցած ըլլալ՝ ետ կուգան ու զիս կը յուզեն իրենց տրտմանոշ քախիծովը: Մանկութիւն չունեցող անուրախ տղաք էինք, Թուրքիոյ գաւառներէն եւ քաղաքներէն բախտին փայտով Նրուսադէմի Հայոց Վանքը ծուարած, ուր ամէն մէկ սենեակի մէջ՝ ամբողջ ընտանիք մը կ'ապրէր: Դպրոց չկար, զրադում եւ գրօսնում չկար: Անուշութիւն եւ ժպիտ չկար մեզի համար: Կեանքը շատ ծանր էր այն օրերուն, եւ իրապէս պատառ մը հացի ի խնդիր մաքառում՝ մեր ծնողներուն համար: Մեր տրտմութիւնը, անյուսութիւնը փարատեցաւ երջանիկ օր մը, երբ բացուեցաւ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանը եւ մեր օրերը յանկարծ պայծառացան ու գեղեցկացան: Հայախօս, քրքախօս, արաբախօս տղաք եւ աղջիկներ սկսան հայերէն կարդալ, գրել եւ գիրքերու աշխարհին վայելքները ըմբռնել:

Այս պահուն, անհուն երախտագիտութեամբ եւ օրհնէնքով կ'ոգեկոչեմ խնկելի յիշատակը Թարգմանչացի ուսուցիչներու

– Երջանկայիշատակ Պատրիարքներ՝ Կիրեղ Արք. Իսրայելեանին և Եղիշէ Արք. Տէրտէրեանին. Հոգեւոյս Արքագաններ՝ Սերովբէ Արք. Մանուկեանին, Հայկազուն Արք. Արրահամեանին, Զգօն Եպս. Տէր Յակոբեանին, Շաւարշ Եպս. Գուլումեանին, ողբացեալ ուսուցիչներ՝ Հայկազուն Քէշիշեանին, Յովսէփ Տէր Վարդանեանին, Արամ Խաչատուրեանին, Տիկ. Վարդ–Պատրիկին, Սեդրակ Պաղտոյեանին, Վարդան Մաթոսեանին և նորոգ հանգուցեալ Պերն Սանտրունիին, որոնք, որպէս սերմնացաններ, այնքան կենսական դեր մը կատարեցին մեր կրթութեան և նկարագրի կերտման մէջ:

Մեր ուսուցիչներուն մէջէն մէկը մեր համարումին և սիրոյն մէջ՝ շուտով գատուեցաւ միւսներէն: Սեւ, գանգուր, ալիքաւոր մազերով, կրակոտ աչքերով, մարզիկի նապուկ մարմնով և պարթեւ հասակով՝ խանդավառ քսանամեկի երիտասարդ մըն էր ան որ չէր մոռցած տակաւին իր պարմանութիւնը և իր սրտին ջերմութեամբ և անմիջականութեամբը գրաւեց մեր բոլորին սրտերը ու դարձաւ մեր բոլորին սիրելի Պրն. Պերնը, կամ պարզապէս՝ Պարոնը:

Համակ նուիրում էր ան, համակ խանդ և շարժում, որուն մեմֆ կապուեցանք աշակերտական սիրոյ անփակտելի կապերով: Տարիներ ետք հասկցանք թէ ինչու այդքան գործով ան կը վարուէր մեզի հետ և միշտ կու տար իր առաւելագոյնը: Մեր շէնշող ուսուցիչը, որ միշտ չարանքի ժպիտ մը ունէր իր աչքերուն մէջ և բերնին մէկ անկիւնը, որք մըն էր, գաւակը յեղափոխական, գործիչ և ուսուցիչ՝ Ասատուր Տարագեանին, որ Խարքերդի բանտին մէջ իր ընկերներուն հետ ողջ–ողջ այրուած էր: Եւ փոքրիկն Պերն Սարգիս Տարագեանը, Տէրսիմի լեռներուն վրայով՝ հրաշքով Հայաստան փախած էր իր ընտանիքին անդամներուն հետ և հոն

ցմրուր նաշակած՝ 1916-21 տարիներու բոլոր դառնութիւնները: Եւ սակայն, ինչ որ յատուկ է էապէս աղուոր խորով հոգիներու, իր կրած տառապանքները, դառնացնելու տեղ՝ ազնուացուցած էին իր հոգին, նոխացուցած մարդասիրական զգացումի և բարոյական ուժի իր աղբիւրները: Հոնկէ կը ծագի ողբացեալ ուսուցչիս անշահախնդրութիւնը, այլասիրութիւնը, առնել ուզելու տեղ՝ տալու գերագոյն շնորհը, և օգնելու, ազգին ծառայելու իր պատրաստակամութիւնը: Համոզուած եմ, որ այս էր իր անձին և կեանքին գլխաւոր յատկանիշը, և ամբողջական նուիրումի այս ոգիով է որ ան ինքզինք իրագործեց Հայ Դպրոցէն ներս և հայկական երիտասարդական շարժումներու մէջ:

Եղեռնէն ազատած ամէն հայու կեանքը վէպ մըն է. Պերն Սանտրունիինը չէր կրնար բացառութիւն կազմել: 1921ին, պատանի Պերնը Երեւանի մէջ, իր արթնամտութեամբ՝ ուշադրութիւնը կը գրաւէ Անկլիիքան եկեղեցականի մը՝ Հարութ Պաքսընին, որ Միջազգային Կարմիր Խաչին կողմէ Հայաստան դրկուած էր աղիտեալներուն օգնութեան հասնելու: Հարութ Պաքսըն Վարդապետը, որ Հայութեան և Հայ եկեղեցիին ամէնէն հաւատարիմ և անկեղծ բարեկամներէն մին պիտի ըլլար, կ'որոգեգրէ զայն և Անգլիա կը բերէ և Անկլիիքան եկեղեցւոյ Քէլիքմ Գոլէնի գիշերօթիկ սան կ'արձանագրէ: Հոն, անգլիական առաջնակարգ կրթութիւն մը կը ստանայ և կը հետեւի Անգլիական Գրականութեան, Աստուածաբանութեան, փիլիսոփայութեան, դասական լեզուներու և մանկավարժութեան: 1927ին Երանաշնորհ Բարգէն Կաթողիկոսին հետ – այն ատեն Եպիսկոպոս – իր հանդիպումը Լոնտոնի Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ մէջ, բախտորոշ դեր մը կը խաղայ իր կեանքին մէջ: Սրբազանը կոչ

կ'ընէ իր ազգասիրական զգացումներուն եւ կը յորդորէ իրեն հրաժարիլ Անկլիֆան Եկեղեցւոյ ծառայելու գաղափարէն ու նուիրուիլ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հոգեւոր գինուորութեան: Խորապէս ազդուած Սրբազանին խօսքերէն՝ կը ձգէ Անգլիան եւ Երուսաղէմ կ'երթայ՝ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան միանալու: Երկու տարի կը հետեւի Երջանկայիշատակ Նդիշէ Դուրեան Պատրիարքի հայագիտական ուսմանց դասընթացին եւ իր կարգին Անգլիերէն լեզու եւ գրականութիւն, Եկեղեցական Պատմութիւն եւ Աստուածաբանութիւն կը դասաւանդէ Ընծայարանի եւ Ժառանգաւորացի սաներուն:

Հայ ուսուցիչի կարիքը այնքան մեծ էր այն օրերուն եւ ինք, այնպիսի խորունկ սիրով մը կը կապուի իր գործին, որ կ'որոշէ ամբողջովին եւ անկաշկանդ նուիրուիլ ուսուցչական ասպարէզին: Եւ կը սկսի կէս դար մը լեցնող արդիւնաւետ կրթական-հասարակական գործունէութիւնը, որ անմնացորդ նուիրումի եւ ծառայութեան ներշնչիչ օրինակ մը հանդիսացաւ իր գործակիցներուն եւ բազմաթիւ աշակերտներուն, որոնց համար ան եղաւ եւ միշտ մնաց անկեղծ եղբայր մը եւ բարի հայր մը:

Պերն Սանտրունիի խանդավառութիւնը եւ նուիրումը, հայ դպրոցի սահմաններէն դուրս յորդեցան, եւ ան, գաղափարապաշտ մտաւորականի իր երիտասարդական բովանդակ կորովը, ժամանակը, կարողութիւններն ու շնորհները սպասադրեց Հայ պարմաններու եւ երիտասարդներու մոայլ կեանքին մէջ քիչ մը ուրախութիւն բերելու, եւ վանելու յուսահատութեան, ինքնաբաւականի հոգեմաշ վիճակները, զանոնք փոխարինելու համար ինքնավստահութեան, ինքնօգնութեան եւ իրերօգնութեան դրական տրամադրութիւններով: Ան դարձաւ մղիչ ոյժը Հայ Երուսաղէմի մէջ Երիտասարդա-

կան շարժումի կազմակերպումին: Իր շուրջը հաւաքեց գաղափարակից ընկերներ, գրական շրջանակ մը ստեղծեց եւ հրատարակեց Կեանք եւ Արուեստ ամսագիրը: 1934ին հիմնեց Պաղեստինի Հայ Մարմնակրթական Միութիւնը եւ կազմակերպեց մարզական եւ մշակութային եռամիջոց գործունէութիւն մը: Երուսաղէմի Հայոց Վանքին մեծ բակին մէկ անկիւնը, խոնաւ մթերանոց մը, քանի մը մտերիմներու հետ, գիշերը ցերեկին խառնելով ակումբի վերածեց եւ կահաւորեց: Այդ ակումբը դարձաւ վանք ապաստանած երիտասարդներու ժամադրավայրը: Հոն էր որ անոնք ամէն իրիկուն կու գային իրարու հետ խօսելու, հայերէն թերթ եւ գիրք կարդալու, ներքին խաղեր խաղալու, լսարան սարքելու, սկսնական ժողովներ գումարելու եւ թատերական փորձեր կատարելու: Ու միշտ հոն էր Անգլիա ուսանած համեստ, ընկերական երիտասարդը, որուն սիրտը ամբողջովին իր ազգին համար կը բաբախէր եւ որուն ջերմագին փափաքն էր Անգլիա սորվածը եւ տեսածը փոխանցել իրմէ նուազ բախտաւոր իր ազգակիցներուն: Հանդիպէ հաստատել որ տարիներ առաջ իր սկսած գործը կը շարունակուի տակաւին՝ Երուսաղէմի Հայ Երիտասարդաց Միութիւն եւ Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւն անուններուն տակ եւ տարիներ ետք ի սփիւռս աշխարհի ցրուած իր նախկին աշակերտները, տակաւին անաղարտ կը պահեն իրենց սրտերուն խորը այդ հին բայց չհինցող օրերու աղու անուշութիւնը:

1935ին Կիպրոս է եւ կը սկսի իր կրթական-հասարակական գործունէութեան երկրորդ եւ նոյնքան արդիւնաւետ շրջանը: Կը պաշտօնավարէ Նիկոսիոյ Մելիֆեան-Ուզունեան Ազգային Վարժարանին մէջ որպէս անգլերէն լեզուի ուսուցիչ, սկսնական եւ մարզիչ: 1940ին,

կը հրաւիրուի ստանձնելու համար Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի վերահսկողութիւնը: 1945ին վերջնականապէս Կիպրոս կը հաստատուի ուր կը գտնէ իր կեանքին ընկերը, նուիրուած մանկավարժ եւ բոյժ բոյր՝ Օր. Պէաթրիս Թէրզեանը, եւ միասին հայկական տաճուկ եւ երջանիկ բոյն մը կը կազմեն: Կը պաշտօնավարէ Նիկոսիոյ Ազգային Վարժարանին եւ Մելգոնեան կրթական Հաստատութեան մէջ եւ ապա կը ստանձնէ եւ կը վարէ Լառնաֆայի Նարեկ Ազգային Վարժարանի տնօրէնութիւնը մինչեւ 1975՝ իր հանգստեան կոչուիլը: Շնորհիւ իր եւ իր շատ ազնիւ տիկնոջ սրտին ջերմութեան եւ անկեղծ հիւրասիրութեան, իրենց տունը, Մելգոնեանցի սան-սանուհիներու համար մանաւանդ, իրենց տուններէն հեռու՝ երկրորդ հարազատ տուն մը կը դառնայ եւ Սանտրունիներու անձնուր մէջ, անոնք իրենց կարօտցած ծնողները կը տեսնեն:

1975ին, Լոնտոնի Հայ տունի Խնամակալութեան հրաւերով կը ստանձնէ Վարիչ Քարտուղարի պաշտօնը եւ շնորհիւ իր ազնիւ եւ հոգածու վերաբերումին, շուտով կը շահի համակրանքը եւ յարգանքը իր ազգակիցներուն, ինչպէս նաեւ՝ Հայոց Պատմութեամբ եւ Մշակոյթով հետաքրքրուող օտար մտաւորականներու: Հայ երիտասարդներ եւ համալսարանական ուսանողներ, Պերն Սանտրունիին մէջ կը գտնեն սրտակից Մեմտոր մը, քարեկամ մը, որ անկեղծօրէն կը հետաքրքրուի

իրենցմով եւ կը գուրգուրայ իրենց վրայ: Իրմէ եւ իր ազնիւ տիկնոջմէն ճանապարհող սրտաբուխ զգացումով Հայ Տունի մթնոլորտը կը ջերմանայ մանաւանդ մեր այն տղոց եւ աղջկանց համար, որոնք այս համայնակուլ աշխարհափառափն մէջ միս մինակ կը զգան եւ կարօտով կը փնտռեն իրենց ընտանեկան բոյնին ջերմութիւնը: Իր պաշտօնավարութեան հինգ տարիներուն, Հայ Տունը համայնքի ազգային աշխատանքներու ծրագրումին եւ գրական-գեղարուեստական գործունէութիւններու կեդրոնը դարձաւ եւ ակններեւ էր Լոնտոնահայութեան տրամուրդները երբ Պերն եւ Պէաթրիս Սանտրունիները 1981ին Կիպրոս վերադարձան՝ արդարօրէն իրենց շահած հանգիստը վայելելու:

Այս պահուն երբ յետադարձ ակնարկ մը կը նետեմ իմ սիրելի ուսուցչին կեանքին ու գործին վրայ՝ անոր ազգօգուտ վաստակին իրաւ եւ ամուր արժէքին հաւասար եւ թերեւս ալ անկէ աւելի պայծառութեամբ՝ իր հոգիին դէմքն է որ կը պսպղայ եւ կ'առիճնէ գիւ: Ազնիւ եւ վեհոգի մարդը, անշահախնդիր, մաքուր հայրենասէրը եւ ազգասէրը, անձնուէր ուսուցիչը եւ գործիչը, սրտակից եղբայրը եւ քարեկամը անջնջելի դրոշմը ձգած է իր աշակերտներուն վրայ եւ անոնցմէ շատեր հաւատով եւ խանդավառութեամբ փալած են իր քացած լուսաւոր շաւիղէն:

Յարգանք իր վաստակին, աղօթք եւ օրհնէմք իր խնկելի յիշատակին:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Շր. 5 Սեպտ.- Է. օր վերափոխման: Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ պատարագեց Հոգշ. Տ. Բագրատ Արղ. Պուրեթեան:

Կիր. 6 Սեպտ.- Ը. օր վերափոխման: Ըստ սովորության, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր վերնատան Երաշխաւոր Ս. Աստուածածին մատրան մէջ պատարագեց Տաճարին Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Վաղարշ Եպս. Խաչատուրեան:

Բշ. 7 Սեպտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան Եպս.:

Գշ. 8 Սեպտ.- Ս. Յովակիմայ եւ Ամնայի: Ըստ սովորության, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովակիմ գերեզմանին վրայ: Պատարագեց Տաճարին Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան:

Շր. 12 Սեպտ.- Ս. Թովմայի առաքելոյն: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Դիտադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

Կիր. 13 Սեպտ.- Գիւտ Գօտւոյ Ս. Աստուածածնի: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ: Ժամարարն էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան, որ քարոզեց եւ Ս. Պատարագէն ետք մախագահեց երեք օր առաջ Տաճարի մաքրութեան մասնակցող Տիկիներու եւ Օրիորդներու հանգուցեալ պարագաներուն ի հանգիստ կատարուած հոգեհանգստեան պաշտամունքին: Հոգեւորեք տրուեցաւ ապա պարտէզը:

Շր. 19 Սեպտ.- Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն (325): Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Դիտադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

Կիր. 20 Սեպտ.- Բարեկենդան Ս. Խաչի պահոց: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, մեր վերնատան մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան: "Հայր Մեր"էն առաջ, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. խօսեցաւ Հայրենիքի գաղափարին շուրջ եւ ապա մախագահեց Հայաստանի Անկախութեան առաջին տարեդարձին առթիւ կատարուած "Հանրապետական Մաղթանք"ին:

- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան Եպս.:

Բշ. 21 Սեպտ.- Ծնունդ Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի

գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը, ուր յետ "Հրաշափառ"ով մուտքին, օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ, Հանդիսապետ Սրբազանին կողմէ:

Շր. 26 Սեպտ.- Տօն Եկեղեցւոյ ի մաւակատիս Ս. Խաչին: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Դիտադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

- Խաչվերացի մեծահանդէս մախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., որ ապա Կենաց Փայտի մատուցող քափօրով փոխադրեց Աւագ Սեղան:

- Գերշ. Սրբազանը մախագահեց մաւ. գիշերասկզբին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած "Եկեղեցի"ի եւ Հսկման կարգերուն:

Կիր. 27 Սեպտ.- ՏՕՆ ՎԵՐԱՑՄԱՆ Ս. ԽԱՉԻՆ (629): Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցեց եւ քարոզեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան: Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. մախագահեց Մեկոնեան քարերար եղբայրներու հոգիներուն համար կատարուած տարեկան հոգեհանգստեան պաշտամունքին:

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. մախագահեց Մայր Տաճարին մէջ կատարուած Խաչվերացի մեծահանդէս "Անդաւտան"ին:

Բշ. 28 Սեպտ.- Յիշատակ մեռելոց: Մայր Տաճարի Ս. Դիտադիր մատրան մէջ պատարագեց Հոգշ. Տ. Անուշահան Ծ. Վրդ. Զդանեան: Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. մախագահեց հոգեհանգստեան կարգերուն, մախ ի Ս. Յակոբ եւ ապա գաւիթը՝ Երանաշնորհ Տ. Կիրեղ Բ. Պատրիարք Հօր շիրմին վրայ:

Շր. 3 Հոկտ.- Տօն Խաչի: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 4 Հոկտ.- Բարեկենդան Վարագայ Ս. Խաչի պահոց: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Ուր. 9 Հոկտ.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ղպտոց Ս. Գեորգ Վանքի եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Շր. 10 Հոկտ.- Ս. Գեորգայ զօրավարին: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ղպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բագրատ

Արդ. Պուրնեֆան: Քարոզեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջղջանեան: Երբ ու դարձի թափօրները գլխաւորեց Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Լարիպեան: Արարողութեանց աւարտին, Միաբանութիւնը հիւրասիրուեցաւ Ղպտոց Վանքի Հոգշ. Տեպէն:

– Կէսօրէ ետք, Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը "Հրաշափառ" ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը՝ մեր վերնամատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Գերշ. Տ. Գիսակ Եպս. Մուրատեան:

Կիր. 11 Հոկտ. – Տօն Վարդգայ Ս. Խաչին (660): Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ապա, Գերշ. Տ. Գիսակ Եպս. մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ եւ քարոզեց օրուան տօնին շուրջ: Յետ քարոզի, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Ա.ի Օծման 37րդ տարեդարձին առթիւ կատարուած "Հայրապետական Մաղթամբ"ի արարողութեան:

Եր. 17 Հոկտ. – Ս. 72 Աշակերտացն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի ներքին գաւթին մէջ գտնուող Ս. Գէորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

Կիր. 18 Հոկտ. – Այսօր կատարուեցաւ Ռեմէի Ս. Գէորգայ վանքի տարեկան ուխտագնացութիւնը, ի ներկայութեան Նրուսաղէի, Նափայի եւ Հայփայի Հայութեան կարեւոր մասին: Պատարագեց Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան, իսկ հիւրաբար Ս. Աթոռ գտնուող Արժէնքի մի Հայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Գիսակ Եպս. Մուրատեան խօսեցաւ քարոզը:

Ուր. 23 Հոկտ. – Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբիկեան:

Եր. 24 Հոկտ. – Ս. Թարգմանչաց Վարդապետացն մերոց (Տօն ազգային եւ եկեղեցական): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, Ս. Թարգմանչաց երկր. Վարժարանի Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբիկեան եւ քարոզեց օրուան տօնելի սուրբերու գործին շուրջ: Յետ քարոզի, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. նախագահեց Կիւլպէնկեան գերդաստանի անդամներուն (Գալուստ, Նուարդ, Սարգիս, Տիրուհի) հոգիներուն համար կատարուած տարեկան հանգստեան պաշտամունքին:

Կիր. 25 Հոկտ. – Ս. Պատարագը մատուց-

ուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէթեան:

Գշ. 27 Հոկտ. – Բ. Տարեդարձ Գահակալութեան Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարքին:

Եր. 31 Հոկտ. – Ս. Զորից Աւետարանչացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթին վրայ քացուող Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Կիր. 1 Նոյմ. – Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Բշ. 2 Նոյմ. – Ս. Յովսէփայ Աստուածածնին: Ըստ սովորութեան, Գերեզմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարի Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան պատարագեց նոյն Տաճարին մէջ գտնուող Հայր Յովսէփի գերեզմանի մատրան մէջ:

Եր. 7 Նոյմ. – Ս. Երկուտասան Վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Մայր Հայրենիքէն ժամանած Արժ. Տ. Յովսէփ Քհնյ. Յակոբեան:

– Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը "Հրաշափառ" ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ Խաչգիւտի այրի ուխտերէն ետք, վերջնոյս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ նախատօնակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջղջանեան:

Կիր. 8 Նոյմ. – Գիւտ Խաչի (326): Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հոն եւս մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Բրդ. Այնանեան: Ապա կազմուեցաւ մեծահանդէս թափօր, որ նախ իջաւ Գիւտ Խաչի այրը եւ յետոյ քարձրացաւ Ս. Գերեզմանին շրջափակը, երիցս դառնալով անոր շուրջ, եւ մէկ անգամ Պատանատեղւոյն: Թափօրը կը գլխաւորէր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ամպիոնականի տակ եւ Կենաց Փայտի մասունքն ի ձեռին: "Խաչի բո Քրիստոս" շարականի երգեցողութենէն եւ ինկարկութենէն ետք, արարողութիւնները վերջացան Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Կէսօր էր արդէն երբ Միաբանութիւնը վերադարձաւ Մայրավանք, փակելէ ետք 1992 տարուան Ս. Յարութեան Տաճարի հանդիսութեանց շարքը:

Եր. 14 Նոյմ. – Տօն Ամենայն Սրբոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր:

Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 15 Նոյմ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջղջանեան:

Ուր. 20 Նոյմ.- Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 21 Նոյմ.- Ս. Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի եւ Միխայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէճեան: Ըստ սովորութեան, կատարուեցաւ հոգիներուն պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյ Բարեբարութի Աղանի ձեւակիրներեանի եւ պարագայից հոգեհանգստեան համար: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս.:

Կիր. 22 Նոյմ.- Դարձեալ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան: Հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Նրուսաղէմացի Հայոց Բարեսիրական Միութեան եւ Հայ Նրիտասարդաց Միութեան Հանգուցեալ անդամներուն հոգիներուն համար, նախագահութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.:

Շր. 28 Նոյմ.- Առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի: Ս. Պատարագը ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէճեան:

Կիր. 29 Նոյմ.- Բարեկենդան Յիսնակի Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Եշ. 3 Դեկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց նորած Գերշ. Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան:

Ուր. 4 Դեկտ.- Ընծայումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, գլխաւորութեամբ Գերշ. Տ. Յուսիկ Եպս. ի, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու "Հրաշափառ"ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ, քարոզեց եւ ապա նախագահեց Բարերար Կիւլապի Կիւլպէնկեանի եւ իր գերդաստանի ննջեցեցոց տարեկան հոգեհանգիստին:

Շր. 5 Դեկտ.- Գրիգորի Սփանջազործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կատարուեցաւ եօթը Սարկաւագներու ձեռնադրութիւն ձեռամբ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Կիր. 6 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

Ուր. 11 Դեկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.:

Շր. 12 Դեկտ.- Առաքելոցն Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 13 Դեկտ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջղջանեան:

Շր. 19 Դեկտ.- Ս. Նիկողայոսի Սփանջազործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ, երկու օրեր առաջ զուգահիշած Հարցն Եգիպտացւոց տօնին առիթով: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ ներքին գաւթին մէջ գտնուող Ս. Նիկողայոսի Սեղանին վրայէն:

- Այսօր կատարուեցաւ նաեւ Եաֆայի Ս. Նիկողայոս վանքի տօնախմբութիւնը, գլխաւորութեամբ վանուց նախկին Տեսուչ Գերշ. Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեանի, որ Պատարագեց եւ խօսեցաւ աւուր պատշաճի քարոզ մը:

Կիր. 20 Դեկտ.- Բարեկենդան Ս. Յակոբայ Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէճեան:

Բշ. 21 Դեկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան Եպս.:

Գշ. 22 Դեկտ.- Յղութիւն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու "Հրաշափառ"ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը:

Ուր. 25 Դեկտ.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.:

Շր. 26 Դեկտ.- Ս. Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Մայր Տաճարի դասին մէջ Սուրբին նկարով կառուցուած

շարժական սեղանին վրայէն:

Կիր. 27 Դեկտ. - Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Գշ. 1 Սեպտ. - Առաւօտեան ժամը 9ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ի գլուխ Միաբան Հայրերու, Ս. Թարգմանչաց Երկրդ. Վարժարան երթալով՝ բացումը կատարեց 1992-93 դպրոցական տարեշրջանին, եւ սրահը հաւաքուած 150 երկսեռ ուսանողութեան տուաւ պատշան խրատական մը:

Եշ. 3 Սեպտ. - Ամբիլիասի Միաբան Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Դանիէլեան, որ տաս օրերէ ի վեր մեր մէջ կը գտնուէր, վերադարձաւ Միացեալ Նահանգներ:

- Նոյն օրը, Լիբանանէն Ս. Աթոռ ժամանեց Արժ. Տ. Օշական Քիչ. Աշըգեան, ընկերակցութեամբ Տիար Զուրաբեանի, որոնք շաբաթ մը յետոյ վերադարձան Լիբանան:

Ուր. 11 Սեպտ. - Նոր Կրօնից Նախարարի տեղակալ Պր. Ուգի Պար՝ամ այցելեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

Կիր. 13 Սեպտ. - Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը մեկնեցաւ Պրոֆսէլ (Պէլհիֆա) մասնակցելու համար Հոռմի Ս. Էնիտօ Միաբանութեան կազմակերպած Միջազգային Վեցերորդ Համագումարին, եւ ապա Փարիզէն Սեպտեմբեր 23ին մեկնելու համար դէպի Էջմիածին, ընկերակցութեամբ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեանի:

Բշ. 14 Սեպտ. - Առաւօտուն, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., ի գլուխ Միաբան Հայրերու, ժառանգ. Վարժարան երթալով՝ բացումը կատարեց 1992-93 դպրոցական տարեշրջանին եւ սրահը հաւաքուած ուսանողներուն տուաւ պատշան խրատական մը:

Ուր. 18 Սեպտ. - Պատրիարքարան այցելեց Սպանական Ընդի. Հիւպատոսը, քաղաքէն իր մեկնումին առիթով:

Կիր. 27 Սեպտ. - Հրէական 5753 Նոր Տարւոյ նախօրեակին, ի բացակայութեան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. շնորհաւորական հեռագիրներ յղեց Իսրայէլի նախագահ Վսեմ. Հայիմ Լէրոսկի, Վարչապետ Իցհաք Րապիմի, Քնէսէթի Նախագահ Շէվախ Վալսի եւ Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վսեմ. Թէտի Քօլլէի:

Եշ. 8 Հոկտ. - Արեւմտեան (Հարաւային Ամերիկա) Առաջնորդ Գերշ. Տ. Գիսակ Եպս.

Մուրատեան Ս. Աթոռ ժամանեց Պուէնոս Այրէսէն, ընկերակցութեամբ Տէր եւ Տիկին Վարդգէս Սրկ. Կնոյեանի եւ Տիկին Հայկուհի Քէմանեան:

Կիր. 11 Հոկտ. - Կէսօրէ առաջ ժամը 10ին, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոջանեան ներկայ եղաւ Ղպտոց նախկին Եպիսկոպոս Տէր. Անպա Պասիլիոսի մահուան առաջին տարելիցին առթիւ իրենց Մայր Եկեղեցւոյ մէջ կատարուած Հանգստեան պաշտամունքին, "Հոգւոց" մը արտասանեց հանգուցեալի հոգւոյն, ըրաւ քանի մը խօսք եւ ապա Եպիսկոպոսարանի դահլիճը բարձրանալով, յայտնեց Պատրիարք Սրբազանի եւ Միաբանութեան ցաւակցութիւնները նոր Եպիսկոպոս Անպա Արքեպսի:

Բշ. 12 Հոկտ. - Երեկոյեան, Սպանիոյ ազգային տօնին առթիւ, Սպանական նոր Ընդի. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ սարքուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., Գերշ. Տ. Գիսակ Եպս., Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. եւ Գերոգ Հինդլեան:

Գշ. 13 Հոկտ. - Կէսօրէ ետք, Քաղաքապետ Թէտի Քօլլէի կողմէ, Հրէից Տաղաւարահարաց (Սուֆօթի) տօնին առիթով, Դաւիթ քերդին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս., Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. եւ Գերոգ Հինդլեան:

Դշ. 21 Հոկտ. - Կէսօրէ առաջ, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. եւ Գերոգ Հինդլեան բարի գալուստ մաղթելու գացին Հապէշաց նոր Եպիսկոպոսին:

Բշ. 25 Հոկտ. - Փօքթուկայի Վարչապետ Անիպալ Քապաֆօ Սիլվա այցելեց Ս. Յարութեան Տաճար: Մուտքին դիմաւորուեցաւ Տաճարի երեք Տեսուչներուն կողմէ, որոնց կարգին էր մեր Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Վաղարշ Եպս.:

Եշ. 29 Հոկտ. - Ամերիկայէն Տիար Գերոգ Յովնանեան եւ իր տիկինը՝ Սիրվարդ, եկեղեցաշէն բարեբարներ քէ՛ Հայաստանի եւ քէ՛ Ամերիկայի մէջ, Պատրիարք Սրբազան Հօր այցելութիւն տուին: Պր. Յովնանեան շինարարական մեծ ընկերութեան մը գործատէրն է, եւ անդամ է Պատրիարքարանիս Կալուածոց Խորհրդատու Մարմինին, Ամերիկայի մէջ:

Շք. 31 Հոկտ. - Կէսօրէ առաջ, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. ներկայ եղան Ղպտոց Մայրավանքի եկեղեցւոյ մէջ, Իսրայէլի մօտ Եգիպտական դիւպան Մօհամմէտ Պասիլիոսի ներկայութեամբ կատարուած հոգեհանգստեան պաշտամունքին՝ ի հանգիստ հոգւոց Եգիպտոսի մէջ 12 Հոկտ.ին պատահած երկրաշարժի զոհերուն: Տ. Սեւան Եպս. ըրաւ հանգստեան աղօթք մը:

- Երեկոյեան, Լուսնակաճառի Reformations Day-ի առթիւ, իրենց եկեղեցւոյ մէջ կատարուած պաշտամունքին եւ քովնոյ սրահին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսնարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. (որ մենեղեցեց Տիրամօր ձօնուած շարական մը) եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ.:

Կիր. 1 Նոյմ.- Երեկոյեան, Նօթր Ծամի եկեղեցւոյ մէջ, Ն. Սրբուրբին Յովհաննէս-Պօղոս Բ. Պապի Գահակալութեան 14րդ տարեդարձին առթիւ (22 Հոկտ.), Պապական նուիրակի կողմէ մատուցուած հանդիսաւոր Ս. Պատարագին եւ յաջորդող ընդունելութեան ներկայ եղան Լուսնարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ.:

Բշ. 2 Նոյմ.- Լատինաց նախկին (հրաժարեալ) Պատրիարք Զիաֆօժ Պէլքրիքի մահուան առիթով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը եւ Միաբան Նպիսկոպոսներ ու վարդապետներ ցաւակցութեան գացին Լատինաց Պատրիարքարան եւ իրենց ցաւակցութիւնները յայտնեցին Մօնս. Միշէլ Սապպահի Պատրիարքին:

Գշ. 3 Նոյմ.- Կէսօրէ ետք, Վախճանալ նախկին Պատրիարքի յուղարկաւորութեան, Լատինաց Պատրիարքարանի եկեղեցւոյն մէջ, Պատրիարք Միշէլ Սապպահի կողմէ մատուցուած հանգստեան Պատարագին ներկայ գտնուեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ընկերակցութեամբ Լուսնարապետ Տ. Դաւիթ Արքեպս.-ի, Տ. Կիրեղ եւ Տ. Սեւան Նպս.ներու, Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ.-ի, Տ. Ռազմիկ Վրդ.-ի եւ Գ. Հինդիկանի:

Եշ. 5 Նոյմ.- Հայաստանէն Արժ. Տ. Յովսէփ Քիւնյ. Յակոբեան, ի գլուխ ինը ժառանգաւոր նոր սաներու եւ երկու ուսուցիչներու ժամանեց Ս. Աթոռ եւ վերադարձաւ երկու շաբաթ ետք:

Գշ. 10 Նոյմ.- Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը ներկայ եղաւ Պետական Գերագոյն Ատեանի նորակառոյց շէնքի բացման արարողութեան, որուն հրաւիրուած էին հոգեւոր պետերը: Յայտագրի խօսքի բաժինին մէջ արտայայտուեցան երկրին Նախագահը, Վարչապետը, Արդարութեան Նախարարը, Գերագոյն Ատեանի Նախագահը, Երուսաղէմի Քաղաքապետը եւ Լօրտ Ռօջիլտը՝ Անգլիայէն, ներկայացուցիչը իրենց ընտանիքին որ նուիրատուն է նորակառոյց շէնքին: Պատրիարք Ս. Հօր կ'ընկերանար Տ. Աւետիս Արդ. Իբրանեան:

Դշ. 11 Նոյմ.- Թէլ Ավիվէն Սպանիական հիւպատոսը այցելութեան եկաւ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր:

Եշ. 19 Նոյմ.- Նիւ Եօքի ձէմէրը Թէօյոնիքը Սեմինէրիի դասախօս Հոգշ. Բապըրք Ռայր, Երուսաղէմի Անկիւֆան "St. George" եկեղեցւոյ

կողմէ հրաւիրուած էր դասախօսելու Հայ եւ Անկիւֆան եկեղեցիներու յարաբերութիւններու մասին (19րդ դարու կէսերէն մինչեւ մեր օրերը): Վեց ամիսով "St. George" գտնուող եւ յատուկ դասընթացներու հետեւող բողոքական եկեղեցականներու խումբը, եկած էր զանազան երկիրներէ, վերանորոգելու իրենց Աստուածաբանական եւ մեկնաբանական գիտելիքները:

Առաւօտուն՝ Հոգշ. Բապըրք Ռայր եւ վերոյիշեալ հոգեւորականները ներկայ գտնուեցան Սրբոց Յակոբեանց տաճարի մէջ կատարուող Գիշերային եւ Առաւօտեան արարողութիւններուն, աւելի մօտէն ծանօթանալու՝ հայ եկեղեցւոյ աւանդութեանց: Ապա Պատրիարքարան բարձրացան եւ հարցազրոյց ունեցան Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր հետ:

Երեկոյեան ժամը 5:30ին Միաբանութեան անդամներէն՝ Հոգշ. Տ. Գուսան, Տ. Ռազմիկ, Տ. Աւետիս եւ Տ. Բագրատ Վարդապետները եւ Տիար Գեորգ Հինդիկան ներկայ գտնուեցան յիշեալ դասախօսութեան: Դասախօսութեան աւարտին տեղի ունեցաւ ընթրիք, եւ Հայ եւ Անկիւֆան անդամներու միջեւ մտերմիկ խօսակցութիւն:

Ուր. 27 Նոյմ.- Կէսօրին, Լուսնարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. ներկայ եղաւ Ֆրանսայի Նախագահ Ֆրանսուա Միթերանի ի պատիւ Թէլ Ավիվի մէջ տրուած ընդունելութեան:

- Նոյն երեկոյ, Գերշ. Սրբազանը եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. ներկայ եղան Լատինաց Պատրիարք Մօնս. Միշէլ Սապպահի կողմէ, Պատրիարքարանի տաճարին մէջ կայացած, Ասպետի մը պարգեւատրութեան:

Բշ. 30 Նոյմ.- Եւրոպացւոց Ս. Անտրէ առաքելոյ տօնին առթիւ երեկոյեան, Սկովտական եկեղեցւոյ մէջ կատարուած արարողութեան եւ քովնոյ սրահին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ., Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ., Գեորգ Հինդիկան եւ Վարուժան Մարգարեան, Ժառանգաւորաց Վարժարանի երաժշտութեան ուսուցիչը, որ մենեղեցեց "Յորժամ" եւ "Ի Գերեզման" մեղեդիները:

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ Է ՀԵՏԵԻՆԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. THE DOCUMENTATION OF THE WORLD WAR I ARMENIAN MASSACRES
IN THE PROCEEDINGS OF THE TURKISH MILITARY TRIBUNAL
Vahakn N. Dadrian. Vol. 23 - Nov. 1991 - No. 4. "International Journal of
Middle East Studies" pp. 549-576
2. A TEXTUAL ANALYSIS OF THE KEY INDICTMENT OF THE TURKISH
MILITARY TRIBUNAL INVESTIGATING THE ARMENIAN GENOCIDE
Vahakn N. Dadrian. "Armenian Review", Spring 1991 Volume 44 No. 1/173
pp. 36
3. ARMENIA AT THE CROSSROADS
Gerard J. Libaridian (Edited by him). Democracy and Nationhood in the
PostSoviet Era. Essays, Interviews and Speeches by the Leaders of the National
Democratic Movement in Armenia. Watertown, Mass., Blue Crane Books,
1991 pp. 170
4. LETTERS FROM NOWHERE
Jack Antereassian. New York, Ashod Press, 1991 pp. 109
5. LA LOGIQUE D'ARISTOTE
Thamar Dasnabedian. "Annales de Philosophie et Sciences Humaines"
Annee 1991 Vol. 5 pp. 26-43. Kaslik/Liban
6. LA FIGURE DE MARIE DANS LE PANEGYRIQUE DE LA SAINTE MERE DE
DIEU DE GRIGOR NAREKATSI
Thamar Dasnabedian. Extrait de Proche-Orient Chretien Tome XL (1990)
pp. 3-26
7. IN SEARCH OF SPIRITUAL LIFE
Karekin II Sarkissian (Catholicos of Cilicia). (An Armenian Christian Miscel-
lany). Antelias-Lebanon, Printing House of the Armenian Catholicossate of Cilicia,
1991 pp. 285
8. AT THE FRENCH EMBASSY IN SOFIA
Peter Sourian. Essays & Criticism. New York, Ashod Press, 1992 pp. 253
9. PATHFINDERS FOR POSTERITY
Dr. Garbis Der Yeghiayan. Armenian-American Youth in Transition. A Statis-
tical Survey. Los Angelos, Abril Printing, 1991 pp. 57
10. BRITISH FOREIGN OFFICE DOSSIERS ON TURKISH WAR CRIMINALS
Vartkes Yeghiayan. Pasadena, Doctorian Productions, 1991 pp. 500
11. DOCUMENTATION OF THE ARMENIAN GENOCIDE IN TURKISH SOURCES
Vahakn N. Dadrian. Reprinted from Genocide: A Critical Bibliographic
Review, Vol. 2 1991 pp. xi-xviii & 86-138
12. ARMENIAN YELLOW PAGES - 1991
A complete Guide & Telephone Directory for Armenians in California. First
Edition. U.S.A. - 1991 pp. 480

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

Մի Դժբախտ "Թուղթ Շրջաբերական"

Խմբ. "Էջմիածին"

268-271

Նարեկեան Քրիստոսաբանութիւն

Ամսագրի

Նարեկ Խէ.- Գ.

271

Միւռոնի մասին

Նարեկ ՂԳ. (Գրաբար)

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

Գրիգոր Նարեկացիի Ուղղափառ

Դաւանութիւնը

Նարեկ ԽԳ.

272-273

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

Քրիստոնէութեան Մարտական Ոգին

Թորգոմ Արք. Մանուկեան

274-278

Ամենօրեան եկեղ. Ի Կանայս

Գրիգոր Ոսկանեան

279-280

Համօրէն Մարտիրոսաց

Կարէն Քհնյ. Կտանեան

281-283

Կրնա՞ս ըսել "Օրհնեսցի

Ըգ-Հայրապետութիւն"

283

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Լորտ Պայրընի "Հարուտի Որդւոյն

Պանդիտութիւնը"

Թարգմ. Մ. Մանուկեան

284

Երկիր Նայիրի (Տանքեական)

Յովհաննէս Շիրազ

285-286

Մանուկներ

Թ.Ա.Մ.

287

Արարիչ Երկրի

Ամեկ

288

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Օրագրութիւն

Մեսրոպ Վրդ. Նշանեան

289-290

Երուսաղէմի Կառավարչին՝ Միստր

Սթորսին (1918), Ֆրանսերէն նամակ

"Ջատկի Լուսաւորեայի" իրաւանց մասին:

Նաեւ անոր հայերէն թարգմանութիւնը:

Շաբաթապահները

Թորգոմ Արք. Գուշակեան

291-292

Ջենոր Քհնյ. Նալպանտեան

293-297

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Նարեկացին եւ իր Ժամանակը

(Բ. Հաւաստին եւ Հաւանականը)

Արշալոյս Ղազինեան

298-304

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Կրօնաւորը Իբրեւ Պաշտամունքի Մարդ

Շահան Ռ. Պէրպէրեան

Վանական Դրութիւնը Հոգեւոր Տեսակէտէն

Շահան Ռ. Պէրպէրեան

305-307

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

Մենք Գնացինք Երկիր

Լեւոն Միրիջանեան

308-330

Հայ-Կաթոլիկ Պատրիարքին Ձգտումները

Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին նամակը

Գարտիմալ Սիլվիսդրիմիին

331

- Բողոք Տեսակցութիւն Վատիկան՝ Պապին և իր Ներկայացուցիչներուն հետ	Դիւան Առաջնորդարանի Հիւս. Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի Վազգէն Ա. Կաթողիկոս Դուկտ. Հայր Զ. Արգումանեան Գրիգոր Ոսկանեան	331-335 336-337 338-344 345-349
- Վեհին 2 Նոյեմբեր 1992 թուակիր նամակը		350
- Հայց. Առաքելական Մայր Եկեղեցին		
- Կարկեսցին Բերանք Զարարանողաց		
- Ս. Էջմիածնի մէջ Զորս Եպիսկոպոսներու Օծում		

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- Համաշխարհային Հոգեւորականներուն Աղօթքը Խաղաղութեան համար		351-352 353-354
- An Appeal From Brussels		
- Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր Այցը Գերմանիոյ Թեմին	Դիւան Առաջնորդարանի	355-357 357-358
- Աւստրալիոյ Թեմէն	Աւետիս Արդ. Իփրանեան	358-359
- Զեռնադրութիւններ Ս. Աթոռէն Ներս		359-361
- Պտրք. Սրբ. Հօր Խօսքը նոր ճեռնադրուած Սարկաւազներուն	Աւետիս Արդ. Իփրանեան	362-363 364-365
- Շնորհաւորական Մաղթանքներ		
- Եգիպտոսի Երկրաշարժը		
- Գեր. Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան		366
- Գեր. Տ. Վիգէն Եպս. Այֆազեան		367
- Վեհ. Հայրապետին Օրհնութեան Գիրը Սահակ Գալայեանին շնորհուած	Աւետիս Արդ. Իփրանեան	367-368
- Սկիհը	Անգլ. Արք. Յակոբեան Թրգմ. Ճէյմզ Ռըսըլ	369-370

ՏԻՐՈՒՆԻ

- Մօնս. Ճիաբմօ Ժօզէֆ Պէթրիթթի	Գէորգ Ճինիվիզեան	371
- Պերն Սանտրունի	Կարպիս Եսայեան	372-375

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Եկեղեցական-Բեմական		
- Պաշտօնական		376-380

ՅԱՆԿ՝ ԿԻՂԱՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՊԱՐԱՆԻ
ԿՈՂՄԷ ՍՏԱՅՈՒԱԾ ԳՐԵՐՈՒ

Սահակ Գալայեան	381
----------------	-----

Ս Ի Ո Ն

Ց Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Ց 1992 Տ Ա Ր Ի Ո Ց

Ա Ս Տ Ո Ւ Ա Ծ Ա Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն.-

Գրիգոր ՆԱՐԵԿԱՑԻ.- Ուղղափառ Դաւանութիւնը (Բան ԽԴ) 272

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն.-

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԶԼՅԹՈՒՆՆԱՆ.- Բարբառային Հետքեր "Գիրք Ծննդոց"ի Ձեռագրերում 145

ԱՐՇԱԼՈՅՍ ՂԱԶԻՆՆԱՆ.- Նարեկացիին եւ իր ժամանակը 220.298

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Ծ Ա Կ Ա Ն.-

ՄԱՆՈՒԷԼ ՔԷՕՍԷՆԱՆ.- Կաղանդ 37

Թ.Ա.Մ.- Կուգեմ Նորէն. 46

Եթէ . . . (Թրգմ.) (Ռուստիարտ Քիլիլինկ) 134

IF . . . (RUDYARD KIPLING).- 135

Հրեշտակային 136

Մաքուկներ 287

ՄՈՒՐԱՏ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ.- (Թրգմ.) Հարօտի Որդւոյն Պանդիտութիւնը 47.133.206.284

ԱՇՈՏ ԳՐԱՇԻ.- Չար Մարդու Լեզուն 207

ԱՆԵԼ.- Խաղաղութիւն Ամենեցուն. 208.288

Արարիչ Երկրի 287

Շէն-ՄԱՀ.- Տեսիլք-Ներկան 224

Մեծացուցէ ԲԿ. Ըգեց Աստուածածին. ԳԶ. Աստուածածին 246

Երկնային Դուռն 286

Շարական ԴԶ. Նոր Սիոն Ծընեալ Մանկունք 246

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԻՐԱԶ.- Երկիր Նայիրի (Տանթեական) 286

Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն.-

Գրիգոր ՈՍԿԱՆՆԱՆ.- Չայնադ Շարական 244

Ե Ր Ա Ժ Շ Տ Ա Կ Ա Ն.-

ՌՈՊԵՐԹ ԱԹԱՅԱՆ.- Կոմիտաս Մշակել էր Արդեօք "Հրեշտակային"ը Բէ ոչ 137

Ի Մ Ա Ս Տ Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՇԱՀԱՆ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ.-

Աղօթասացութիւն եւ Աղօթերգութիւն 42

Սրբութիւնները եւ Սուրբը 126

Հայ Արդիական Կրօնաւորը 238

Կրօնաւորը Իրբու Պաշտամունքի Մարդ 305

Վանական Դրութիւնը Հոգեւոր Տեսակետին 306

Լ Ո Ւ Ր Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Է Ն.-

- "Հայաստան" Համահայկական Հիմնադրամի մասին Ամենայն Հայոց 160

Վեհափառ Հայրապետին Կոնդակը: Հայաստանի Համրապետութեան 225

Նախագահի Հրամանագիրը

- ՅՈՎՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ.- Առաքելութիւն ի Հայաստան

- Լեւոն ՄԻՐԻՋԱՆԵԱՆ.- Մենք Գնացինք Երկիր.	228.308
- Հայ Կաթոլիկ Պատրիարքին Ձգտումները	
- Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին նամակը Գարտինալ Սիլվիո դի Բիմին	331
- Բողոք Տեսակցութիւն "Վատիկան" Պապին եւ իր ներկայացուցիչներուն հետ	332
- ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ.- Վեհին 2 Նոյ. 1992 թուակիր նամակը	336
- ԴՈԿՏ. ՀԱՅՐ Զ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ.- Հայ Առաքելական Մայր եկեղեցին	338
- ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԱՆԵԱՆ.- Կարկեսցին Բերանք Զարաբանողաց	345

Կ Ր Օ Ն Ա. Կ Ա Ն

- Թ.Ա.Մ.- Կարո՞ղ ես, Կուզե՞ս. Զսպէ Լեզուդ. Պայծառակերպող Տեսիլք.	
Քրիստոնէական Մարտական Ոգին.	9.71.194.274
- ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ Ծ. ՎՐԻ. ԶՂԱՆԵԱՆ.- Նոր Տարուայ քարոզ. Մեռնող Ցորենահատը	11.76
- ԶԵՆՈՔ ՔԶՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ.- Հայ եկեղեցին Մարտահրաւիրուած	12
- ԲԱՔԳԷՆ ԹՕԺՃԵԱՆ.- Յիսուսի Յաջողութիւնը. Վարդանանց Պատերազմը	16.20
- ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔԶՆՅ. ՏԻԻԼԿԵՐԵԱՆ.- Անցեալը Ներկային Արձագանգն է	18
- ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՎԵՀ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԶԱՏԿՈՒԱՆ ՔԱՐՈՁԸ	71
- ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԻ. ԵԼԻՊԷԺԵԱՆ.- Մի՛ Պարծենար	78
- ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ.- Խաւարման Գիշեր	79
- Թրգմ. Ն. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ.- Խրատ Աղօթելու (Ներսէս Շնորհալի)	81
- ՆԵՐՍԷՍ ԾՆՈՐՀԱԼԻ.- Հաւատով Խոստովանիմ	82
- ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ.- Մեր Թարգմանիչ Վարդապետները	96
- ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ.- Ելումի Առնչութիւններ,	98
- ԲԱՐՍԵՂ ՀԱՅՐԱՊԵՏ.- Խրատ Հաղորդութեան. Ոսնչուայի Աղօթքի Վերայ Իւղոյ	99.104
- ՆԱՐԵԿ ԵՊՍ. ԾԱՔԱՐԵԱՆ.- Արարչագործական Պարգեւ	197
- Գ. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ.- "Ոչ եկի Լուծանել Զօրէնս"	201
- ԱՐՄԷՆ ԱԹԱՋԱՆԵԱՆ.- Եւ Մինչ Լեռնից Իջնում էին	203
- ROSEMARY APRIZIAN.- Are You Aware?	205
- ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԱՆԵԱՆ.- Ամենօրեանալդ Ի Կանայս	279
- ԿԱՐԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ.- Համօրէն Մարտիրոսաց	281

Խ Մ Բ Ա. Գ Ր Ա. Կ Ա Ն

- ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՍՐԲԱՋԱՆ.- Ծնունդի Պատգամ Ս. Մուրէն (Հայերէն եւ Անգլերէն).	
Որ Մէկն Ես Դուս. Rejuvenation (Easter Message)	2.66.69
- ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏ.- Ծննդեան Պատգամ. Զատիկի Պատգամ	7.71
Վեհ. Հայրապետին Խօսքը Երեւանի Հեռուստացոյցից	190
- ԽՄԲ. "ԷՋՄԻԱՄԻՆ" ԱՄՍԱԳՐԻ.- Մի Դժբախտ Թուղթ Շրջաբերական	268

Հ Ա Ղ Ո Ր Դ Ա. Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

- Եղիշէ Պատրիարք Տէրութեանի Տապանաբարը	247
- ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ Ծ. ՎՐԻ. ԶՂԱՆԵԱՆ.- Սրբանկարներու Ցուցահանդէս	247
- ԱՂԱՆ ԵՊՍ. ՊԱԼԻՕՃԵԱՆ.-	
Հայրապետական Պատուիրակ Աւստրալիոյ Թեմէն. Այցելութիւն Կալկաթա- Հնդկաստան. Պանկզոգ-Թայլէնտ. Հօնկ Գոնկ.	
Աւստրալիոյ եկեղեցիներու Խորհուրդ	51.162.164.250.357
- Պատրիարք Սրբազան Հօր նամակը Միաբանակից Եղբայրներուն-	
ժընէվի Դրամատան հաշիւներու մասին	251
- Պոլսոյ "Ժամանակ" եւ "Մարմարա" թերթերը կը հաղորդեն	253
- ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԱՆԵԱՆ.- Տ. Նարեկ Աբղ. Պէրպէրեանի Ձեռնադրութիւն Նիւ Եօքի մէջ	254
- Պրագիլիոյ Թեմէն	166

- Գանատա	167
- Հոլանտահայ Կեանք	168
- Լոս Անճելըս.- Հայագիտական Ուսմանց Միութիւն	173
- Հայ Ուսուցիչներու Հաւաք	175
- Երեւանի Քաղաքագլուխի Այցը	176
- ԴԱԻԻԹ ԱՐՔ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ.- Լիբանանէն Աշակերտներու Ընտրութիւն	177
- Համաշխարհային Հոգեւորականներուն Աղօթքը Խաղաղութեան համար	351
- An Appeal From Brussels	353
- Ամեն. Սրբազան Հօր Այցը Գերմանիոյ Թեմին	355
- ԱԻԵՏԻՍ ԱՐՂ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ.- Զեռնադրութիւններ Ս. Աթոռէն Ներս	358
- ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՍՐԲԱԶԱՆ.- Խօսք Նոր Զեռնադրուած Սարկաւազներուն	359
- Եգիպտոսի Երկրաշարժը	364

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

- ԿԻԻՐԵՂ ԵՊՍ. ԳԱՔԻԿԵԱՆ.- Վերանորոգումն Ս. Յարութեան Տաճարի	22
- ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԻ. ՆՇԱՆԵԱՆ.- Օրագրութիւն Տ. Մեսրոպ Վրդ. Նշանեանի Թորգոմ Եպս. Գուշակեանի մամակը (Ֆրանսերէն, եւ հայերէն քարգմանութիւնը) ուղղուած Անգլիացի Զինուորական Կառավարիչ Պր. Սթօրսին, 2 Մայիս 1918ին:	25.107.218.289
- ՆԵՐՍԷՍ ՔԷՆՅ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ.-Տիեզերական Ժողովների Ճանաչում	92
- ՄԱՆԻԱ ՂԱԶԱՐԵԱՆ.- Աստուածամօր Պատկերի Առջեւ	27
- ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ.-Աղուանական Վանքեր	38
- Ա. ՆԱԽԱՐԵԱՆ.- Հայու Հատափա	40
- ՍԱՐՕԳ.- Կիրակնօրեայ Դպրոց	109
- ԶԵՆՈՐ ՔԷՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ.- Հոգեգալստականներ Շաքաթապահներ	114
- ՆԵՐՍԷՆ Ծ. ՎՐԻ. ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ.- Երուսաղէմի Ս. Գրոց Դպրոցը	117.293
- ԼՈՐԵՏԱ Տ. ՄԿՐՏՁԵԱՆ.- Կարապետ Եպս. Տ. Մկրտչեան	122
- ԷՐԱՏ ՍՈՒՏՏՆԵՐ.- (Թրգմ.) Աբել Աբելայ "Միութեանական Շարժում" Ներսէս Շնորհալի	131
	210

Շ Ն Ո Ր Հ Ա Բ Ա Շ Խ Ո Ւ Մ

- Յարգանք Պետրոս Լէվիեանանի	172
- 80 ամեայ դեղագործ Նուպար Արսէնեան	248
- Անել բանաստեղծի 50 ամեայ յոբելեան	252
- Վեհ. Հայրապետին Օրհնութեան Գիրը Սահակ Գալայեանին շնորհուած	367

Շ Ն Ո Ր Հ Ա Ի Ո Ր Ա Կ Ա Ն Ք

- Ամենայն Հայոց Հայրապետին	56-57
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսին	
- Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքին	
- Վատիկանէն	
- Շնորհաւորականք	185
- ԱԻԵՏԻՍ ԱՐՂ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ.- Շնորհաւորական Բարեմաղթութիւններ	362
- Հեռագիրներ յղուած Ս. Աթոռէն Յորդանանի Հիւսէյն Թագաւորին	52.249
Միացեալ Նահանգաց Նախագահ Պուշին	53

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

- Գ. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ.- Եկեղեցիներու Եօթնեակ	48
Երուսաղէմի Դպրոցական Հանդէսներ	171
Ապրիլեան Եղեռնի 77 Ամեակ	173
- Մեսրոպ Վրդ. Ասողեան Կարգալոյծ	49
- Գարեգին Մ. Վրդ. Պէճեան. Գերմանիոյ Նորահաստատ Թեմի Առաջնորդ	50
- Ամանորի Հանդէս	55
- Ցանկ՝ Կիւլայ. Մատենադարանի կողմէ ստացուած Գրքերու	186.261.381
- Նարեկեան Քրիստոսաբանութիւն. Նարեկ Խէ. Գ.	
- Միւռոնի մասին. Նարեկ ՂԳ. (Գրաբար)	271
- Կրնա՞ս Ըսել Օրհնեսցի «Ըզ-Հայրապետութիւն»	283
- ԱԻԵՏԻՍ ԱԲՂ. ԻՓՐԱՃԵԱՆ.- Շնորհաւորական Մաղթանքներ	362
- Էջմիածին, Չորս Եպիսկոպոսներու Օծումը	350
- Գեր. Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան	366
- Գեր. Տ. Վիգէն Եպս. Այգազեան	367
- Սկիհը.- Անգլ. ԱՐԹԸՐ ՅԱԿՈԹԵԱՆ, (Թրգմ.) ՃէՅՄՋ ՌԸՍԸԼ	369

Տ Խ Ր Ո Ի Ն Ի

- Վահէ Սահակեան	
- Գրիգոր Թաշեան	54
- Մօնս. Ճիաֆօմօ Ժօզէֆ Պէթրիքի	371
- Պերն Սանտրունի	371

Ս. Յ Ա Կ Ո Ւ Ի Ն Ե Ր Ս Է Ն

- Յուն.-Մարտ Ամսօրեայ Լուրեր	58
- Ապրիլ-Յունիս	179
- Յուլիս- Օգոստ.	258
- Սեպտ. Դեկտ.	376

Ա. Շարֆ Զախէն Աջ

Ներսէս Արք. Պօղոսյան, Տրապիզոն, Թուրքիա, Պատրիարք Մանուկեան,
Վազգէն Ա. Վնի. Կաթողիկոս, Յուսէփ Արք. Սամբուրեան, Վաչէ Արք. Յովսէփեան, Արսէն Նպս.
Պէրպլէրեան

Բ. Շարֆ Զախէն Աջ--

Տարօն Նպս. Ճէրէնեան, Գարեգին Նպս. Ներսէսեան, Աղան Նպս. Պալիօզեան, Խաժակ Արք.
Պարսամեան, Մեսրոպ Նպս. Մուրաֆեան, Պարգև Նպս. Մարտիրոսեան, (Գուսան Վրդ. Անանեան)

Գ. Շարֆ Զախէն Աջ--

Յովնան Նպս. Տէրտերեան, Գրիգորիս Նպս. Բումիլաբեան, Վրդէն Նպս. Այֆազեան,
Անանիա Նպս. Արապանեան, Գեորգ Նպս. Մարտիրոսեան, Գարեգին Նպս. Պէրֆեան:

Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետի եւ Հոգեւորականաց հանդիպումը Հայաստանի Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի հետ (28 Սեպտ. 1992)

Երուսաղէմի Պատրիարքի խօսքը Հայաստանի Նախագահ Լեւոն Տ. Պետրոսեանին:

Հայաստանի Նախագահի Պալատի մուտքին.

Զախեն Աջ.- Աղան Եպս. Պալիօզեան, Տիրայր Արք. Մարտիկեան, (Գուսան Վրդ. Ալեանեան), Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, Վիգէն Եպս. Այֆազեան, Գարեգին Եպս. Ներսէսեան:

Հայաստանի Արտաքին Գործոց Նախարար Ռաֆֆի Յովհաննէսեանի հետ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Վաչէ Արք. Յովսէփեան (6 Հոկտ. 1992)

Տ. Յուսիկ Նպս. Պաղտասեանի օծումը ձեռամբ Վազգէն Ա. Սրբազնագոյն Կաթողիկոսի, 27 Սեպտ. 1992, Էջմիածին:

Զորս Նպիսկոպոսներու օծման արարողութեան ընթացքին "Հրաժարման" պահը: Զախէն Աջ, Ա. կարգ.՝ Տ. Վիգէն Մ. Վրդ. Այլագեան, Տ. Գարեգին Մ. Վրդ. Պէճեան, Տ. Տարօն Մ. Վրդ. Ճերէնեան, Տ. Յուսիկ Մ. Վրդ. Պաղտասեան:

Բ. կարգ.՝ Տ. Խաժակ Նպս. Պարսամեան, Տ. Վազգէն Ա., Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոս, Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան, Տ. Նիքոսէս Ագգ. Պաղտասեան:

Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետին հետ. Թորգոմ Պատրիարք, Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Թորգոմ Պատրիարքի հանդիպումը Սեւանայ Լճի Կամօի շրջանի մէջ հաստատուած Հոգեւոր
Դպրանոցի 30 աշակերտներուն հետ (2 Հոկտ. 1992)

Պրիւսէլ, Պելնիֆա, Խաղաղութեան Համագումար (Անպտ. 13-16, 1992), բեմին վրայ
մերկայացուցիչներ:

Նահատակաց յիշատակին մոմավառութիւն Գարեգին Բ. Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ,
Երուսաղէմի Պատրիարք Թորգոմ Արք. Մանուկեան:

Պրիւսէլ, Պելնիֆա, իսպաղուրեան Համագումարի հիւրընկալ Գարտինալ Դանիլզ, Գարեգին Մ. Վրդ. Պէֆնեան, Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեան:

Պրիւսէլ, Պելնիֆա, իսպաղուրեան Համագումարին մասնակցողներէն Գարեգին Մ. Վրդ. Պէֆնեան (Գերմանիոյ Թեմի Առաջնորդ), Թորգոմ Պատրիարք Նրուսաղէմի, Գարտինալ Դանիլզ (Հիւրընկալ), Գիւտ Արք. Նագգաշեան (Հայրապետական Պատուիրակ Արեւմտեան Եւրոպայի):

Նիւրբերգի՝ Գերմանիա, 19 Մայիս. 1992, խմբավորող Պատրիարք Մարգարէն աղբիւրակայ՝
 բնիմ Առաջնորդ Տ. Գարեգին Մ. Վրդ. Պէման, եւ բողոքական եկեղեցւոյ Տէմար Տոբ. Զովհաննէս
 Զեհարիս:

Դեկտ. 5, 1992

Ա. Շարֆ.- Չախեն Աջ
Գրիգոր Սրկ. Հօլֆա, Արթօ Սրկ. Գարանեան, Եղուարդ Սրկ. Թովմասեան, Տիգրան Սրկ.
Կարապետեան, Արմեն Սրկ. Աթաջանեան, Մեսրոպ Սրկ. Թադէոսեան, Պօղոս Սրկ. Պօկտան:

Բ. Շարֆ.- Չախեն Աջ
Գուսան Վրդ. Այնանեան, Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան, Պատրիարք Ս. Հայր, Բագրատ Արք.
Պուրնէֆեան:

Արմեն Սրկ. Աթաջանեան, Տիգրան Սրկ. Կարապետեան, Մեսրոպ Սրկ. Թադէոսեան, Եղուարդ
Սրկ. Թովմասեան, Արթօ Սրկ. Գարանեան, Պօղոս Սրկ. Պօկտան, Գրիգոր Սրկ. Հօլֆա:

Ժառանգաւորաց Վարժարանի Ընծայարանի աշակերտները Ուրբաթ գիշերներ Աստուածաբանութեան դասին:

Դասէն յետոյ ժամ մը եւս կը յատկացնեն իրենց իսկ պատրաստած յայտագրի գործադրութեան եւ ընկերային ժամանցին:

Լոնտոնի եւ Բարիզի հայերուն մուէր Սկիւը Բրիտանական Պետութեան Նախարար՝ Վիլիամ Էվարթ
Կլատսթունին, Դեկտեմբեր 20, 1894, Հավարտին, Ուէլլզ:

Վեհ. Հայրապետի Կոնդակին ընթերցումը.-
Աւետիս Արդ. Իփրանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Սահակ Գալայնեան:

Թորգոմ Պատրիարքի ձեռամբ Վեհ. Հայրապետի շքանշանի տրուութիւնը Սահակ Գալայնեանին:

